

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ | ΓΡΑΜΜΑΤΑ | ΤΕΧΝΕΣ | ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΚΕΝΤΡΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΓΛΩΣΣΑΣ

ΤΕΧΝΙΚΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η ΣΧΟΛΗ
ΤΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

5658

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

27
04
2009 α
€ 10

Δύο νέες ενδιαφέρουσες εκδόσεις
της
Πολιτιστικής Εταιρείας
Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος

Κεντρική Διάθεση
Γραφεία Π.Ε.Ε.Β.Ε.
Φράγκων 6-8, τηλ. 2310-551754
και στα κεντρικά βιβλιοπωλεία της Θεσσαλονίκης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

Τριμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτισμού
Περίοδος Τρίτη
Τεύχος 04/27
Μάρτιος 2009

Ιδιοκτησία
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
Εκδότης
Νίκος Ευθυμιάδης
Διευθυντής
Ιορδάνης Καϊσερλίδης
Εκδοτική επιτροπή
Γιώργος Αναστασιάδης, Άρης Γεωργίου,
Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Κώστας Μπλιάτσας,
Ηρακλής Παπαϊωάννου, Γρηγόρης Πασχαλίδης,
Ματούλα Σκαλτσά, Πάνος Τζώνος
Συνεργάτες τεύχους
Γιώργος Αναστασιάδης, Πασχάλης Ανδρούδης,
Ιωάννης Βανίδης, Στυλιάννα Γκαλινίκη,
Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Γιάννης Καρατζόγλου,
Μαρία Κυριακίδου, Γιώργος Κορδομενίδης,
Μιχάλης Λαπιδάκης, Μαρία Μουστάκα,
Κώστας Μπλιάτσας, Λέων Ναρ,
Νικολέττα Ξούρη, Μαρία Πάλλα,
Σταυρούλα Σηφάκη.
Εικονογράφηση / φωτογραφίες
Άρης Γεωργίου, Νώντας Στυλιανίδης
Γραμματεία / Συνδρομές
Μαρία Αργυρίου / 2310.551754
Διορθώσεις δοκιμών
Ιφιγένεια Ταξοπούλου
Κεντρική διάθεση
Κέντρο του Βιβλίου
Λασσάνη 3, 54622, Θεσσαλονίκη
2310.237515
Γραφιστική επιμέλεια
Άρης Γεωργίου
Σελιδοποίηση / Pre-press
De Novo
Φωτογραφία οπισθοφύλλου
Άρης Γεωργίου
Συνδρομές και παλαιοί τόμοι
Παραγγελίες: 2310.551754 [με αντικαταβολή] και
www.peebe.gr [με πιστωτική κάρτα]

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
Φράγκων 6-8
54626 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Τ 2310.551754
F 2310.551748
Για επιστολές:
T.Θ. 10756. 54110 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
peebe2@otenet.gr
www.peebe.gr

Τιμή τεύχους: € 10
Ετήσια συνδρομή εσωτερικού: € 30
Ετήσια συνδρομή εξωτερικού:
Ευρώπη € 50 | Αμερική € 60

- 3 ΕΠΕΤΕΙΟΙ ΚΑΙ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ
του Νίκου Ευθυμιάδη
- 4 ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας
Συνέντευξη στον Κώστα Μπλιάτκα
- 11 ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Επίσκεψη στο Νυμφαίο της Μιέζας
του Κώστα Μπλιάτκα
- 17 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
Κατασκευάζοντας ίχνη από τσιμέντο: η σύγχρονη
επιπόνηση του τείχους στην παραλία της Θεσσαλονίκης
της Στυλιάννας Γκαλινίκη
- 22 ΧΩΡΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
30 χρόνια Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
της Σταυρούλας Σηφάκη
- 28 ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
Σκέψεις για την ελληνική μουσική πραγματικότητα
του Μιχάλη Λαπιδάκη
- 36 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ
Ο Σύλλογος Διανοουμένων Γυναικών Θεσσαλονίκης
(1945-1946)
της Μαρίας Κυριακίδου
- 43 Το Τζαμί του Selim Paşa ή Saattî Camii Θεσσαλονίκης:
συμβολή στην ιστορία και την αρχιτεκτονική
ενός χαμένου οθωμανικού τεμένους
του Πασχάλη Ανδρούδη
- 52 ΓΡΑΜΜΑΤΑ
Ζωή Καρέλλη
του Γιώργου Κορδομενίδη
- 54 Μωρίς Σαλπιέλ
του Άρι Γεωργίου
- 56 Ο κομιστής
της Μαρίας Πάλλα
- 59 Λέσχη Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος
του Γιάννη Καρατζόγλου
- 63 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
Πορτρέτο της Κορώνειας: ο βίαιος θάνατος
μας λήμνης...
της Μαρίας Μουστάκα
- 67 ΑΠΟΣΤΑΓΜΑΤΑ
Από τον Γιώργο Αναστασιάδη
- 68 ΑΠΟ-ΤΥΠΟ-ΜΑΤΑ
Από τον Γιώργο Αναστασιάδη
- 72 ΔΗΓΜΑΤΑ και ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ
από τον Ιορδάνη Καϊσερλίδη
και την Νικολέττα Ξούρη
- 76 ΒΙΒΛΙΑ
Γιώργος Αναστασιάδης, Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Λέων Ναρ
- 78 ART FOCUS
Πέννυ Δίκα-Κορνέτη

949.5658
Θεσ
Τ.27
LIBRARY
ANATOLIA COLLEGE
Thessaloniki, Greece
12024159

πόνηση των μεγάλων επιστημονικών έργων βάσης (όπως του εθνικού λεξικού της Νέας Ελληνικής, μιας αναλυτικής Ιστορίας της Ελληνικής Γλώσσας κ.λπ.), που έλειπαν ακόμη από την ελληνική βιβλιογραφία, όπως και την ολοκλήρωση άλλων, σαν το μνημειώδες πολύτομο Λεξικό Κριαρά για τη μεσαιωνική δημόδη – την άμεση βάση της νεοελληνικής γλώσσας. Εδώ είχε χαθεί ήδη πολύς και πολύτιμος χρόνος. Ούτε η Ακαδημία ούτε τα πανεπιστήμια είχαν καλύψει το κενό. Η πρόοδος εδώ κατέστη δυνατή χάρι στην απόκτηση, διά δωρεάς, δύο τεράστιων και κυριολεκτικά μοναδικών Αρχείων: του καθηγητή Γεωργακά από την Αμερική για τα Νέα Ελληνικά, και του καθηγητή Κριαρά στη Θεσσαλονίκη για τη Μεσαιωνική Ελληνική.

Έπρεπε, επίσης, για τη συστηματική και επιστημονικά έγκυρη διάδοση της ελληνικής, το ΚΕΓ να μελετήσει και να οργανώσει, θεωρητικά και πρακτικά, την Πιστοποίηση της ελληνικής γλώσσας – έναν τομέα όπου δεν είχε γίνει ως τότε απολύτως τίποτα, ούτε από την ελληνική επιστήμη ούτε από την πολιτεία, που, ως τη μεταπολίτευση, ταλανίζονταν ακόμη από τους γλωσσικούς αγώνες. Και η Πιστοποίηση έγινε. Σήμερα, πάνω από 3.000 υποψήφιοι διαγωνίζονται κάθε χρόνο σε 100 πιστοποιημένα εξεταστικά κέντρα ανά τον κόσμο, υπό συνθήκες απολύτως αδιάβλητες, και οι γνώσεις τους της ελληνικής πιστοποιούνται σε τέσσερα (και οσονούπω έξι) επίπεδα. Το υπουργείο Παιδείας όρισε επίσημο όργανό του το ΚΕΓ και του ανέθεσε να διεξάγει τις κατ' έτος εξετάσεις και να μεριμνά για την ολοένα ευρύτερη διάδοση του Πιστοποιητικού – για τις ανάγκες των νεότερων γενεών της ομογένειας, και όχι μόνον.

Με αυτές τις αποφάσεις και με αυτό το έργο, πήρε υπόσταση και δικαιώθηκε η προγραμματική διαίρεση του ΚΕΓ σε τέσσερα επιστημονικά τμήματα: Λεξικογραφίας, Γλωσσολογίας, Διάδοσης και Προβολής της Ελληνικής, και Γλώσσας και Λογοτεχνίας. Επίσης, όλα τα τμήματα συμμετέχουν στο δια-τμηματικό, μέγα ψηφιακό έργο του «Κόμβου», αρχικά, και μετέπειτα της «Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα», εισάγοντας έτσι την εθνική αυτή προσπάθεια στην εποχή του Διαδικτύου.

Ποια είναι σήμερα η ανάγκη της έρευνας και της γλωσσικής παιδείας για τα ελληνικά; Οι νέες τεχνολογίες είναι σύμμαχος ή εντελώς ασύμβατη δυνατότητα και διαδικασία;

Είναι διαρκής η ανάγκη: (α) για εις βάθος και καθαρώς επιστημονική μελέτη της ελληνικής γλώσσας, (β) για σοβαρή εκλαίκευση της επιστημονικής γνώσης, και (γ)

για την ευρύτερη δυνατή διάδοση της γλώσσας στο εξωτερικό. Τη μελέτη την εννοούμε χωρίς μυθοποιητικές απλουστεύσεις ή προαποφασισμένες ιδεοληψίες, αλλά με τη σχολαστική τήρηση των πλέον σύγχρονων διεθνώς επιστημονικών διαδικασιών. Στον τομέα αυτόν το ΚΕΓ έχει πολλά προσφέρει, στα 14 χρόνια της ζωής του, με τις 70 περίπου έντυπες εκδόσεις του. Οι εκδόσεις αυτές είναι τριών κατηγοριών: (α) τα «βαριά χαρτιά», (β) τα μεσαίας κλίμακας, καθαρώς επιστημονικά έργα και τα διδακτικά εγχειρίδια, και (γ) τα μικρότερα, αλλά υψηλής εκλαίκευσης πονήματα ευρύτερης κυκλοφορίας, εντός και εκτός Ελλάδος. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν, λόγου χάρι, η «Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας» από τις αρχές της ως την ύστερη αρχαιότητα, με εκδοτική επιμέλεια του αείμνηστου Τάσου Χριστίδη (ήδη, μεταφρασμένη στα αγγλικά, κυκλοφορεί στις Εκδόσεις του Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ)· ο Α' τόμος του Modern Greek-English Dictionary (ουσιαστικά, του εθνικού μας λεξικού), συνταγμένος από έναν από τους τελευταίους μεγάλους της ιστορικής γλωσσολογίας, τον καθηγητή Δ. Γεωργακά, και επιμελημένος από το επιτελείο του ΚΕΓ· η Επιτομή των δεκατεσσάρων τόμων του μεσαιωνικού Λεξικού Κριαρά και ο 15ος και ο 16ος τόμος του αναλυτικού λεξικού (επιμέλεια Ι. Ν. Καζάζη)· και πέντε ογκώδεις τόμοι για την Πιστοποίηση της Ελληνικής Γλώσσας (που εντάχθηκαν στην επίσημη σειρά εκδόσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης), και βάσει των οποίων το ΚΕΓ, ως επίσημος φορέας του υπουργείου Παιδείας, οργανώνει εδώ και δέκα χρόνια τις εξετάσεις ελληνομάθειας σε όλο τον κόσμο. Δεν θα απαριθμήσω εδώ δημοσιεύματα των άλλων δύο κατηγοριών, να τονίσω μόνον ότι τα περισσότερα δημοσιεύματα του ΚΕΓ είναι τουλάχιστον δίγλωσσα.

Η πιο μεγάλη, όμως, σημερινή πρόκληση είναι ίσως, κατά τη γνώμη μου, να περάσει στην εκπαίδευση (και δι' αυτής και στην κοινωνία) ο νέος γραμματισμός: η πολυμεσική «γλωσσική» έκφραση. Δηλαδή, να μπορούν τα παιδιά να κατανοούν, να ερμηνεύουν και – τελικά – να παράγουν κείμενα που να συνδυάζουν αρμονικά τον λόγο/κείμενο, την εικόνα και τον ήχο – προπάντων να παράγουν «κείμενα» πολύ δραστικότερα από αυτά στα παραδοσιακά «μονοφασικά» κείμενα, στα οποία ως σήμερα περιορίζεται η εκπαίδευσή μας όλων των βαθμίδων. Εφόσον το σημερινό ψηφιακό σύμπαν, όπου ζούμε, μας κατακλύζει με τέτοια ακριβώς κείμενα (όρα: διαφημίσεις), κείμενα ικανά να μεταλλάσσουν ριζικά νοοτροπίες και να επηρεάζουν καίρια τις αποφάσεις μας, το Σχολείο είναι υποχρεωμένο να παρέμβει και να θωρακίσει τα παιδιά για να

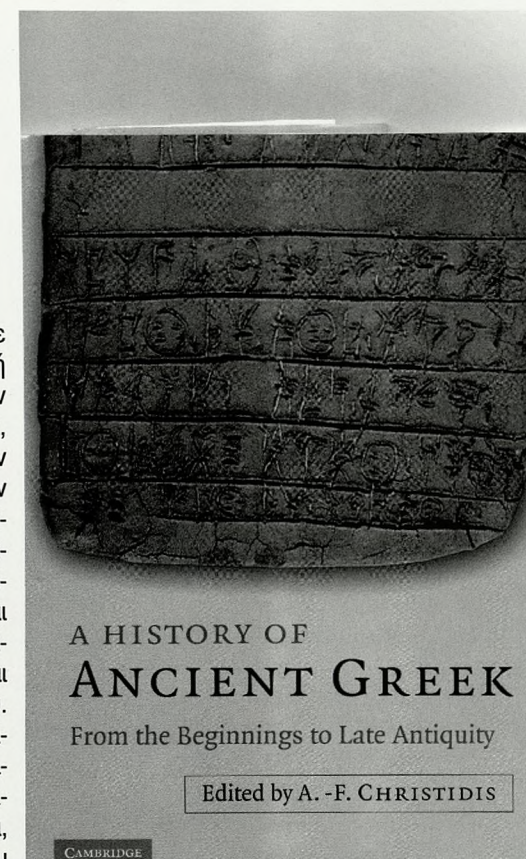

αποκρούσουν αποτελεσματικά – με τα ίδια όπλα – τη σύγχρονη αυτή μορφή δουλείας που απειλεί την κρίση και το φρόνημά τους. Πρέπει, δηλαδή, να δημιουργήσει έναν γραμματισμό αντάξιο σκεπτόμενων πολιτών. Για ιδεολογικούς, επομένως, λόγους (και όχι για να συμβαδίζουμε απλώς με τον συρμό) πρέπει ο σύγχρονος φιλόλογος να είναι ο πιο ένθερμος θιασώτης της εισαγωγής των νέων τεχνολογιών και των πολυμέσων στο μάθημά του. Γιατί ανέκαθεν το έργο του δασκάλου δεν ήταν άλλο από την καλλιέργεια του «κριτικού γραμματισμού». Και αυτό το έργο, σήμερα, μπορούν (υπό όρους βέβαια που δεν είναι δυνατό να εξεταστούν

εδώ) οι Νέες Τεχνολογίες να το διευκολύνουν. Αυτό είναι το καθήκον του σημερινού δασκάλου, που πρέπει να στηριχτεί στον λεγόμενο τεχνολογικό γραμματισμό, ο οποίος είναι ταυτόχρονα και μέσο και στόχος. Όλα αυτά, βέβαια, πάντα εναρμονισμένα με την παραδοσιακή γλωσσική αγωγή που, με τον ρητορικό και ερμηνευτικό μηχανισμό που κληροδότησε η αρχαιότητα στη Δύση, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τον εντελέστερο δυνατό χειρισμό της γλώσσας καθεαυτής. Και τούτο με τη λογική ότι, αυξημένη γλωσσική επάρκεια σημαίνει αυξημένη παραγωγικότητα του ατόμου γενικότερα – στην απασχόληση και στην κοινωνική του ζωή.

Υπό τους όρους αυτούς και διότι η έλλειψη ισχυρής παρουσίας μιας γλώσσας στο Διαδίκτυο βλάπτει σοβαρά το εθνικό συμφέρον, βάλθηκε και εδώ να πρωτοπορήσει το ΚΕΓ: έχοντας εξασφαλίσει διά του υπουργείου Παιδείας επαρκή ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, δημιούργησε, από το 1997 ως σήμερα, όχι έναν άλλα τέσσερις ψηφιακούς μηχανισμούς, με τελευταίο και περιεκτικότερο όλων την «Πύλη για την ελληνική γλώσσα» (www.greek-language.gr). Η Πύλη είναι ο καθρέφτης της γλώσσας μας προς τα έξω. Η Πύλη παρέχει Ενημέρωση και Γλωσσικούς Πόρους: έγκυρη ενημέρωση για παν ό,τι σχετίζεται με τη γλώσσα (επιστημονικά και εκπαιδευτικά συνέδρια, υποτροφίες, εκδόσεις) και προπάντων πόρους για την έρευνα και τη διδασκαλία της, ήτοι: ψηφιακά Σώματα Κειμένων, Ηλεκτρονικά Εργαλεία για την αξιοποίησή τους και Διδακτικά Πρότυπα. Υπηρετεί όλο το φάσμα της τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης εντός και εκτός της χώρας και τροφοδοτεί εκατοντάδες έδρες ελληνικών σπουδών στο εξωτερικό – απολύτως αδάπανα για όλους τους χρήστες (συμπεριλαμβανομένων και των ομογενών μας), σε όλα τα μήκη και πλά-

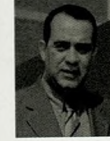

τη της γης. Η Πύλη δεν παρέχει συνταγές έτοιμες και έτοιμα προϊόντα. Ενθαρρύνει προγραμματικά τη συλλογική προσπάθεια των εκπαιδευτικών (που είναι η αχίλλειος πτέρνα του εκπαιδευτικού μας συστήματος), οι οποίοι καθοδηγούνται να συγκροτούν – μέσα στο δικό μας ψηφιακό περιβάλλον – ομάδες εργασίας και να χειρίζονται αυτά τα υλικά, τα εργαλεία και τα πρότυπα, για να παράγουν τις δικές τους «διδασκτικές σημειώσεις» και ασκήσεις. Η ανατροφοδότηση της Πύλης από τους δημιουργικούς εκπαιδευτικούς είναι το έμβλημα της προσπάθειας. Και οι εκπαιδευτικοί ετίμησαν τον πειραματισμό αυτόν με τη συμμετοχή

τους. Η Πύλη στηρίζει τους δασκάλους, μαθητές και κάθε ενδιαφερόμενο στην επικράτεια και στο εξωτερικό. Τεκμήριο της ελκυστικότητας, της λειτουργικότητας και της αποδοχής της αποτελεί το ρεκόρ επισκεψιμότητας που έχει πετύχει στους λίγους μόνο μήνες λειτουργίας της. Πιστεύουμε ότι η επιτυχία αυτή θα είναι πλήρης εφόσον χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.

Η πιστοποίηση της ελληνικής είναι κίνητρο για ομογενείς και αλλογενείς;

Η πιστοποίηση όντως λειτουργεί ως κίνητρο για το μικρό παιδί, για τον νέο της σχολικής ηλικίας και, αργότερα, και για τον φοιτητή: βάσει ενός (μερικώς έτοιμου ήδη) συστήματος που εκπόνησε το ΚΕΓ για την αντιστοίχιση των επιπέδων γλωσσικής διδασκαλίας στο σχολείο και στις έδρες ελληνικών σπουδών προς τα έξι επίπεδα που αποδέχεται η επίσημα θεσμοθετημένη Πιστοποίηση της Ελληνικής, ο μαθητής και ο φοιτητής (κατόπιν αδιάβλητων εξετάσεων) μπορεί να πιστοποιήσει όσες γλωσσικές γνώσεις έχει αποκτήσει, σε οποιαδήποτε διδακτική βαθμίδα, και να αποκτήσει κρατικό τίτλο. Έτσι όλοι, είτε συνεχίσουν είτε διακόψουν σε κάποιο σημείο τις σπουδές τους (και η διαρροή είναι μια πραγματικότητα θλιβερή αλλά όχι σπάνια), θα διαθέτει πλέον επίσημο πιστοποιητικό για τις γλωσσικές του γνώσεις και της ελληνικής, ένα προσόν χρήσιμο, τόσο στη ντόπια και τη διεθνή αγορά εργασίας, όσο και για τις πανεπιστημιακές σπουδές στο εξωτερικό, κατεξοχήν στο αμερικανικό σύστημα. Γιατί το ΚΕΓ έχει μεριμνήσει να εναρμονίσει τα δικά μας επίπεδα ελληνομάθειας προς τα επίπεδα εκείνα που αποδέχεται το Συμβούλιο της Ευρώπης για τις άλλες γλώσσες.

του Κώστα Μπλιάτκα
Δημοσιογράφου

Επίσκεψη στο Νυμφαίο της Μίεζας

Το τοπίο φέρνει δέος, αλλά είναι και πανέμορφο. Ειδυλλιακό, καθώς είναι πνιγμένο στο πράσινο, με πολλά είδη δέντρων, θάμνων και φυτών, που θα γέμιζαν βιβλία Συστηματικής Βοτανικής. Ένας τόπος ευλογημένος με πεντακάθαρα νερά, ενώ η θέα εκτείνεται κάτω και μακριά, πολύ μακριά, προς τον κάμπο. Στη Γη της Ημαθίας, δύο χιλιόμετρα κατεβαίνοντας από την Νάουσα, στη γνωστή στους κατοίκους περιοχή των Ισβορίων, περιμένει τους μελετητές, τους ιστορικούς αλλά και τους απλούς προσκυνητές του ωραίου και του αληθινού από όλον τον πλανήτη, ένα μνημείο παγκόσμιας σημασίας: **το Νυμφαίο της Αρχαίας Μίεζας**. Είναι ο χώρος όπου ο κορυφαίος των φιλοσόφων της αρχαιότητας, ο Αριστοτέλης, δίδαξε στον Αλέξανδρο και στους τυχερούς έφηβους συμμαθητές του την ποίηση και την κλασική ελληνική φιλοσοφία, τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες.

Ο χώρος που καταλαμβάνει το Νυμφαίο, το ιερό που αφιερώνεται στις Νύμφες, είναι ένα πολύ εντυπωσιακό φυσικό τοπίο. Ανάμεσα σε επιβλητικούς βράχους και σπήλαια αναδύεται ένα υδάτινο, κατάφυτο «χαλί» με πάμπολλες πηγές, δέντρα και βλάστηση. Τα αρχαία λείψανα – ο τοιχοβάτης μιας διώροφης στοάς με ιωνικούς κίονες σε σχήμα «Π» – συνδυαζόμενα με τρεις φυσικές σπηλιές που υπάρχουν εκεί, αποτελούν τον κύριο χώρο της Σχολής. Η κάθετη επιφάνεια του βράχου, όπου φαίνονται οι οπές για τη στήριξη των δοκαριών της στέγης, αποτελούσε το πίσω μέρος της σκιερής στοάς που χτίστηκε τότε (μέσα του 4ου αιώνα π.Χ.), όταν δίδασκε ο Αριστοτέλης «τον ηθικόν και πολιτικόν λόγον» (Πλούταρχος VII, 668) στον Αλέξανδρο και τους συμμαθητές του, νεαρούς βλαστούς των μακεδόνων ευγενών. Το τοπίο όπου ο δάσκαλος περιδιάβαζε με τους μαθητές του στα παρόχθια, γεμάτα από πυκνή βλάστηση μονοπάτια, ενώ γύρω τους ανάβλυζαν από τις πηγές και κυλούσαν ήρεμα δροσερά ρυάκια, συμπληρώνεται λίγο πιο πέρα με ένα ακόμη μεγαλύτερο σπήλαιο, με δύο λαξευμένες εισόδους και σαφή λατρευτική χρήση.

Τρία χρόνια σε αυτή τη μυθική, αλλά και τόσο κοντινή μας περιοχή, έφτασαν για να επηρεάσουν βαθύτατα τον γιο του βασιλιά της Μακεδονίας Φιλίππου του Β', τον Αλέξανδρο. Ο φιλόσοφος δίδαξε στον έφηβο το μεγαλείο της κλασικής ελληνικής σκέψης και έβαλε τα θεμέλια της ηγετικής προσωπικότητάς του. Η συνάντηση των δύο αυτών μέγιστων προσωπικοτήτων του αρχαίου κόσμου έμελλε να επηρεάσει καθοριστικά την ιστορία και το μέλλον ολόκληρου του Δυτικού πολιτισμού.

Είναι ο χώρος όπου ο κορυφαίος των φιλοσόφων της αρχαιότητας, Αριστοτέλης, δίδαξε στον Αλέξανδρο και στους τυχερούς έφηβους συμμαθητές του την ποίηση και την ελληνική φιλοσοφία, τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες. Ο φιλόσοφος δίδαξε στον έφηβο το μεγαλείο της κλασικής ελληνικής σκέψης και έβαλε τα θεμέλια της ηγετικής προσωπικότητάς του.

Στο αφιέρωμα που παρουσιάζει το περιοδικό «Θεσσαλονικέων Πόλις», χρησιμοποιήσαμε στοιχεία από το εξαιρετικής ποιότητας και εντυπωσιακού επιστημονικού εύρους εκπαιδευτικό υλικό, με θέμα τον αρχαιολογικό χώρο της Σχολής Αριστοτέλους, που υπήρξε αποτέλεσμα της επιστημονικής και μεθοδικής προσπάθειας εξειδικευμένων στελεχών του υπουργείου Πολιτισμού, με την αगाστή συνεργασία και την υποστήριξη του Δήμου Νάουσας. Περιλαμβάνει πληροφορίες, κείμενα και προτεινόμενες εκπαιδευτικές δράσεις, που απευθύνονται στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές πριν και μετά την επίσκεψή τους στον αρχαιολογικό χώρο, στο πλαίσιο πιλοτικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τα οποία θα υλοποιηθούν στο Πολιτιστικό Κέντρο Σχολής Αριστοτέλους. Επίσης, μια αναφορά του αείμνηστου καθηγητή Φωτίου Πέτσα για την αρχαία Μίεζα και τη νεότερη (Νιάουστα) Νάουσα.

Από τον Απρίλιο του 2007, στον χώρο του μνημείου λειτουργεί το Πολιτιστικό Κέντρο Σχολής Αριστοτέλους. Κατασκευάστηκε με δωρεά στον Δήμο Νάουσας του αείμνηστου ευεργέτη Χρήστου Λαναρά και της οικογένειάς του και είναι ένα σύγχρονο κτίριο με ολοκληρωμένες εγκαταστάσεις πολιτισμού, εκπαίδευσης και αναψυχής. Σκοπός του Πολιτιστικού Κέντρου είναι η ανάδειξη της αρχαιολογικής αξίας του μνημείου και η λειτουργία του με δράσεις εκπαίδευσης και επιμόρφωσης, ιδιαίτερα των μαθητών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Ο Πολυχώρος της Σχολής Αριστοτέλους βρίσκεται σε μία έκταση συνολικής επιφάνειας 6.273 τ.μ., με διαμορφωμένους υπαίθριους χώρους σε μια περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Το κτίριο είναι κατασκευασμένο με κύρια υλικά το μέταλλο και το ξύλο, με βάση τις αρχές της βιοκλιματικής τεχνολογίας, εναρμονισμένο πλήρως με το φυσικό περιβάλλον.

Στις εγκαταστάσεις του Κέντρου λειτουργούν:

- αίθουσα συνεδρίων-προβολών «Αριστοτέλης»
- βιβλιοθήκη-αναγνωστήριο, αίθουσα «Φώτη Πέτσα»
- αναψυκτήριο-εστιατόριο
- εκθεσιακός χώρος
- χώρος υποδοχής-εξυπηρέτησης επισκεπτών
- υπαίθριοι χώροι στάθμευσης αυτοκινήτων και λεωφορείων

Υπηρεσίες που προσφέρονται:

- Ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο της Σχολής Αριστοτέλους
- Προβολή ταινιών και ντοκιμαντέρ με θέμα τον αρχαιολογικό χώρο και το έργο του φιλόσοφου Αριστοτέλη
- Βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο με βιβλιογραφία που αφορά στον Αριστοτέλη και τον Μέγα Αλέξανδρο
- Εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης
- Εκθετήριο-πωλητήριο με ακριβή αντίγραφα αρχαίων έργων και αντικείμενα εποχής
- Διάθεση βιβλίων, ενημερωτικών εντύπων, dvd κ.λπ.

Η αρχαία Μίεζα, μία από τις πόλεις του μακεδονικού βασιλείου στην Ημαθία, ήταν ονομαστή για τους κήπους και τα νερά της. Το όνομά της το οφείλει στην κόρη του βασιλιά Βέρητα του Μακεδόνα, ο οποίος, σύμφωνα με τη μυθολογία, είχε δυο κόρες και έναν γιο: τη Μίεζα, τη Βέροια και τον Όλγανο, ή, αλλιώς, δυο πόλεις και έναν ποταμό.

Η αρχαία Μίεζα τοποθετείται στα δυτικά του νοτιού δρόμου που ενώνει την Πέλλα και τις Αιγές, τις δύο μεγάλες πόλεις του μακεδονικού βασιλείου. Ο αρχαιολογικός χώρος εντοπίστηκε τον 19ο αιώνα μ.Χ. από τον γάλλο περιηγητή Delacoulonche και τον δανό αρχιτέκτονα Kinch. Η ταύτιση, όμως, της πόλης βασίστηκε στον συνδυασμό των φιλολογικών αναφορών με τα αρχαιολογικά δεδομένα που προέκυψαν από τις ανασκαφές στην περιοχή και, κυρίως, με την ταύτιση του χώρου του Νυμφαίου της Σχολής Αριστοτέλους από τον ανασκαφέα, καθηγητή Φώτιο Πέτσα, το 1968. Με βάση τα δεδομένα των ανασκαφών, η πόλη της Μίεζας με τις γειτονικές κώμες και τα νεκροταφεία της καταλάμβανε τον χώρο μεταξύ Νάουσας, Κοπανού, Χαρίεσσας και Λευκαδίων.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν ίχνη κατοίκησης από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Τον 7ο αιώνα π.Χ., μακεδονικά φύλα εγκαταστάθηκαν στην ευρύτερη περιοχή απομακρύνοντας τους προηγούμενους κατοίκους της, τους Φρύγες και τους Βοττιαίους. Έκτοτε, η κατοίκηση συνεχίστηκε χωρίς διακοπή έως και τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, με περιόδους ιδιαίτερης ακμής τα ελληνιστικά και τα ρωμαϊκά χρόνια.

Σε πρόσφατες ανασκαφές αποκαλύφθηκαν σημαντικά δημόσια κτίρια των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων στη θέση Μπελοβίνα Κοπανού και το αρχαίο θέατρο των ύστερων ελληνιστικών χρόνων. Παρόλα αυτά, δεν έχει εξακριβωθεί ακόμα η θέση και τα τείχη του οικισμού. Στην ελληνιστική εποχή, γύρω από την πόλη της Μίεζας υπήρχαν κώμες, αγροικίες, πολυτελείς κατοικίες-επαύλεις με περίστυλες αυλές και πολλά δωμάτια, καθώς και εκτεταμένα νεκροταφεία στις θέσεις Καμάρα Νάουσας και Καψούρα Κοπανού. Έξω από τα τείχη της πόλης, αριστερά και δεξιά του δρόμου που ένωνε τη Μίεζα με την πρωτεύουσα του μακεδονικού βασιλείου, την Πέλλα, βρέθηκαν επτά μνημειακοί τάφοι επιφανών ανδρών, εξαιρετα δείγματα της τέχνης και της τεχνικής της εποχής τους.

Μακριά από το κέντρο της πόλης, στον δρόμο που ενώνει τον Κοπανό με τη Νάουσα, βρισκόταν το Ιερό των Νυμφών, σε ένα ειδικό τοπίο με πλούσια βλάστηση και άφθονα νερά, κάτω από την προστασία του ορεινού όγκου του Βερμίου. Το Ιερό ιδρύθηκε στην αρχαϊκή εποχή αλλά, στα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ., ο χώρος διαμορφώθηκε εκ νέου για να φιλοξενήσει τον νεαρό Αλέξανδρο και μια δεκαπενταμελή ομάδα βασιλοπαίδων. Ο Αριστοτέλης ανέλαβε το δύσκολο έργο της εκπαίδευσής τους. Για τις ανάγκες της διδασκαλίας και της διαμονής των μαθητών κατασκευάστηκε στοά και λαξεύτηκαν με ιδιαίτερη επιμέλεια επιφάνειες έκτασης 500 περίπου μέτρων, σχηματίζοντας προβολές και εσοχές, που δημιουργούσαν λειτουργικούς χώρους ή διευκόλυναν το πέρασμα από τον έναν χώρο στον άλλο, σαν ένας μακρύς περίπατος.

Σήμερα, στον χώρο σώζονται τα φυσικά σπήλαια, τα λαξεύματα και τμήματα από τον στυλοβάτη της στοάς, ενώ μέσα στις πηγές, όταν τα νερά το επιτρέπουν, διακρίνονται καλοδοουμένοι τοίχοι μήκους 13,5 μ. Τα ευρήματα των ανασκαφών εκτίθενται στους εκθεσιακούς χώρους του Μουσείου της Βέροιας...

Τόνια Κουτσουράκη, αρχαιολόγος ΥΠ.ΠΟ.

Το κελάρυσμα του νερού

...Στην περιοχή Ισβόρια, 2 χιλ. περίπου κάτω από την πόλη της Νάουσας, δίπλα στη Σχολή Αριστοτέλους και στο Νυμφαίο της αρχαίας Μίεζας, υπάρχει ένα θαυμάσιο τοπίο, πνιγμένο στο πράσινο, με θέα τον μακεδονικό κάμπο. Οι πηγές που αναβλύζουν στην περιοχή (Ισβόρια = πηγές) και ανταμώνουν με το ποτάμι της Αράπιτσας δημιουργούν ένα πλούσιο ποτάμιο οικοσύστημα, που χαρακτηρίζεται από ένα ιδιαίτερο μικροκλίμα με πολλή υγρασία και χαμηλές θερμοκρασίες. Οι συνθήκες αυτές ευνοούν την ανάπτυξη πλούσιας χλωρίδας και πανίδας. Παράλληλα, μέσα από τις φυλλωσιές και τα νερά ξεπροβάλλουν απόκρημνοι βράχοι, που σχηματίζουν ένα συνεχές πέτρινο παραπέτασμα πάνω από το ποτάμι και μυστηριώδη σπηλαιώδη ανοίγματα, με ενδιαφέροντες σταλακτιτικούς σχηματισμούς, που οδηγούν στα σπλάχνα της γης. Έτσι δημιουργείται ένα επιβλητικό και συνάμα ειδυλλιακό τοπίο, όπου την αισθητική απόλαυση συμπληρώνει το κελάρυσμα του νερού και τα κελαηδίσματα των πουλιών...

Βασιλική Γαρυπίδου, εκπαιδευτικός-γεωλόγος

Αριστοτέλης - Αλέξανδρος ο Δάσκαλος και ο Μαθητής

...ενώ σε ένα σώμα συγκέντρωσε τους πάντες, απ' όπου κι αν κατάγονταν, σαν να αναμίγνυε σε έναν κρατήρα αγάπης τις ζωές, τα ήθη και τα έθιμα, τους γάμους και τους τρόπους ζωής των ανθρώπων, και πρόσταξε όλους να θεωρούν πατρίδα τους την οικουμένη, το στρατόπεδο καταφύγιο τους και σιγουριά, συγγενείς τους αγαθούς ανθρώπους, ξένους κι αλλόφυλους τους κακούς. Και όρισε να ξεχωρίζουν οι Έλληνες από τους βάρβαρους, όχι από τη χλαμύδα, ούτε από την ασπίδα, μήτε από το σπαθί ή τον μανικωτό χιτώνα. Αλλά να συμπεραίνουν το Ελληνικό από την αρετή και από την κακία το βαρβαρικό.

(Περί της Αλεξάνδρου Τύχης ή Αρετής, Λόγος Α, 6, μτφρ. Θ. Γεωργιάδη)

Τα λόγια αυτά, μας δίνουν ολοκάθαρα την εικόνα για τον Αλέξανδρο τον Μακεδόνα: τη μεγαλύτερη πολιτική και στρατιωτική προσωπικότητα όλων των εποχών, με τα πιο θαυμα-

στά οράματα της οικουμενικής πατρίδας, που θα διοικούν οι άριστοι με νόμους, χωρίς διακρίσεις φυλής, ράτσας, χρώματος ή φύλου! Θαυμαστές οι ιδέες του πριν από 2.300 περίπου χρόνια, όταν σήμερα οι πολιτικοί αγωνίζονται να πείσουν τους λαούς, ότι τα προγράμματά τους διακατέχονται από παρόμοιες ιδέες, που θέλουν να τις κάνουν πράξη.

Ένας λαός της οικουμένης «μονοιασμένος στην κοινή προκοπή». Λόγια και έργα ενός στρατηλάτη που, μπολιασμένος από την ελληνική φιλοσοφία, την έκανε πολιτική, αποδεικνύοντας ότι υπάρχει δρόμος που οδηγεί στην ειρήνη και στη συνεργασία των λαών. Ή, όπως το διατύπωσε ο Πλούταρχος από τη Χαιρώνεια: «Αν ο Θεός, που έστειλε εδώ κάτω την ψυχή του Αλέξανδρου, δεν την έπαιρνε τόσο γρήγορα από τον κόσμο μας, ένας νόμος θα κυβερνούσε όλους τους ανθρώπους και ένα δίκαιο, σαν να έβλεπαν εκείνοι προς την ίδια κοινή πηγή φωτός. Τώρα, όμως, έμεινε ανήλιο και σκοτεινό ένα μέρος του κόσμου μας, αυτό που ο Αλέξανδρος δεν είδε.» (Πλούταρχος, *Περί της Αλεξάνδρου Τύχης ή Αρετής*, Λόγος Α, 8).

Στα 342 π.Χ., ο Φίλιππος προσέλαβε με αδρή αμοιβή τον Αριστοτέλη για να διδάξει φιλοσοφία, που συνδύαζε πρακτική και θεωρητική γνώση. Τα μαθήματα και οι συζητήσεις γίνονταν συνήθως σε ανοιχτό χώρο, στο Ιερό των Νυμφών κοντά στη Μίεζα, ένα πανέμορφο μέρος με σπηλιές μέσα στους βράχους, που στα χρόνια του Πλουτάρχου ήταν αξιοθέατο, όπως και σήμερα. Η επίδραση του Αριστοτέλη στον Αλέξανδρο ήταν τεράστια. Ο Αλέξανδρος αποδέχτηκε τις απόψεις του Αριστοτέλη στην Κοσμολογία, τη Γεωγραφία, τη Βοτανική, τη Ζωολογία και την Ιατρική, γι' αυτό και πήρε μαζί του επιστήμονες, όταν εκστράτευσε στην Ασία. Επίσης, εντυπωσιάστηκε από τις διαλέξεις του Αριστοτέλη στη Λογική, τη Μεταφυσική, τη φύση της ποίησης, τη σημασία της πολιτικής. Πάνω απ' όλα, έμαθε από τον Αριστοτέλη να εκτιμάει τη δύναμη του νου. Στην προσωπική τους σχέση, ο εφηβικός θαυμασμός μετατράπηκε σε βαθιά αφοσίωση. Κοινό τους ενδιαφέρον είχαν την αποκατάσταση του κειμένου της Ιλιάδας.

Χωρίς αμφιβολία, ο Αριστοτέλης ήλπιζε να καθοδηγήσει τον μελλοντικό βασιλιά στην άσκηση των καθηκόντων του, όπως ο δικός του δάσκαλος, ο Πλάτων, προσπάθησε να καθοδηγήσει τον Διονύσιο τον Νεότερο, ως ηγέτη...

Πέτρος Α. Στοϊδης, εκπαιδευτικός-αρχαιολόγος

Το Ιερό των Νυμφών

Οι Νύμφες ήταν ιδιαίτερα διφορούμενες υπάρξεις και αντιστοιχούν σχεδόν απόλυτα με τα αερικά ή τις νεράιδες της νεοελληνικής παράδοσης. Θεωρούνταν συνήθως κόρες του Διός ή της Γης, άλλοτε δε του Αχελώου ή ενός άλλου ποταμού και τοπικών θεοτήτων. Μερικές φορές όμως πατέρες τους θεωρούνταν και τοπικοί βασιλείς, κι αυτό ισχύει ίσως για την περίπτωση της Μίεζας και της Βέροιας. Ήταν ιδιαίτερος μακρόβιος αλλά όχι κι αθάνατες, τουλάχιστον οι περισσότερες από αυτές. Κι ενώ ενσαρκώνουν την ερωτική επιθυμία των ανδρών, θεών και θνητών, ωστόσο σπανίως συμβιβάζονται με τη συμβατική συζυγική ζωή. Μάλιστα μπορεί να είναι ιδιαίτερος επιθετικός ερωτικά απέναντι σε νεαρούς όμορφους άνδρες, τους οποίους απάγουν ή ακόμα οδηγούν και στο θάνατο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του αργοναύτη Έγλα, που τον άρπαξαν οι νύμφες (ή η νύμφη) της πηγής από την οποία αντλούσε νερό ο όμορφος νέος. Ως τροφοί ηρώων και θεών, οι Νύμφες προστατεύουν τα παιδιά και συνδέονται με έθιμα που αφορούν τη μετάβασή τους στην ενηλικίωση. Στα ιερά τους δέχονταν τάματα για την υγεία των παιδιών και την επιτυχία τους ένταξη στην κοινωνία των ενηλίκων. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να ερμηνεύσουμε και τη συνήθεια οι μελλοντικοί να λούζονται σε ιερά των Νυμφών πριν το γάμο. Η επιλογή λοιπόν του Νυμφαίου, ως τόπου διδασκαλίας και μύησης των νέων στις γνώσεις και τους τρόπους της ενήλικης ζωής, πρέπει κι από αυτή την άποψη να θεωρηθεί εξαιρετικά επιτυχημένη...

...Είναι αξιοσημείωτο ότι το Νυμφαίο ιδρύθηκε στις πηγές των Ισβορίων, γιατί εδώ το νερό δεν θολώνει ποτέ. Αντίθετα, οι πηγές της Αράπιτσας-Ολγάνου στον Άγιο Νικόλα επηρεάζονται ιδιαίτερα από τις έντονες βροχοπτώσεις. Το όνομα άλλωστε του Ολγάνου, αναγόμενο ακριβώς στη ρίζα έλκ-, όλκ-, πιθανώς σχετίζεται με αυτό το υδρολογικό φαινόμενο και δηλώνει το ποτάμι που έλκει ή, στη ναουσαϊκή ντοπιολαλιά, «σέρνει» φερτά υλικά. Ο τόπος του Νυμφαίου και γενικότερα οι υπώρειες του Βερμίου όρους φημίζονταν για την οργιώδη βλάστηση και τη γονιμότητα της γης. Οι αρχαίοι Έλληνες και οι Μακεδόνες, ειδικότερα, πίστευαν ότι πολύ παλιά εδώ ζούσαν οι Φρύγες (στη μακεδονική διάλεκτο Βρίγες) με τον βασιλιά τους Μίδα, πριν μεταναστεύσουν στην Ασία. Οι περίφημοι κήποι του Μίδα με τα ευωδιαστά τριαντάφυλλα, μέσα στους οποίους συνελήφθη ο μεθυσμένος Σιληνός, τοποθετούνται στον ευρύτερο χώρο της Μίεζας (Ηρόδοτος, Η 138). Αυτόν τον προικισμένο από τη φύση τόπο, ιερό στη συνείδηση των ντόπιων, τραγουδισμένο στα λαϊκά παραμύθια, σημαδεμένο από την αόρατη παρουσία των αερικών, επέλεξε ο Αριστοτέλης για την περιπατητική του Σχολή και τη μύηση του νεαρού βασιλόπαιδα στη γνώση.

Γιώργος Μάλλιος, εκπαιδευτικός-αρχαιολόγος

Προτομή του ποτάμιου θεού Ολγάνου. Βρίσκεται στο Μουσείο Βέροιας και χρονολογείται στον 2ο αιώνα μ.Χ. (Κατερίνα Ρωμιπούλου, *Λευκάδια, Αρχαία Μιέζα*, Αθήνα 1997).

Η σημαντική Μακεδονική πόλις Μιέζα

...Εις τα δύο πρώτα κεφάλαια του εισαγωγικού μέρους της παρούσης μελέτης υπεστηρίχθη ότι η περιοχή του Τάφου ανήκει εις μίαν σημαντικήν μακεδονικήν πόλιν, την Μιέζαν, την οποίαν παρακολουθούμεν εις τας πηγάς και την “αρχαιολογίαν” της περιοχής από των μυθικών χρόνων, μέχρι τουλάχιστον της υστεράς εποχής της αρχαιότητας. Εις τους νεότερους χρόνους συνεχίζει την ιστορίαν της Μιέζης η Νιάουστα, νυν Νάουσα, εις το όνομα της οποίας ίσως υπολανθάνει η Μιέζα. Εις το τρίτον κεφάλαιον του αυτού μέρους εσημειώθη ότι ο τάφος ευρίσκεται εις μίαν σειράν τύμβων, της οποίας η κατεύθυνσις οδηγεί από της Μιέζης εις την Πέλλαν. Εκ τούτου συνάγεται ότι ο τάφος ιδρύθη, όταν η επικοινωνία μεταξύ Πέλλης και Μιέζης ήτο μεγαλύτερας σπουδαιότητος από την μεταξύ Μιέζης και Αιγών ή Βεροίας. Τούτο συνέβη ασφαλώς μετά την μεταφοράν της πρωτεύουσας εκ των Αιγών εις Πέλλαν υπό του Αρχέλαου (413-399 π.Χ.) οπωσδήποτε δε κατά την λειτουργίαν της “Σχολής”, όπου ο Αριστοτέλης εδίδαξε τον Αλέξανδρον επί τριετίαν, με αποτέλεσμα ο τόπος να διατηρή – θα έλεγέ τις – “τουριστικόν ενδιαφέρον”, μέχρι της εποχής του Πλουτάρχου μεμαρτυρημένως.

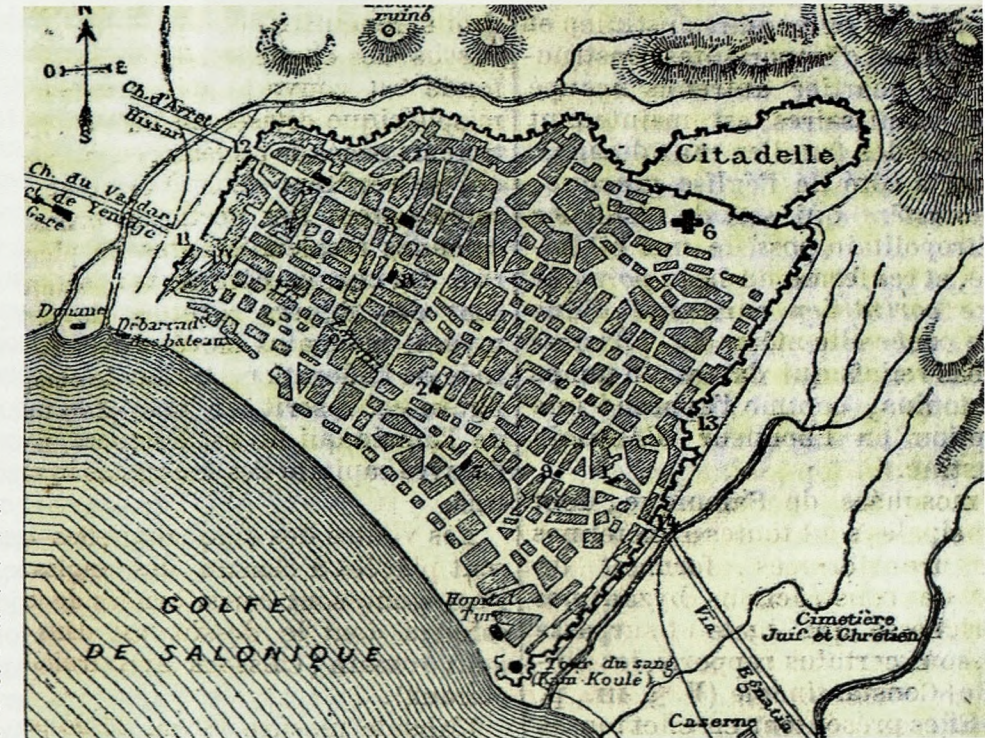
Φώτιος Πέτσας, *Ο Τάφος των Λευκαδίων*, 1966.

Ο καθηγητής Φώτιος Πέτσας (1918-2004), επίτιμος έφορος αρχαιοτήτων και καθηγητής κλασικής αρχαιολογίας, σφράγισε με το έργο του τη Βόρεια Ελλάδα. Πρώην διευθυντής του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και έφορος αρχαιοτήτων της περιφέρειας Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας (στη δεκαετία του '60 όλη η Μακεδονία υπαγόταν σε μία εφορεία αρχαιοτήτων), πραγματοποίησε ανασκαφές στην Πέλλα, την Έδεσσα, την Ημαθία, την Κοζάνη, τη Φλώρινα, την Καστοριά. Επίσης, εργάστηκε στους Δελφούς, στη Θεσσαλονίκη, στα Ιωάννινα και στην Πάτρα. Από το 1950 διακρίθηκε για τις ανασκαφές του, στη Μακεδονία κυρίως. Σημαντικό έργο του είναι το βιβλίο του *Ο τάφος των Λευκαδίων*. Ο τάφος της Κρίσεως εντοπίστηκε τυχαία το 1954, κατά τις εργασίες διάνοιξης επαρχιακού δρόμου, και ανασκάφηκε από τον καθηγητή Φώτιο Πέτσα κατά τα έτη 1954-1964. Ο τάφος της Κρίσεως, από τους σημαντικότερους και καλύτερα διατηρημένους μακεδονικούς τάφους που έχουν έρθει στο φως, είναι μνημείο της αρχαίας Μιέζας, εξ αυτών που είχαν κατασκευαστεί κατά μήκος αρχαίου δρόμου που ένωνε την πόλη με την πρωτεύουσα του μακεδονικού βασιλείου, την Πέλλα.

της Στυλιάνας Γκαλινίκη
Αρχαιολόγου στο Α.Μ.Θ.

Κατασκευάζοντας ίχνη από τσιμέντο: η σύγχρονη επινόηση του τείχους στην παραλία της Θεσσαλονίκης

Απεικόνιση της Θεσσαλονίκης σε χάρτη του 1873. Το τείχος απολήγει νοτιοανατολικά στο περιτείχισμα του Λευκού Πύργου (Εθνική Χαρτοθήκη, «Θεσσαλονίκης ανάδειξις – Χαρτών αναμνήσεις», σ. 102, κατάλογος της ομώνυμης έκθεσης, 43α Δημήτρια, Θεσσαλονίκη 2008).

Στην παραλία της Θεσσαλονίκης συμπλέκονται διαδρομές, τροχιές, συγχρονισμένες. Τα πλεούμενα μπαρ με τις αμφίσημες μουσικές, οι μοναχικοί περιπατητές, οι ερωτευμένοι, τα παιδιά, οι ποδηλάτες, το τρενάκι με τις λαστιχένιες ρόδες και την παιδαριώδη μουσική, οι έφηβοι που κάθονται στο χείλος της προκυμαίας με τα πόδια να κρέμονται στη θάλασσα, οι μετανάστες με την ετερόκλητη πραγματεία – τσάντες, ρολόγια και δήθεν τιμαφή –, οι ρετρό άμαξες και ο ετεροχρονισμένος ήχος του καλπασμού, οι τροχοί των σκέιτμπορντ που σχίζουν προς όλες τις κατευθύνσεις τον χώρο. Κι ακόμη, οι γλάροι, τα αεροπλάνα, κάποιο μπαλόνι που ξέφυγε, οι αθλούμενοι κωπηλάτες, οι ερασιτέχνες αλιείς, τα αγκυροβολημένα πλοία και αυτά που ταξιδεύουν, τα επιπλέοντα απορρίμματα.

Ήταν ωραία η βραδιά
Περπατούσα μόνη στην παραλία
Οι τυφλοί με προσπερνούσαν
Πιασμένοι σφιχτά αγκαζέ
Συνομιλούσαν ψιθυριστά
Το μονότονο τακ-τακ του μπαστούνιού τους
Αντηχούσε πένθιμα στις πλάκες
[...]

[απόσπασμα από το ποίημα «Οι τυφλοί»,
της Μαρίας Κέντρου-Αγαθοπούλου]

Τροχιές.

Διαδρομές.

Πλεύσεις και πτήσεις.

Τα φευγαλέα και ανώνυμα βήματα στο κράσπεδο της παραλίας συμπλέκονται με τα ίχνη της ιστορίας που έχει παγιωθεί σχηματοποιημένη σε μνημεία, ηρώα, γλυπτά. Σε μια σύντομη διαδρομή μερικών εκατοντάδων μέτρων, η εκλεκτική σύννοψη της ιστορίας: η προτομή ενός ήρωα των νεότερων χρόνων – του ναυάρχου Βότση, ένα οθωμανικό μνημείο καθιερωμένο σε σύμβολο της πόλης και προσφάτως σε μουσείο* – ο Λευκός Πύργος, ο ανδριάντας ενός αρχαίου Μακεδόνα – του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Τα μνημεία παρατίθενται σε μια σύντομη διαδρομή ως κρίκοι στην ιστορική αλυσίδα. Τα βλέμματα των αναπαριστάμενων μορφών κλείνουν και ανοίγουν τον κύκλο. Ο «Βότσης» κοιτά προς τα δυτικά, εύλογα προς τη θάλασσα, ο «Αλέξανδρος» προς την Ανατολή, για κάποιους επίσης εύλογα. Πριν από περίπου δύο δεκαετίες προστέθηκε ένας ακόμη κρίκος στα βορειοανατολικά του ανδριάντα του Αλεξάνδρου, το μνημείο της Εθνικής Αντίστασης, έτσι που τελικά οι ένδοξες στιγμές του νεότερου έθνους αποτελούν τα όρια μιας σκηνογραφικής αφήγησης που εμπεριέχει το προγονικό παρελθόν. Τι λείπει, όμως, από την αλυσίδα της επιλεκτικής δημόσιας μνήμης; Μα, το βυζαντινό μεγαλείο!

Οι ανδριάντες, οι προτομές, τα ηρώα, λειτουργούν ως το ίχνος του παρελθόντος. Αν η θάλασσα διακρίνεται από αέναη ρευστότητα, συνεπώς είναι αδύνατο να διασώσει τα τεκμήρια του εθνικού θριάμβου, όπως ήταν ο τορπιλισμός του εχθρικού πλοίου το 1912, η προτομή του ναυάρχου με το βλέμμα ακινητοποιημένο προς τη θάλασσα λειτουργεί ως στάσιμο της μνήμης. Τα μνημεία μετατρέπουν το άυλο παρελθόν σε ύλη, ύπαρξη, γεγονός. Ενίοτε λειτουργούν ως επίκληση στην ιστορία. Μπορεί η πόλη της Θεσσαλονίκης να μην υπήρχε στην εποχή του Αλεξάνδρου, ο ανδριάντας του όμως στην παραλία, στο μέτωπο της πόλης προς τον έξω κόσμο,

*Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, ο Λευκός Πύργος φιλοξένησε διάφορες περιοδικές εκθέσεις. Εδώ και αρκετούς μήνες λειτουργεί ως Μουσείο Λευκού Πύργου Θεσσαλονίκης και η μόνιμη έκθεσή του είναι αφιερωμένη στην ιστορία της πόλης.

υπομνηματίζει, όχι μόνο την ιστορικά τεκμηριωμένη εκστρατεία του στην Ανατολή, αλλά επικαλείται και την ιδεατή διέλευσή του από τον τόπο της μετέπειτα πόλης. «Στα χνάρια του Αλέξανδρου, στην ιστορική πορεία του στρατηλάτη από την Πέλλα στη Θεσσαλονίκη» έτρεχαν – σύμφωνα με έναν τηλεοπτικό σχολιαστή – οι δρομείς την περασμένη χρονιά, στη διάρκεια του Αλεξάνδρειου Μαραθώνιου δρόμου, ενός νέου αθλητικού (μόνο;) θεσμού, που ξεκινά από τον ανδριάντα του αρχαίου βασιλιά στην πλατεία της σύγχρονης Πέλλας και τερματίζει στον αντίστοιχο ανδριάντα της Θεσσαλονίκης.

Αλλά κάποτε τα ίχνη, αυτά που είχαν υπάρξει και θαφτεί, έρχονται στο φως. Το περιτείχισμα του Λευκού Πύργου εμφανίστηκε ως ένας παλιός άσβηστος λογαριασμός, διεκδικώντας με την παρουσία του, ως στέρεο κατάλοιπο του παρελθόντος, το δικαίωμα του ίχνους. Σαν ένα κακόγουστο αστείο της ιστορίας: το περιτείχισμα κατεδαφίστηκε τον Μάρτιο του 1911 ως συνέχεια ανάλογων επεμβάσεων στην τοπογραφία της πόλης, οι οποίες είχαν ξεκινήσει τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού της. Ο αρχιτεκτονικός καμβάς της πόλης συνίσταται σε συνεχείς επικαλύψεις, με σκοπό κάθε φορά τη βελτίωση της εικόνας προς τα έξω. Μια εικόνα που επι-νοείται αναλόγως με το πώς νοείται κάθε φορά η βελτίωσή της, από τους ιθύνοντες τουλάχιστον. Ή, όπως κι αν νοείται κάθε φορά ο θεατής: για ποιον ανακατασκευάζω, επιδιορθώνω, γκρεμίζω, δημιουργώ. Μπορεί και για την αυτο-εικόνα, το ναρκισσιστικό βλέμμα της εξουσίας.

Τι γίνεται όμως όταν το ίχνος αυτού που κάποτε υπήρξε δεν έχει διασωθεί; Και τι μπορεί να προσφέρει η εκ νέου επινόησή του; Η μεταφορά του στις τρεις διαστάσεις;

Εδώ και αρκετούς μήνες τοποθετήθηκαν, στα ανατολικά του Λευκού Πύργου, κατασκευές από τσιμέντο με λίθινη επένδυση, ογκώδεις, τρομακτικά στέρεες, αναμφισβήτητες: υπόμνηση, είπαν οι αρμόδιοι, του ίχνους του βυζαντινού τείχους, το οποίο, λένε, έφτανε ως εκεί και προ πολλού εχάθη. Ποια είναι τα ίχνη που επινοούνται ή κατασκευάζονται και γιατί; Τι προσφέρει η σύγχρονη υπόμνηση του τείχους, στους ποικίλους και πο-

Οικειοποίηση του δημόσιου χώρου.

Καταπακτή-συλλέκτης του βρόχινου νερού.

Η σύγχρονη υπόμνηση του τείχους στα ανατολικά του Λευκού Πύργου.

Η προτομή του ναυάρχου Βότση στα δυτικά του Λευκού Πύργου.

Αφήνοντας πίσω τη σκηνογραφία της ιστορίας.

Το περιτείχισμα στην καινοφανή εκδοχή του.

λυάριθμους χρήστες της προκυμιάς;

Το ίχνος του τείχους τέμνει εγκάρσια την επιμήκη διαδρομή της παραλίας. Θυμίζει τα προϊόντα «μαϊμούδες» των πλανόδιων μικρεμπόρων, τις ροκ μελωδίες από τα πλεούμενα μπαρ, τα δήθεν ρετρό αμαξίδια. Ό,τι υποδύεται πως είναι αυτό που δεν είναι. Αν ο αγοραστής μιας απομίμησης ακριβής τσάντας περιπάτου αποκτά σε τιμή ευκαιρίας την ψευδαίσθηση της δήθεν γκλαμουριάς, ο περιπατητής της προκυμιάς αποκτά μέσα σε λίγα λεπτά την ψευδαίσθηση της δήθεν ιστορίας. Όχι ότι το ανδραγάθημα του Βότση δεν είναι ιστορικό γεγονός, ή ο Λευκός Πύργος δεν είναι μνημείο της οθωμανικής ιστορίας της πόλης, όπως και το περιτείχισμά του (ακόμη και η κατεδάφισή του είναι μια ενέργεια ενταγμένη στο ιστορικό της πλαίσιο, ομοίως και η αποκάλυψή του, όπως και η διατήρησή του μετά κόπων και διαμαρτυριών). Όχι ότι το βυζαντινό τείχος δεν έφτανε μέχρι τον Λευκό Πύργο – απολήγοντας στο περιτείχισμά του όμως, και όχι ανατολικότερα, εκεί δηλαδή όπου παρατάχθηκαν τα τσιμεντένια μπλοκ. Όχι ότι ο Μέγας Αλέξανδρος δεν ήταν Μακεδόνας· Σαλονικιός δεν ήταν. Το ζήτημα δεν είναι ποια είναι τα ίχνη της ιστορίας, αλλά ποια από αυτά επιλέγονται, διασώζονται, προβάλλονται, επινοούνται, κατασκευάζονται εκ νέου, γιατί, πού, πότε και πώς. Ποια είναι η ιστορία που αυτά αφηγούνται. Τι αποσιωπάται. Και γιατί. Αλήθεια, γιατί εξαιρέθηκε από τη σκηνογραφία της παραλίας η όποιας μορφής υπόμνηση του ρωμαϊκού παρελθόντος της πόλης;

Κατασκευάζω ίχνη, κατασκευάζω νοσταλγίες. Και τα πλεούμενα μπαρ και η σύντομη πλεύση τους στον θερμαϊκό και η βόλτα με την άμαξα κι ακόμη οι επίδοξοι – τελευταίας επιπόησης – κήποι με τα λυρικά ονόματα («κήπος της μουσικής», «της μνήμης» και παρόμοια), αποτελούν κατασκευές της νοσταλγίας. Νούφαρα, νερά, τριανταφυλλίες, δέντρα. Οριοθετημένα κομμάτια αυτού που έχει χαθεί και εξοβελιστεί διά παντός. Ζω την εμπειρία του νερού που λιμνάζει ή που ρέει ή που συλλέγεται σε ορθογώνιες δεξαμενές/καταπακτές. Φυτεύω καλαμιές και ένα σωρό ποικιλίες μυρωδάτων ρόδων σε χώρους οριοθετημένους, που προδιαγράφουν το είδος και τον τρόπο της εμπειρίας. Είναι η εμπειρία του πα-

ρατηρητή ή του συλλέκτη ωραίων εικόνων, του συλλέκτη αναμνήσεων, ο οποίος έχει την τύχη να παρατηρεί το ωραίο, αλλά από απόσταση. Αν το μνημειοποιημένο ιστορικό παρελθόν μακράν απέχει από τη βιωμένη εμπειρία των περιπατητών, η φύση, συρρικνωμένη σε παρτέρια και τεχνητές λίμνες, έχει ίσως ακόμη μια θέση στον μνημονικό χάρτη των ανθρώπων της πόλης. Η εμπειρία, ως μια βιωματική κατάσταση στην οποία συμμετέχει το σώμα ως συνάθροιση και ενσωμάτωση ψυχικών και βιολογικών αναγκών, αποκλείεται κατά τα άλλα. Η χρήση, η οικειοποίηση των νέων υλικών στον ανακαινισμένο χώρο της παραλίας κινδυνεύει να χαρακτηριστεί βέβηλη. Τα λουλούδια δεν είναι για να κόβονται, τα φρεσκολουστραρισμένα παγκάκια δεν είναι για εγχάρακτα μηνύματα, πόσο μάλλον για ύποπτους έρωτες – δεν στοιχίζονται, πλέον, από θάμνους που τα μετέβαλαν σε χώρο ιδιωτικό μέσα στον δημόσιο χώρο της παραλίας. Η «καινούργια» είναι το όριο της εμπειρίας.

Άραγε, τα νέα δέντρα που φυτεύτηκαν στην παραλία θα φυλλοβολούν τις μέρες του φθινοπώρου; Όχι, βέβαια. Είναι αιεθαλή. Σε έναν τέλειο κόσμο τίποτα δεν πρέπει να γερνά. Όπως τα άνθη στα παρτέρια των κεντρικών σημείων της πόλης: ξηλώνονται πριν καλά-καλά μαραθούν και αντικαθίστανται με άλλα ζωντανά, πολύχρωμα και ακόμη νέα και υγιή. Όπως το λείψανο του περιτειχίσματος: στη σύγχρονη εικόνα του αναζωογονήθηκε με επίστρωση σαράντα εκατοστών κροκάλας τελευταίας κοπής και τσιμέντου. Σε μια καθαρή, σύγχρονη πόλη ο θάνατος νοείται μόνο ως κορύφωση ηρωικών πράξεων. Ο θάνατος νοείται ως ιστοριοποιημένο γεγονός. Το κέντρο της πόλης ως ιστορικό κέντρο. Ο θάνατος δεν έχει θέση στην υγιή πόλη. Extra muros – ανέκαθεν. Ούτε και τα μαραμμένα λουλούδια, τα πεσμένα φύλλα των δέντρων, τα φθαρμένα παγκάκια, τα λίθινα λείψανα. Ούτε τα πρεζόνια, οι γύφτοι, οι τρελοί, οι ζητιάνοι, οι υπαίθριοι εραστές. Θα παρεισφρέουν πάντα λαθραία οι εκτός.

Η ιδιωτικότητα και...

...η απουσία της.

Κατασκευή νοσταλγίας.

30 χρόνια Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

της Σταυρούλας Σηφάκη
Ιστορικού

«Ναι!», απάντησαν αυθόρμητα στην πρόσκληση και πρόκληση του Μάνου Ιατρίδη τα πρώτα 24 μέλη της συντροφιάς. Τους συνεπήρε η ιδέα της δημιουργίας ενός φορέα που να υπηρετεί τη γνώση και την κατανόηση, σε έναν κόσμο που συγκλονίζεται από ανακαλύψεις, εφευρέσεις, νέες τεχνολογίες και υπηρεσίες· μιας κιβωτού διάσωσης υλικών τεκμηρίων που επηρέασαν και επηρεάζουν τη μορφή και τους μηχανισμούς λειτουργίας της κοινωνίας μας· ενός χώρου στον οποίο να καλλιεργείται το ενδιαφέρον για την επιστημονική και τεχνολογική παιδεία.

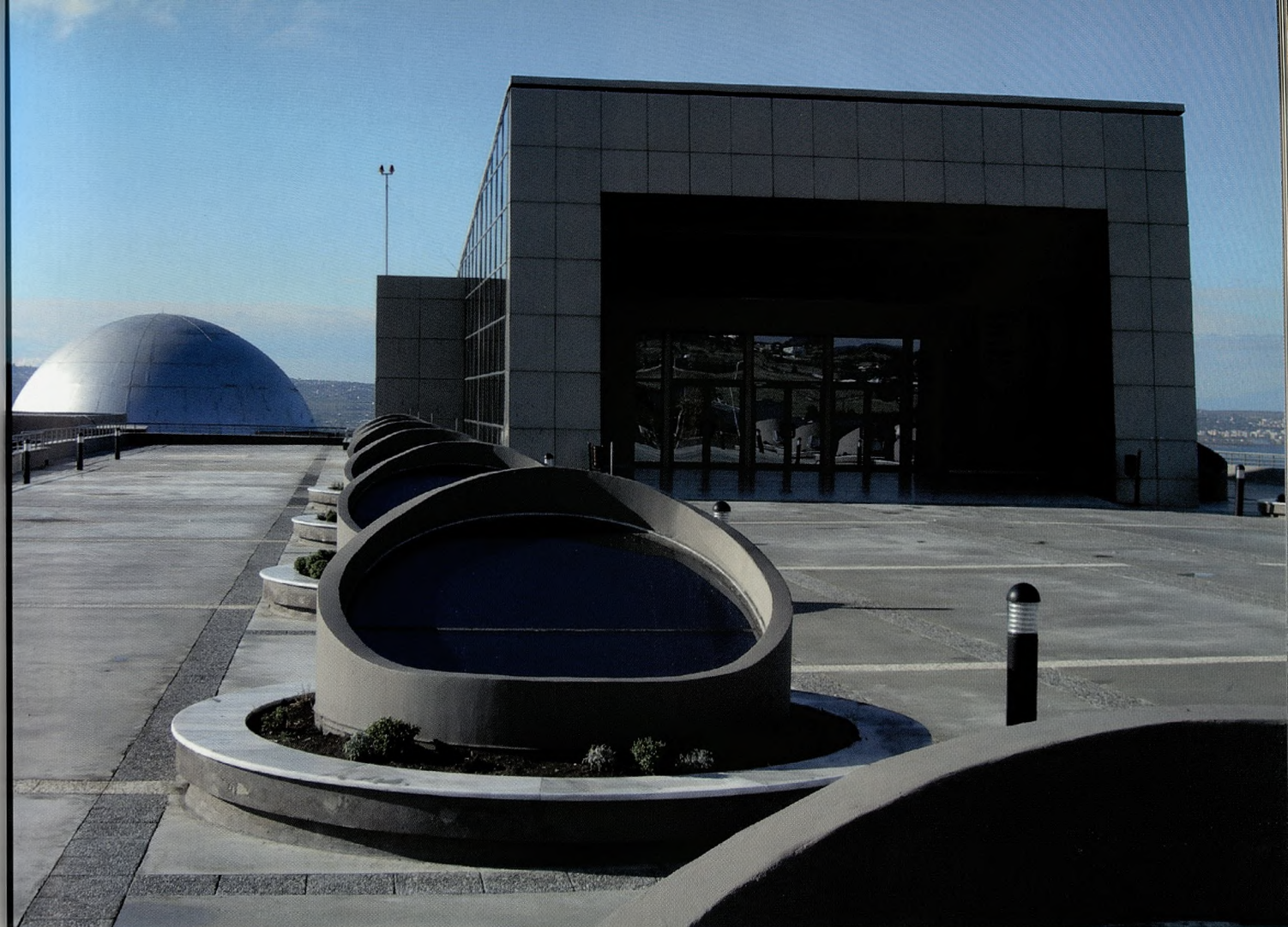
Τριάντα χρόνια έχουν περάσει από την πρώτη συνάντηση μιας ομάδας εκπαιδευτικών, τεχνικών και επιχειρηματιών της Θεσσαλονίκης, που οργάνωσε ο Μάνος Ιατρίδης για να παρουσιάσει την ιδέα του και να συζητήσει την ίδρυση στην πόλη μας ενός Τεχνικού Μουσείου. Ενός Μουσείου για τη γνώριμία, την εξοικείωση και την προσέλευση του ενδιαφέροντος του κοινού, και κυρίως των νέων, στην Τεχνολογία και τις Επιστήμες. Στη ρήση «Πολυνοῖν ου πολυμαθῖν ασκείν χρῆ», που αποδίδεται στον Δημόκριτο, πίστεψαν οι πρωτοπόροι του Μουσείου. Για να εννοήσεις δεν αρκεί να ακούσεις και να διαβάσεις, πρέπει ταυτόχρονα να συμμετέχεις, να βιώνεις, να κοινωνείς τα βήματα των δημιουργών και των χρηστών, τις επιτυχίες και τις αποτυχίες τους.

Κυρίαρχη συμβολή στην εξέλιξη του Τεχνικού Μουσείου, από την αρχή της λειτουργίας του, το 1978, αποτέλεσε η διάθεση από το ιδρυτικό μέλος, Παρασκευά Τσουκαλά, χώρου στις εγκαταστάσεις της εταιρείας του, στην οδό Αχελώου 18, για τη φιλοξενία των εκθετηρίων του Μουσείου. Η ανταπόκριση του κοινού της Θεσσαλονίκης υπήρξε άμεση και εντυπωσιακή. «Στον χώρο αυτό νιώσαμε την ικανοποίηση να δούμε να ανθίζουν οι πρώτες δραστηριότητες του Μουσείου, που συνεχίστηκαν για 11 χρόνια, έως το έτος 1989», τόνισε ο Γενικός Γραμματέας του Δ.Σ. του Σωματείου, Ιωάννης Παπαευσταθίου.

Πολύ σύντομα έγινε φανερό ότι το Μουσείο χρειαζό-

ταν έναν μεγαλύτερο χώρο, μια που οι συλλογές αυξήθηκαν και οι εκδηλώσεις πολλαπλασιάστηκαν. Το 1987, η Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης, αναγνωρίζοντας τον κοινωφελή χαρακτήρα του Τεχνικού Μουσείου και εκτιμώντας το έργο του, παραχώρησε στο Μουσείο, για μία δεκαετία, ένα κτίριο στη Βιομηχανική Περιοχή Θεσσαλονίκης, στη Σίνδο, συνολικού εμβαδού 1.800 τμ., το οποίο παραμένει στην ιδιοκτησία του Σωματείου με την προοπτική, κάποια στιγμή, να εξελιχθεί σε θεματικό εκθετήριο. Στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού του, το Μουσείο απέκτησε δυνατότητες αξιοποίησης των εργαλείων της πληροφορικής, μεθόδευσε την ψηφιακή καταγραφή των εκθεμάτων και του εξοπλισμού του και αναμόρφωσε το εκθετήριό του. Στα νέα θεματικά του εκθετήρια, που λειτούργησαν μέχρι το 2003, παρουσιάστηκαν: η τυπογραφία, η νηματουργία, η φωτογραφία, οι τηλεπικοινωνίες, τα όργανα ναυσιπλοΐας, το ραδιόφωνο και η τηλεόραση, το αυτοκίνητο, ο σιδηρόδρομος και το αεροπλάνο, το διάστημα, ο ηλεκτρισμός, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, η ολογραφία, η ιατρική τεχνολογία, η αρχαία ελληνική τεχνολογία.

Τα εκθέματα, στο σύνολό τους σχεδόν, προέρχονται από δωρεές Οργανισμών, Επιχειρήσεων και Ιδρυμάτων, όπως του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, του ΟΤΕ, της ΔΕΗ, της ΥΠΑ, καθώς και ιδιωτών. Μικρό μέρος τους προέρχεται από αγορές, ενώ αλληλεπιδρώντα

εκθέματα σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν στον χώρο του Μουσείου. Τα εκθέματα έχουν σχέση με τις θετικές επιστήμες και την τεχνολογία, κυρίως αυτή που χρησιμοποιήθηκε στον χώρο της Βόρειας Ελλάδας. Η οργάνωση και η διαμόρφωση των εκθετηρίων του Μουσείου πραγματοποιήθηκε με την αξιοποίηση της τεχνογνωσίας και του παραδείγματος μουσείων Τεχνολογίας από τον ευρωπαϊκό χώρο και με βάση την πολύτιμη εμπειρία που αποκτήθηκε κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του.

Το επόμενο βήμα, μετά την οργάνωση των εκθεμάτων, ήταν η προσθήκη ειδικών κατασκευών-συσκευών που ενεργοποιούσαν τη συμμετοχή του επισκέπτη. Η δημιουργία του Τεχνοπάρκου «Εύρηκα», ενός χώρου όπου η ψυχαγωγία οδηγούσε στη γνώση και η μάθηση εμπειδωνόταν με την ψυχαγωγία, αποτέλεσε πόλο έλξης για τους μικρούς μαθητές. Η φιλοσοφία του Τεχνικού Μουσείου περιλάμβανε τη δημιουργία και τη συνεχή εξέλιξη ενός περιβάλλοντος στο οποίο ο επισκέπτης να μπορεί να αγγίξει, να δοκιμάσει και να πειραματιστεί με τα εκθέματα. Με την ευκαιρία της συμμετοχής του Μουσείου στις εκδηλώσεις των 26ων Δημητρίων σχεδιάστηκε, κατασκευάστηκε και παρουσιάστηκε για διάστημα έξι εβδομάδων στη ΔΕΘ, το 1991, η έκθεση «Τεχνοπάρκο Εύρηκα», που αποτέλεσε τον πυρήνα του μόνιμου Τεχνοπάρκου.

Παράλληλα με την κύρια δραστηριότητά του, αυτή του εκθετηρίου του, το Μουσείο οργάνωσε διαλέξεις διακεκριμένων επιστημόνων, μαθητικούς διαγωνισμούς, συνέδρια, επιμορφωτικά προγράμματα για μαθητές και εκπαιδευτικούς, εξέδωσε έντυπα

**«Ένα έργο
από καρδιάς,
ένα μνημείο στην
πόλη μας»**

**Η «Νόηση»
των επιστημών
και της τεχνολογίας
στην πράξη**

Εγκαίνια των εγκαταστάσεων στη ΒΙΠΕΘ Σίνδου, 1989.
Ο πρόεδρος του μουσείου καθ. Ν. Οικονόμου, με τον
Παρασκευά Τσουκαλά και τον Μάνο Ιατρίδη.

Έκθεση Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας,
Ρωμαϊκή Αγορά, Σεπτέμβριος 1997.

Μηχανισμός Αντικυθήρων.
Ανακατασκευή του Τεχνικού Μουσείου.

και παρουσίασε περιοδικές εκθέσεις, που σημείωσαν μεγάλη επιτυχία. Από πολύ νωρίς επιδιώχθηκε να αναπτυχθούν δραστηριότητες που θα επέτρεπαν στο ευρύ κοινό να τις προσεγγίσει με ευκολία και με τρόπο ελκυστικό. Η οργάνωση περιοδικών εκθέσεων στις εγκαταστάσεις του, αλλά και σε επιλεγμένους χώρους στο κέντρο της πόλης, ήταν η καρδιά των δραστηριοτήτων αυτών.

Από το 1987 μέχρι το 2002 οργανώθηκαν με επιτυχία 16 μεταφερόμενες εκθέσεις, μερικές από τις οποίες τιμήθηκαν με τη μεγάλη προσέλευση του κοινού και τα ιδιαίτερα σχόλια των ΜΜΕ: «30 Χρόνια στο Διάστημα» (1987), «Φως και Ενέργεια» (1989), «Η Τεχνολογία στη Γεωργία» (1990), «Ελληνική Βιομηχανία Οχημάτων» (1991), «Το Τεχνοπάρκο στη ΔΕΘ» (1991), «Ποια Γη για τα παιδιά μας» (1994), «Θετικές Επιστήμες και Τεχνολογία στη Γερμανία του 19ου αιώνα» (1994), «Ο Κόσμος των Ήχων» (1996), «Από τις Φрукτωρίες στους Δορυφόρους» (1996), «Στα Ίχνη της Γραφής» (1997), «Γενετική Μηχανική – Με Σύνεση προς το Μέλλον» (1999), «Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία» (1997). Ιδιαίτερα, δε, η έκθεση «30 Χρόνια στο Διάστημα» αποτέλεσε μια ιστορική εκδήλωση, αφού πρόκειται για την πρώτη περιοδική έκθεση που παρουσιάστηκε από το Τεχνικό Μουσείο για τον εορτασμό των 10 χρόνων από την ίδρυσή του και οργανώθηκε με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 30 χρόνων από την ιστορική ημερομηνία της 4ης Οκτωβρίου 1957, όταν ο Σοβιετικός δορυφόρος Sputnik 1 αποτέλεσε το πρώτο ανθρώπινο κατασκεύασμα που ξέφυγε από τη βαρύτητα και μπήκε σε τροχιά γύρω από τη γη.

Μια ακόμα σημαντική δραστηριότητα που σηματοδότησε το μέλλον του Τεχνικού Μουσείου ήταν η έκθεση «Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία». Στόχος της έκθεσης, που οργανώθηκε το 1997, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, ήταν η προβολή στο ευρύτερο κοινό του αρχαιοελληνικού πολιτισμού και η ανάδειξη της ισότιμης παρουσίας της τεχνολογίας, μαζί με τις επιστήμες και τις τέχνες, στην κληρονομιά του αρχαίου ελληνικού πνεύματος. Με το ίδιο θέμα, το Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης συμμετείχε και σε δύο παγκόσμιες εκθεσιακές οργανώσεις: στην EXPO 2000 του Ανόβερο και στην Παγκόσμια Έκθεση Βιβλίου της Φρανκφούρτης, όπου τιμώμενη χώρα ήταν η Ελλάδα, με αυτόνομο περίπτερο για την προβολή του ελληνικού πολιτισμού. Σήμερα, υπάρχουν περισσότερα από 80 εκθέματα τα οποία θα πλαισιώσουν την έκθεση Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας, που δημιουργείται στις εγκαταστάσεις του Ιδρύματος.

Το Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης προσπάθησε να ενσωματώσει την παιδαγωγική διάσταση και την επικοινωνιακή αποτελεσματικότητα στο σύνολο των δραστηριοτήτων του και ιδιαίτερα σε εκείνες που χαρακτηρίζονται ως εκπαιδευτικές δράσεις. Έτσι, από την αρχή της ίδρυσής του, προσπάθησε να αποκτήσει τεχνογνωσία και εμπειρία για την οργάνωση και τη λειτουργία Τεχνικών Ομίλων, δηλαδή εργαστηρίων τεχνολογικής εκπαίδευσης, ώστε να δώσει στους αυριανούς επιστήμονες, τεχνικούς, τεχνολόγους, σχεδιαστές μηχανημάτων, εφευρέτες, τη δυνατότητα να μάθουν από νωρίς πώς λειτουργεί το αεροπλάνο, η μηχανή του αυτοκινήτου, η τηλεόραση ή το κινητό τηλέφωνο, τι είναι ο υπολογιστής, πώς οργανώνεται μια παρουσίαση, πώς δουλεύει μια ομάδα, αλλά και τη δυνατότητα να πειραματιστούν και να κατασκευάσουν. Ο πρώτος Όμιλος λειτούργησε το 1982 στη

Χ.Α.Ν.Θ.. Η θεσμοθέτηση των Τεχνικών Ομίλων αποτέλεσε συνεχή επιδίωξη του Τεχνικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και πρόσφερε ευκαιρίες και δυνατότητες σε νέους, που οι ανησυχίες τους στους τομείς των κατασκευών, της καινοτομικής σκέψης και της επιστημονικής έρευνας αναζητούν διεξόδους έκφρασης.

Το Πρόγραμμα «Τεχνομάθεια», που σχεδιάστηκε το 1995 και λειτουργεί μέχρι και σήμερα, χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας. Στόχος του προγράμματος είναι να προσφέρει στους μαθητές ερεθίσματα και μέσα προκειμένου να κατασκευάσουν ένα καινοτόμο έργο από τον χώρο του τεχνολογικού πολιτισμού, αναπτύσσοντας τη δημιουργικότητα, την επινοητικότητα, την ομαδική εργασία, την πρωτοβουλία και καλλιεργώντας τις δεξιότητές τους. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στη διάχυση των αποτελεσμάτων των έργων των σχολικών ομάδων. Από την πλευρά του Ιδρύματος, ως τελικού δικαιούχου, οργανώνεται η Έκθεση Νέων Ερευνητών, στην οποία συμμετέχουν όλες οι σχολικές ομάδες με τα έργα τους. Αντίστοιχη εκδήλωση αποτέλεσαν και οι Εκθέσεις Μαθητικών Κατασκευών που οργανώθηκαν στη Θεσσαλονίκη επί σειρά ετών και στις οποίες συμμετείχαν πάνω από 2.000 μαθητές με τα έργα τους.

Το μεταφερόμενο πλανητάριο Starlab αποδείχτηκε εύκολος και γρήγορος τρόπος για μια περιήγηση στα μυστήρια και τις ομορφιές του ουρανού. Με διάμετρο 5 μ. και ύψος 3 μ., το φουσκωτό μπαλόνι Starlab δέχτηκε 20.000 θεατές σε περισσότερες από 600 παραστάσεις. Λειτουργήσε την περίοδο 1989-1992 ταξιδεύοντας σε πόλεις και χωριά, σε σχολεία, εκθέσεις, πολιτιστικά κέντρα. Στις μέρες μας, με θόλο εξωτερικής διαμέτρου 25 μ. και εσωτερικής 18 μ., με 150 επικλινείς θέσεις και εξοπλισμένο με προβολικά μηχανήματα και ηλεκτρονικούς υπολογιστές της σύγχρονης ψηφιακής τεχνολογίας, το Πλανητάριο του ΝΟΗΣΙΣ στεγάζει ένα συγκινητικό ταξίδι μακριά από τους νόμους της βαρύτητας της Γης και μυεί τους επισκέπτες στα μυστικά του ουρανού.

Όλες οι δράσεις του Τεχνικού Μουσείου, η διαχείριση των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων, οι διασυνδέσεις με πρόσωπα και διάφορους φορείς, οι διεθνείς οργανώσεις του, δημιούργησαν την υποδομή και τις προϋποθέσεις για τη χρηματοδότηση του Σωματείου και την κατασκευή του μεγάλου έργου της δημιουργίας του Κέντρου Διάδοσης Επιστημών και Μουσείου Τεχνολογίας. Με Πρόεδρο τον καθηγητή Νίκο Οικονόμου και, στη συνέχεια, Προέδρους τους καθηγητές Απόστολο Γούλα, Δημήτριο Ψύλλο και τον επιχειρηματία Παρασκευά Τσουκαλά, το Σωματείο και

Εκθετήριο Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας, στο τότε Τεχνικό Μουσείο, ΒΙΠΕΘ Σίνδου.

το Ίδρυμα προχώρησαν το έργο. Στις 27 Οκτωβρίου 2004 εγκαινιάστηκαν οι εγκαταστάσεις από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωστή Στεφανόπουλο. Οι χώροι του ΝΟΗΣΙΣ στεγάζονται στον Δήμο της Θέρμης, σε μια περιοχή της ανατολικής Θεσσαλονίκης, έκτασης 48.000 τ.μ., που έχει χαρακτηριστεί ως Ζώνη Καινοτομίας, ενώ το σύνολο των κτιριακών του εγκαταστάσεων φτάνει τα 15.000 τμ..

Πώς, όμως, επιλέχθηκε η ονομασία του Ιδρύματος; Το Κέντρο Διάδοσης Επιστημών και Μουσείο Τεχνολογίας, θέλοντας να υπογραμμίσει τη σημασία του πνεύματος για τη ζωή και την εξέλιξη του ανθρώπου, επέλεξε να χρησιμοποιήσει για την επικοινωνία του με το ευρύ κοινό τον τίτλο «ΝΟΗΣΙΣ». Παράλληλα, προβάλλει τη νόηση ως την ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη διασφάλιση της προόδου και της ευημερίας του ανθρώπου πάνω στον πλανήτη μας.

Βασική επιδίωξη του μη κερδοσκοπικού κοινωφελούς Ιδρύματος Ιδιωτικού Δικαίου «ΝΟΗΣΙΣ» είναι να καταστήσει την επιστημονική γνώση προσιτή σε όλους και να καταδείξει την ιστορική της συνέχεια, τη δυναμική και τις προοπτικές της. Με την πεποίθηση ότι η επιστήμη και η τεχνολογία πρέπει να βρίσκονται στην υπηρεσία του ανθρώπου, το Ίδρυμα προσφέρει τα ερεθίσματα εκείνα που τον βοηθούν να αναπτύξει τις νοητικές του δυνάμεις συνολικά. Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός του Ιδρύματος επικεντρώθηκε στην ανάδειξη του πρώτου βασικού εργαλείου του ανθρώπου με πολλαπλές χρήσεις – το οποίο ανακάλυψε ο Αρχιμήδης – της σφήνας, προδρόμου του μοχλού. Η προσεκτική παρατήρηση της πλάγιας όψης των κτιριακών εγκαταστάσεων αποκαλύπτει πως πρόκειται για την ανάπτυξη, σε μεγάλη κλίμακα, μιας σφήνας η οποία τείνει να αναστηλώσει μια σφαίρα, τη

Γη. Ταυτόχρονα, το ΝΟΗΣΙΣ καλείται να παίξει κι έναν συμβολικό ρόλο, να λειτουργήσει δηλαδή ως ένας μοχλός που θα διευκολύνει τον άνθρωπο στο δύσκολο έργο της επιστημονικής αναζήτησης.

Στους χώρους του Ιδρύματος λειτουργούν:

Κοσμοθέατρο 300 θέσεων με τη μεγαλύτερη επιπεδή οθόνη στην Ελλάδα (17 μ. x 23 μ.), με διδιάστατη εικόνα και εξαιρετική πιστότητα ήχου.

Προσομοιωτής Εικονικής Πραγματικότητας, 18 θέσεων, με τρισδιάστατη εικόνα και κίνηση σε 6 άξονες.

Μουσείο με μόνιμες εκθέσεις Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας, Τεχνολογίας Μεταφορών, Τεχνοπάρκου συμμετοχικών εκθεμάτων και Τεχνολογίας της Εικόνας.

Αίθουσα Περιοδικών Εκθέσεων.

Συνεδριακό Κέντρο με υπερσύγχρονο οπτικοακουστικό εξοπλισμό για συνέδρια, εταιρικές εκδηλώσεις, διαλέξεις και σεμινάρια.

Ψηφιακή **βιβλιοθήκη** με χώρο ανάγνωσης.

Εστία Δημιουργικότητας και Καινοτομίας.

Κατάστημα πώλησης αναμνηστικών και βιβλίων.

Εσπιατόριο-café και **Αναψυκτήριο.**

Χώροι υποστήριξης, όπως εργαστήρια, γραφεία διοίκησης, αποθηκευτικοί χώροι, κ.λπ.

«Μέσω των θαυμαστών εμπειριών που προσφέρει μια επίσκεψη στο ΝΟΗΣΙΣ, ο επισκέπτης απολαμβάνει και συνάμα κατανοεί τη λογική των επιστημονικών και τεχνολογικών επιτευγμάτων, ενώ ωθείται να ασχοληθεί ακόμη περισσότερο με αυτά. Το Ίδρυμα επιχειρεί να αποτελέσει το εφελτήριο της γνώσης για χιλιάδες παιδιά και να συμβάλει στην εκκλαίευση δύσκολων εννοιών για χιλιάδες ενήλικες», προσθέτει ο Γ.Γ. του Ιδρύματος, καθ. Χάρης Βάρβογλης. Μετά από 30 χρόνια, τα μέλη του Σωματείου, που μετονομάστηκε και λειτουργεί σήμερα με τον τίτλο «Φίλοι του Τεχνικού Μουσείου Θεσσαλονίκης», νιώθουν ικανοποιημένοι από το μακροχρόνιο έργο τους. Κύριος στόχος του Σωματείου, σύμφωνα με το καταστατικό του, είναι να συντελεί στην πρόοδο και στην εξέλιξη του Ιδρύματος ΝΟΗΣΙΣ – Κέντρο Διάδοσης Επιστημών και Μουσείο Τεχνολογίας και στο πλαίσιο αυτό υλοποιούνται όλες οι δραστηριότητές του.

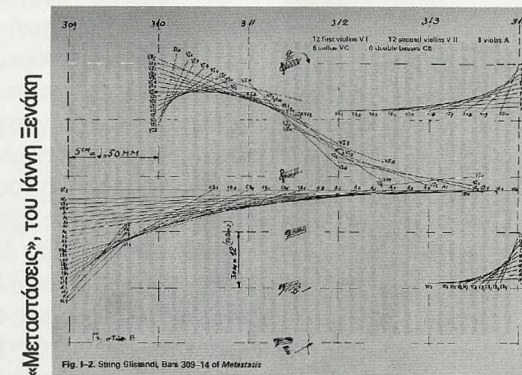
Από τον Νοέμβριο του 2006, το Ιδρυτικό Σωματείο δεν μπορεί να ορίζει πλέον το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος, όπως αρχικά ορίστηκε από τον Οργανισμό του, και δεν συμμετέχει στη Διοίκησή του, ύστερα από απόφαση της Κυβέρνησης και την έκδοση σχετικού νόμου, παρά τη συμβολή του στη δημιουργία των εγκαταστάσεων, τον εξοπλισμό και την οργάνωσή του. «Το έργο αυτό, που είναι στην καρδιά μας, πιστεύουμε ότι θα μείνει ως μνημείο στη Θεσσαλονίκη και θα θυμίζει τη δύναμη που έχει το πάθος μιας ομάδας ανθρώπων που οραματίζεται, αφοσιώνεται και αγωνίζεται για την επίτευξη των στόχων της», σημείωσε ο Γ.Γ. του Σωματείου, Ιωάννης Παπαευσταθίου.

του Μιχάλη Λαπιδάκη
Αναπληρωτή Καθηγητή Σύνθεσης
Τμήμα Μουσικών Σπουδών Α.Π.Θ.

Σκέψεις για την ελληνική μουσική πραγματικότητα

«Μεταστάσεις», του Ιάννη Ξενάκη

Οι γενιές και οι εκπρόσωποί τους

Σύμφωνα με τον ορισμό του Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής Γλώσσας, η έννοια γενιά αναφέρεται – μεταξύ άλλων – «στους καλλιτέχνες μιας συγκεκριμένης εποχής και με κοινά χαρακτηριστικά στην τέχνη τους», όπως επίσης και στο χρονικό διάστημα που συμβατικά υπολογίζεται σε τριάντα χρόνια. Αν και ο αριθμός «30» είναι, βέβαια, συμβατικός, με αυτόν τον ορισμό η μεταπολεμική μουσική μπορεί να διαιρεθεί σε δύο γενιές, με κεντρικό διαχωριστικό άξονα την εποχή της μεταπολίτευσης. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά καλύπτει την περίοδο 1945–1975, ενώ η δεύτερη την περίοδο 1975 μέχρι σήμερα. Για λόγους, όμως, σαφέστερης διάκρισης στην παρουσίαση του συνόλου της μεταπολεμικής μουσικής, υποδιαιρώ την κάθε γενιά σε δύο περιόδους των 15 χρόνων.

Πριν να προχωρήσουμε σε μια συνοπτική σκιαγράφηση της μεταπολεμικής ελληνικής μουσικής, πρέπει να προσθέσω ορισμένες παρατηρήσεις:

Η χρονολογία γέννησης είναι ένα συμβατικό κριτήριο στην περιοδολόγηση της ιστορίας της μουσικής και της τέχνης εν γένει, διότι το ζητούμενο σε ένα τέτοιο εγχείρημα δεν είναι το πότε γεννήθηκε ένας συνθέτης, αλλά το πότε αρχίζει η δημιουργική του περίοδος.

Σαφώς – και πρέπει να το τονίσω – οι γενιές αυτές, μέσα σε μια τόσο σύντομη χρονική περίοδο, **αλληλοεπικαλύπτονται**. Έτσι, στην εποχή μας υπάρχουν ενεργοί συνθέτες από όλες τις προηγούμενες γενιές.

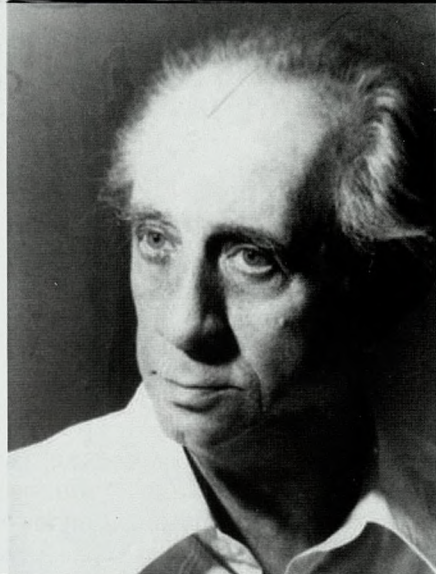
Όσον αφορά στα «κοινά χαρακτηριστικά» που αποτελούν έναν από

Ιάννης Ξενάκης, Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Παρίσι, 1977. Φωτογραφία: Άρις Γεωργίου.

Γιώργος
Σισιλιάνος

Γιάννης
Παπαϊωάννου

Νίκος Σκαλκώτας

τους όρους της έννοιας «γενιά», μπορούμε εκ των προτέρων να πούμε πως, αν υπάρχει κάτι κοινό μεταξύ των ελλήνων μεταπολεμικών συνθετών, είναι ότι όλοι, ή σχεδόν όλοι, επηρεάστηκαν άμεσα ή έμμεσα (ή ακόμα και με την αρνητική τους στάση) από την ευρωπαϊκή και αμερικανική μεταπολεμική μουσική πρωτοπορία.

Πρώτη μεταπολεμική γενιά

Η πρώτη περίοδος

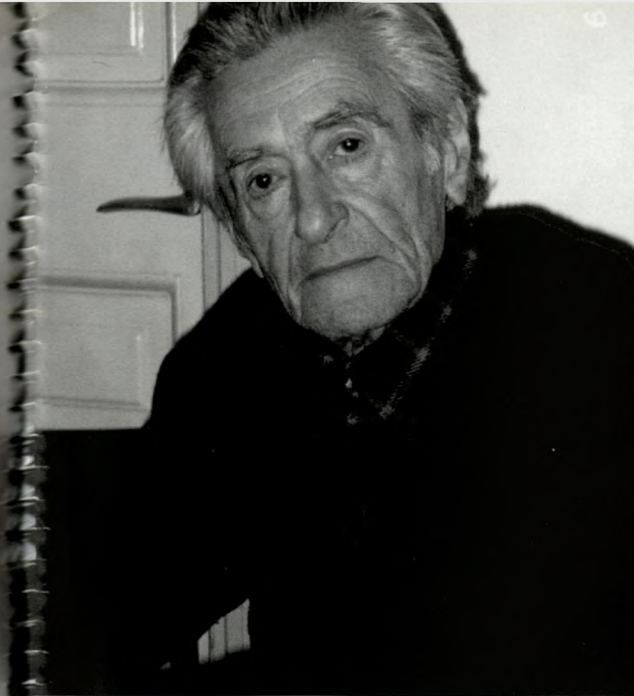
[Έλληνες συνθέτες γεννημένοι μεταξύ 1910 και 1925, επομένως, «συνομήλικοι» με τους θεμελιωτές της παγκόσμιας πρωτοπορίας.]

Συνθέτες όπως οι Γ. Α. Παπαϊωάννου (1910), Δημήτρης Δραγατάκης (1914), Γιώργος Σισιλιάνος (1920), έρχονται σε επαφή με την ευρωπαϊκή μουσική πρωτοπορία και ακολουθούν τα σύγχρονα μουσικά ρεύματα, κυρίως από μια σαφή (ήδη από τα πρώτα έργα τους) αισθητική προδιάθεση για το «νέο», η οποία συνοδεύεται από κριτική και εν μέρει επιφυλακτική υιοθέτηση των καινοτομιών της ευρωπαϊκής avant garde. Έχει κανείς την εντύπωση πως περίμεναν την – αναδυόμενη εκείνη την περίοδο – νεωτερική μουσική γλώσσα για να αποκαλύψουν αυτό που αποτελούσε βαθειά εκφραστική τους ανάγκη, αλλά δεν είχε τις προσλαμβάνουσες ηχητικές παραστάσεις για να βρει διέξοδο. Σαφώς, δεν διακρίνονται από δογματική προσκόλληση σε συγκεκριμένα θεωρητικά δόγματα ή εν γένει τάσεις, όπως ο σειραϊσμός ή αλεατορισμός, η μουσική της «υφής» και άλλες (αν και ο Γ. Α. Παπαϊωάννου υπήρξε ο κύριος δάσκαλος της σειραϊκής – κυρίως της δωδεκάφθογγης – τεχνικής των επόμενων γενιών ελλήνων συνθετών). Οι συνθέτες αυτοί αποφεύγουν εξεζητημένες υφολογικά ρητορικές και, γενικότερα, ακραίες μουσικές εκφράσεις. Δεν προβαίνουν έτσι σε **πειραματισμούς**, κάτι που χαρακτηρίζει την πρώτη περίοδο της μεταπολεμικής γενιάς των ευρωπαίων συνθετών. Ακολουθούν την πορεία της ευρωπαϊκής μουσικής με έναν ουσιαστικά **εκλεκτικό τρόπο**, αποσκοπώντας να διατηρήσουν την προσωπική τους εκφραστική ταυτότητα.

Οι Ιάnnης Ξενάκης (1921) και Ανέστης Λογοθέτης (1921), αν και σαφώς Έλληνες – άρα και έλληνες συνθέτες – ανήκουν στο «κέντρο» της παγκόσμιας μουσικής πραγματικότητας και όχι στην «περιφέρειά» της, όπου ανήκει η ελληνική μουσική και γι' αυτό δεν κατατάσσονται στη μεταπολεμική γενιά των ελλήνων συνθετών.

Δεύτερη περίοδος

Αυτή περιλαμβάνει συνθέτες γεννημένους την περίοδο 1925–1940, οι οποίοι διανύουν τις δεκαετίες της ολοκληρωτικής κυριαρχίας της μουσικής πρωτοπορίας στο πολιτιστικό κατεστημένο της μεταπολεμικής Ευρώπης κατά την προσπάθειά της να διαμορφώσει μια νέα «διεθνή» μουσική γλώσσα, και συμμετέχουν

Δημήτρης Δραγατάκης

στα «πειραματικά» ρεύματα της εποχής υιοθετώντας πρωτοποριακές τεχνικές, σε συνδυασμό με καθαρά προσωπικά ιδιωματικά χαρακτηριστικά.

Δεν θα αναφερθώ στη μουσική του Γιάννη Χρήστου, καθώς το έργο του είναι πολύ γνωστό. Θα παρατηρήσω μόνο πως, το γεγονός του πρόωγου θανάτου του και η ιδιόμορφη – αριστοκρατική, θα έλεγα – παρουσία του στην ελληνική μουσική σκηνή, τον έχει κατατάξει στην τάξη των «κλασικών» της ελληνικής μουσικής πρωτοπορίας. Οι Αδάμης και Τερζάκης συνδυάζουν τεχνικές της αμερικανικής και ευρωπαϊκής μουσικής πρωτοπορίας με στοιχεία της βυζαντινής μουσικής παράδοσης. Ο Αντωνίου διυλίζει τις ηχητικές και τεχνικές καινοτομίες (χρήση ηχητικών μαζών, αντισυμβατικών και ακραίων τεχνικών των οργάνων, ελεγχόμενος αυτοσχεδιασμός) με μια μορφή δραματικότητας, που θα τη χαρακτήριζα «δραματικότητα της αμεσότητας» και η οποία, κατά τη γνώμη μου, παραπέμπει στη δραματικότητα της μουσικής του Γιάννη Χρήστου. Στα έργα του Ιωαννίδη και άλλων συνθετών, όπως της πρώτης περιόδου του Μαμαγκάκη, αναγνωρίζουμε την υιοθέτηση ενός ύφους αφηρημένου, με την έννοια του «διεθνούς» (international) ύφους, που δεν συσχετίζεται, δηλαδή, με κάποιο εθνικό ιδίωμα.

Δεύτερη μεταπολεμική γενιά

Πρώτη περίοδος

α) Συνθέτες γεννημένοι κατά την περίοδο 1940–1955, διένυσαν την πρώτη περίοδο της δημιουργικής τους πορείας ανάμεσα στο 1975 και το 1995, έδρασαν, δηλαδή, κατά την πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης. Πολλοί από αυτούς συσχετίστηκαν, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, με την προσωπικότητα του Μάνου Χατζιδάκι, όταν εκείνος υπήρξε διευθυντής του Τρίτου Προγράμματος και κατείχε κατά καιρούς διάφορες κρατικές θέσεις στη μουσική πραγματικότητα της μεταχουντικής Ελλάδας. Αρκετοί από αυτούς, μάλιστα, απέκτησαν οι ίδιοι κρατικές και γενικότερα διευθυντικές θέσεις, όχι μόνο στο μουσικό αλλά και στο μουσικοεκπαιδευτικό στερέωμα (Ωδεία, Πανεπιστημιακά Μουσικά Τμήματα κ.ά.) – γεγονός που λειτούργησε καταρχήν θετικά. Έτσι, για παράδειγμα, ο Θάνος Μικρούτσικος έγινε υπουργός Πολιτισμού, ο Κυριάκος Σφέτσας διευθυντής του Τρίτου Προγράμματος, ο Άλκης Μπαλτάς καλλιτεχνικός διευθυντής στην Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης και στη Λυρική Σκηνή, ο Δημήτρης Μαραγκόπουλος καλλιτεχνικός διευθυντής του Μουσικού Αναλογίου του Μεγάλου Μουσικής Αθηνών, ο Γιώργος Κουρουπός καλλιτεχνικός διευθυντής της Ορχήστρας των Χρωμάτων κ.ο.κ..

Δεύτερη περίοδος

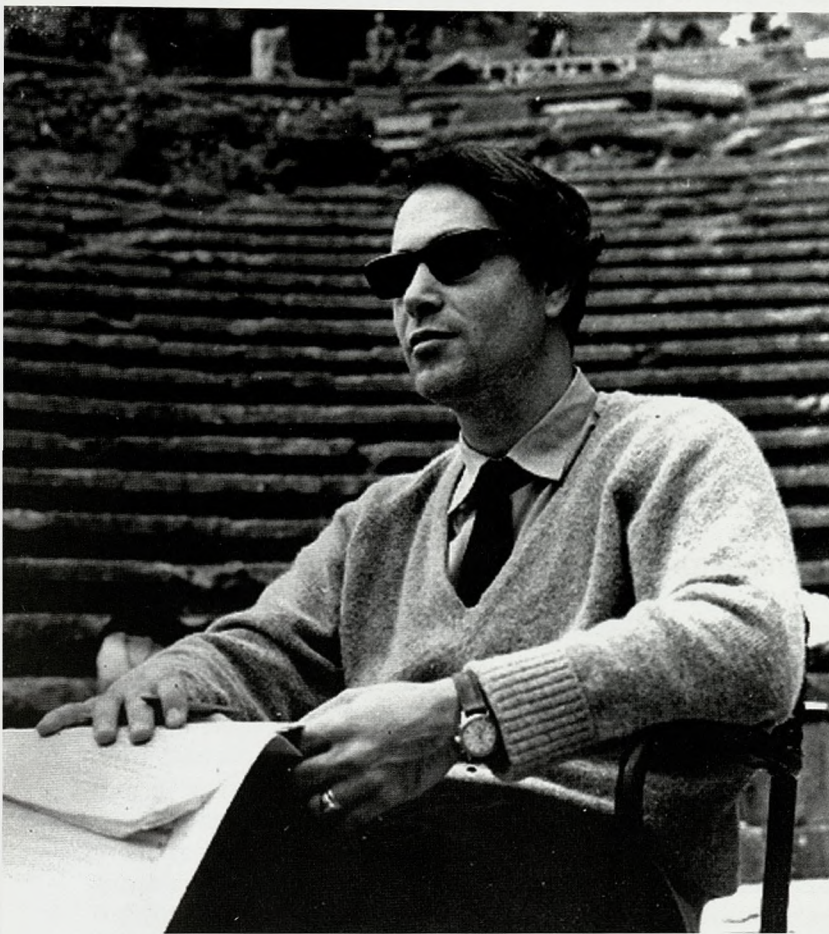
Όλοι οι συνθέτες της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, γεννημένοι κατά την περίοδο 1955–1970, έχουν χρησιμοποιήσει τις μουσικές καινοτομίες της μεταπολεμικής avant garde στην πρώτη φάση της δημιουργικής τους πορείας: είτε κατά τα έτη των σπουδών τους (οι περισσότεροι σπούδασαν σε ευρωπαϊκές μουσικές σχολές), είτε κατά την αμέ-

Ιάnnης Ξενάκης

φωτογραφία: Άρης Γεωργίου, 1977

σως επόμενη δημιουργική τους φάση. Ωστόσο, κανένας δεν επικέντρωσε – τουλάχιστον συστηματικά – τις προσπάθειές του στη σύνθεση έργων που αμφισβητούν τον τυποποιημένο ρόλο του μουσικού έργου τέχνης και την παραδοσιακή διαδικασία σύνθεσης. Κανείς, δηλαδή, δεν **συμμετείχε** – τουλάχιστον άμεσα – στην παραγωγή έργων που περιλαμβάνουν, είτε ελεύθερο αυτοσχεδιασμό, είτε κάποιου τύπου **εκτέλεση** – performance, happening, κ.λπ. (είναι χαρακτηρι-

Γιάννης Χρήστου

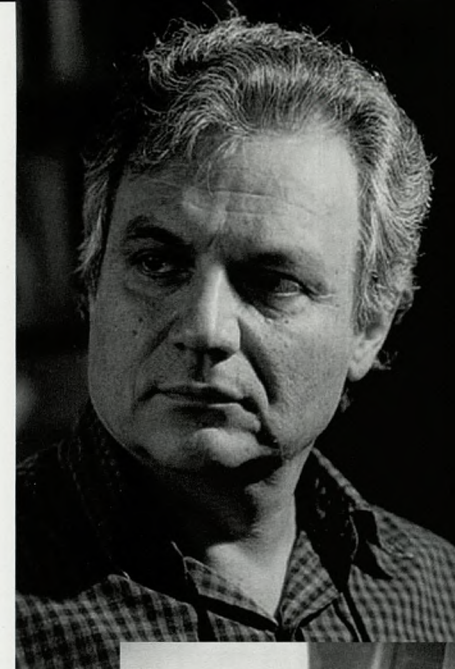
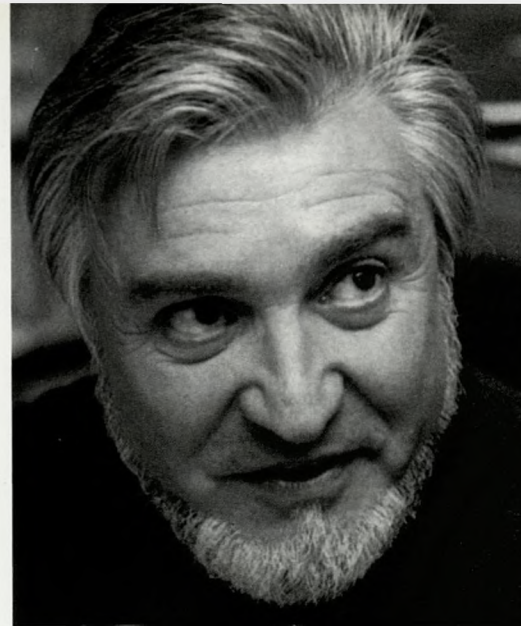
ρούν να ενταχθούν στον χώρο της σημερινής ευρωπαϊκής πρωτοπορίας, όπως αυτή εκφράζεται από συνθέτες όπως οι Lachenmann, Sciarrino, Murail, με την έννοια της απόλυτης έμφασης – στα έργα αυτά – στην παράμετρο του ηχοχρώματος, δηλαδή του **Ήχου καθαυτού**, μέσω της χρήσης, είτε προχωρημένων και ανορθόδοξων τεχνικών παραγωγής ήχου, είτε αλεατορικών στοιχείων, είτε αφηρημένων ηχητικών δομών. Λείπουν επίσης – εκτός εξαιρέσεων (Παπαγεωργίου, Τουφεξής, Κόκας) – συνθέτες που να ασχολούνται με αλγοριθμικού τύπου συνθετικές τεχνικές.

Σαν γενική παρατήρηση θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς πως οι περισσότεροι έλληνες συνθέτες, είτε γράφουν τονική είτε μη τονική μουσική, μένουν προσκολλημένοι στον θεματικό (μελωδικό με την ευρύτερη έννοια) χαρακτήρα της μουσικής. Συνθέτες όπως οι Μπαλτάς και Σφέτσας (μετά την πρώτη τους μοντερνιστική περίοδο) συνεχίζουν και εξελίσσουν τη μουσική γραφή που εγκαίνιασαν οι προπολεμικοί συνθέτες (συμπεριλαμβανομένης και της Εθνικής Σχολής), εμπλουτίζοντας το αρμονικό και μελωδικό απόθεμά της. Συνθέτες όπως οι Κουρουπός και Ξανθουδάκης εκπροσωπούν την τάση αναζήτησης Νέας Τονικότητας μέσα από τα ηχητικά (ηχοχρωματικά και θεματολογικά στην περίπτωση του Κουρουπού) και θεωρητικά (στην περίπτωση του Ξανθουδάκη) διδάγματα της μεταπολεμικής πρωτοπορίας. Η νεοκλασική τάση διαφαίνεται σε μεταγενέστερα έργα συνθετών όπως των Κανά, Ζάννα, Μπαλτά. Τέλος, παρατηρείται στροφή προς μια ρομαντικού χαρακτήρα και περισσότερο απλή (τεχνικά και δομικά) μουσική (Κουμεντάκης, Ζερβός), ενώ συνθέτες όπως οι Βρόντος και Τραυλός συνεχίζουν την παράδοση της δυτικοευρωπαϊκής μουσικής, με εμφανή χαρακτηριστικά αφενός μεν τον θεματικό χαρακτήρα της μουσικής, αφετέρου δε την απαιτητική για την πρόσληψή της συνολική μουσική υφή· συνεχίζουν, κατά κάποιον τρόπο, τη μουσική τροχιά που διαμόρφωσαν συνθέτες όπως οι Σκαλκώτας, Σισιλιάνος, Δραγατάκης.

στικό πως η σκηνή του ελεύθερου αυτοσχεδιασμού αναπτύχθηκε αποκλειστικά στον ευρύτερο χώρο της τζαζ και αρχικά στη Θεσσαλονίκη).

Με καθυστέρηση περίπου μίας δεκαετίας, η τάση του μινιμαλισμού εμφανίζεται και στην Ελλάδα (πρώτος εκπρόσωπος ο Βαγγέλης Κατσούλης) και μάλλον με χαρακτήρα περιστασιακό, ενώ η τάση ενσωμάτωσης στοιχείων της pop art στο καλλιτεχνικό έργο – που στη μουσική συνίσταται στη μείξη (fusion) ετερόνομων στοιχείων από την «υψηλή» και τη «χαμηλή» τέχνη – δεν εμφανίζεται σχεδόν καθόλου. Παρόλ' αυτά, παρατηρούμε χρήση στοιχείων από μουσικούς χώρους, όπως η δημοτική μουσική και η τζαζ, σε έργα των Σφέτσα, Γρηγορίου, Μαραγκόπουλου κ.ά..

Δεν έχουν εμφανιστεί έργα που να εμπίπτουν στην τάση της «φασματικής» μουσικής και, γενικότερα, δεν παρατηρείται κάποια ιδιαίτερη ενασχόληση των μεταπολεμικών ελλήνων συνθετών με τον ήχο καθαυτόν. Τις περισσότερες φορές, οι όποιες ιδιόμορφες ηχοχρωματικές καταστάσεις συνδέονται με τη θεατρική ή δραματική χρήση του ηχοχρώματος και τη δεξιοτεχνική επίδειξη ακραίων τεχνικών των οργάνων. Παρόλ' αυτά, έργα συνθετών – κυρίως της β' περιόδου της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς (Χατζηλεοντιάδης, Κόκκορας) – μπο-

Ανέστης Λογοθέτης
Θόδωρος Αντωνίου
Γιώργος Απέργης

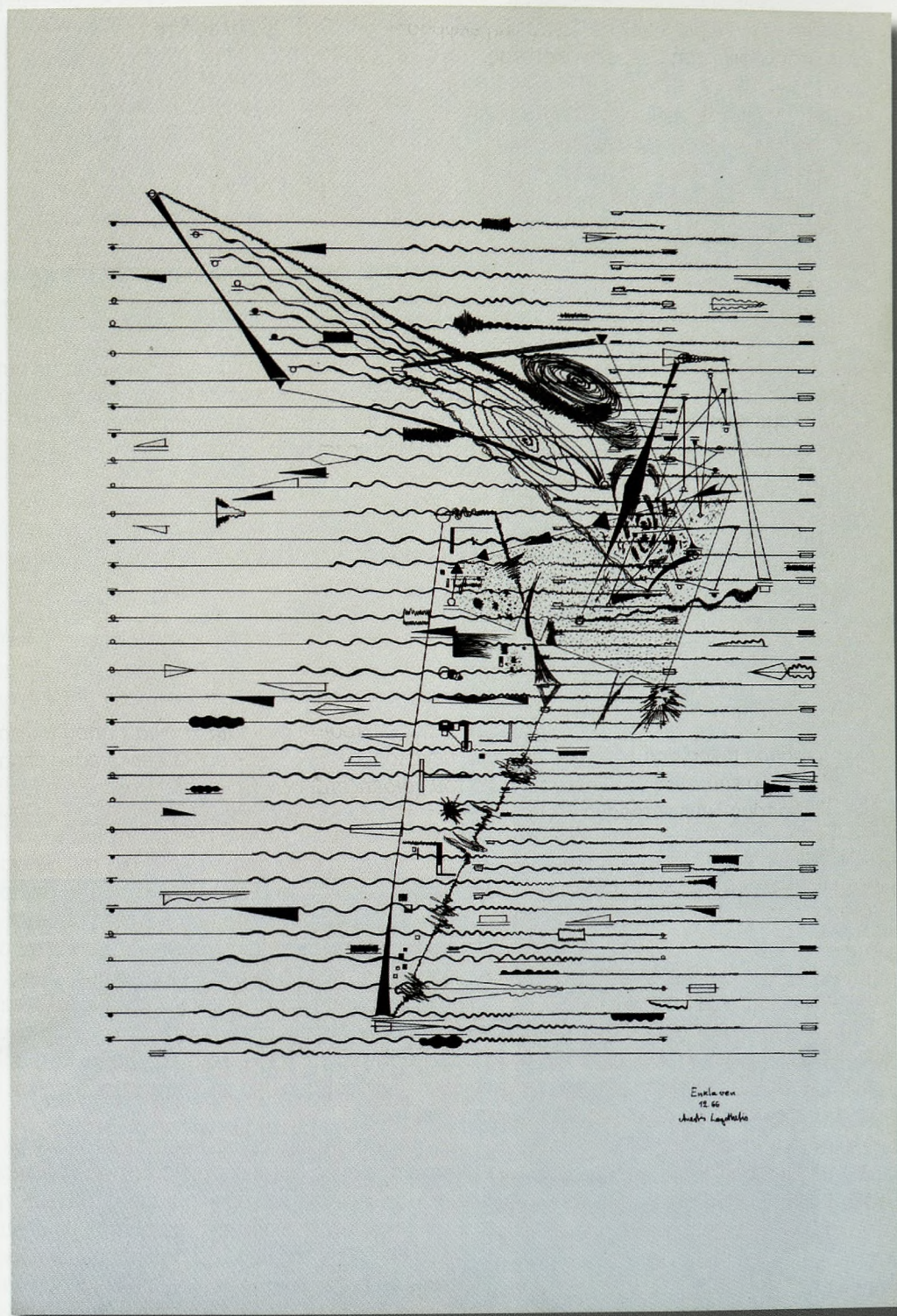
Στη συνέχεια, θα πραγματευτώ εν συντομία τέσσερα ιδιαίτερα, κατά τη γνώμη μου, χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής μουσικής:

1. Εκλεκτικό ύφος. Το εκλεκτικό ύφος συνάδει, βέβαια, με τον μεταμοντέρνο χαρακτήρα της σύγχρονης τέχνης. Απλά, πολλές φορές τυχαίνει να είναι προϊόν ημιμάθειας ή/και ενός νεοελληνικού τύπου καλλιτεχνικής προσέγγισης, που θα τη χαρακτηρίζα «ανα-δημιουργική προσέγγιση του καλλιτεχνικού αχταρμά». Η προσέγγιση αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μάλλον στείρα, καθώς «δεν έχει τίποτε να πει, επαναλαμβάνει και ξανασυνθέτει τα ήδη ειπωθέντα», όπως λέει και ο Καστοριάδης σε μια συνέντευξή του (περιοδικό *L'Événement du jeudi*, 20.8.87, μτφρ. Τ. Παπαδοπούλου), όπου προσθέτει: «Ο μοντερνισμός ήταν μεγάλος και ανοικτός (δείτε π.χ. τις ιαπωνικές, αφρικανικές, ινδιάνικες «επιρροές» στη ζωγραφική των ιμπρεσιονιστών, του Πικάσο κ.λπ.). Ο μεταμοντερνισμός είναι επίπεδος και ασπόνδυλος. Η κύρια αξία του συνίσταται στο ότι έδειξε, διά της αντιθέσεως, πόσο εξάισια ήταν η μοντέρνα εποχή.» Μπορεί ιδεολογικά να συντάσσεται με τον μοντερνισμό, αλλά δεν συμφωνώ ολοκληρωτικά με την παραπάνω μανιχαϊστική άποψη του φιλόσοφου. Πιστεύω απλά πως το εκλεκτικό ύφος κινείται εκ των πραγμάτων στα όρια μεταξύ πρωτογενούς δημιουργίας και αναδημιουργίας διαχειριστικού τύπου. Σε αυτή την επικίνδυνη ισορροπία εδράζεται η πρόκληση και η αξία ενός τέτοιου έργου.

2. «Απενωχοποίηση» της τονικότητας. Η εποχή κατά την οποία ο Στραβίνσκι, την ώρα που πρόσθετε μια ακόμα διαφωνία στην ήδη διάφωνη παρτιτούρα της «Ιεροτελεστίας της Άνοιξης» κραύγαζε: «Χτυπάτε αλύπητα!», έχει αντιστραφεί και μπορούμε να φανταστούμε τον συνθέτη ο οποίος, γράφοντας μια μείζονα συγχορδία ή μια τονική μελωδία, νιώθει το ίδιο επαναστάτης με τον Στραβίνσκι. Κάπως έτσι θα πρέπει να νιώθει ένας συνθέτης ο οποίος, για πολλά χρόνια, σχεδόν ντρεπόταν να γράψει τονική μουσική μέσα στον ασφυκτικό κλοιό της σύγχρονης πρωτοποριακής μουσικής, που είχε ήδη καταλήξει σε αρτηριοσκληρωτικό ακαδημαϊσμό. Τώρα που η τονική μουσική είναι μία από τις «νόμιμες» επιλογές, ο συνθέτης διακατέχεται από τη γλυκιά ψευδαίσθηση της ελευθερίας. Το ερώτημα, όμως, επιστρέφει επίμονο και αναπάντητο: «Υπάρχει αδιαμεσολάβητη δημιουργική έκφραση;». Με πιο απλά λόγια, πόσο αθώα είναι η καλλιτεχνική στάση του τύπου «Ήθελα να γράψω κάτι απλό, κάτι μελωδικό!» ή «Δεν φοβάμαι πια να γράφω μείζονες και ελάσσονες συγχορδίες!»;

Σε αυτό το σημείο, όμως, πρέπει να τονίσουμε πως τις περισσότερες φορές αυτοί οι συνθέτες που χρησιμοποίησαν επιδερμικά και για λόγους κομφορμισμού στοιχεία της μουσικής πρωτοπορίας την περίοδο της ακμής της, με άλλα λόγια, την περίοδο που ήταν της μόδας, χρησιμοποιούν τώρα την τονική γλώσσα του παρελθόντος με τον ίδιο επιδερμικό τρόπο. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο ηθικό (με την ευρεία έννοια της λέξης) αλλά και καθαρά μουσικο-τεχνικό. Με τα παραπάνω, βέβαια, δεν αποκλείω την ύπαρξη περιπτώσεων ειλικρινούς – άρα ουσιαστικής – αλλαγής αισθητικής στάσης του δημιουργού.

3. «Απενωχοποίηση» της έννοιας «έκφραση». Στη σημερινή εποχή διακρίνουμε την – εσφαλμένη, κατά τη γνώμη μου – τάση χρήσης ρομαντικών μελωδικών και αρμονικών στερεοτύπων ως

Ανέστης Λογοθέτης, *Enklaven*, 1966.
Παρτιτούρα Πολυμορφικής Μουσικής Σημειογραφίας,
Λεύκωμα του Καλλιτεχνικού Πνευματικού Κέντρου Ώρα, Αθήνα 1975
[Συλλογή Άρι Γεωργίου].

των μοναδικών μέσων «έκφρασης». Η «έκφραση» ταυτίζεται με τη ρομαντική ρητορική ή, μάλλον, με τα στερεότυπα της ρομαντικής ρητορικής. Πολύ συχνά, επίσης, η απλή και αβασάνιστη αντιπαράθεση <τονικών – θεματικών> και <μη τονικών – α-θεματικών> στοιχείων δημιουργεί την αίσθηση πως η «έκφραση» ταυτίζεται με οτιδήποτε οικείο, με μια γνωστή μελωδία, με την τονική υφή της μουσικής, ενώ το μη οικείο, δηλαδή, το «μη θεματικό», το «μη-τονικό» παραπέμπει στο πολύπλοκο, το εγκεφαλικό, το «μη εκφραστικό». Έχουμε δηλαδή τη θεατρική ή, μάλλον, κινηματογραφική χρήση της τονικότητας.

4. Αδιαφορία για προβλήματα μορφής. Πιστεύω πως η σημαντικότερη αδυναμία της σύγχρονης ελληνικής μουσικής παραγωγής συνδέεται με τη «χαλαρή» χρήση της μορφής. Δηλαδή, είτε χρησιμοποιούνται μορφολογικά πρότυπα τα οποία δεν έχουν την παραμικρή οργανική (δηλαδή, λειτουργική) σχέση με το χρησιμοποιούμενο μουσικό υλικό, είτε χρησιμοποιούνται – συνειδητά ή ασυνειδητά – διάφορες μορφές της τεχνικής του collage, μιας από τις σημαντικότερες καινοτομίες της μουσικής πρωτοπορίας, κατά τρόπο, όμως, αυθαίρετο και επιφανειακό για να συγκαλυφθεί – τις περισσότερες φορές – η συνθετική αδυναμία του ίδιου του δημιουργού.

Ο χώρος τον οποίο καταλαμβάνει η σύγχρονη μουσική στο πολιτιστικό στερέωμα, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, είναι πολύ μικρός, ελάχιστος. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί – συνώνυμη για τη χρήση της κακόηχης λέξης – «γκετοποιημένος». Παρόλ' αυτά, μέσα σε αυτόν τον τόσο μικρό χώρο αναπτύσσονται ακραίες αντιπαράθεσεις, έντονες πολεμικές ιδεολογικού, αισθητικού, ακόμα και προσωπικού χαρακτήρα. Η ένταση φαίνεται αναντίστοιχη προς το ελάχιστο μέγεθος του χώρου. Γιατί, άραγε, συμβαίνει αυτό; Μήπως ισχύει η λαϊκή ρήση: «η φτώχεια φέρνει γκρίνια»; Μπορεί. Εγώ, όμως, θα προτιμήσω να παραθέσω ένα κείμενο του Μίλαν Κούντερα από το βιβλίο *Προδομένες διαθήκες* (μτφρ. Γ. Χάρης, εκδ. Εστία), που αναφέρεται στην αντιπαλότητα Στραβίνσκι και Σαίνμπεργκ και που πιστεύω πως έχει άμεση σχέση με τη σημερινή πραγματικότητα:

«Το 1921, ο Άρνολντ Σαίνμπεργκ δηλώνει ότι, χάρη σ' αυτόν, η γερμανική μουσική θα κυριαρχεί στον κόσμο για τα επόμενα χρόνια. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα αναγκάζεται να φύγει από τη Γερμανία για πάντα. Μετά τον πόλεμο, στην Αμερική, φορτωμένος τιμές, εξακολουθεί να είναι σίγουρος ότι το έργο του δεν θα το εγκαταλείψει η δόξα. Κατηγορεί τον Ιγκόρ Στραβίνσκι ότι σκέφτεται υπερβολικά τους συγχρόνους του και δεν φροντίζει για την κρίση του μέλλοντος. Θεωρεί ότι η αιωνιότητα είναι ο πιο σίγουρος σύμμαχός του. Σε ένα προσβλητικό γράμμα προς τον Τόμας Μαν επικαλείται την εποχή "έπειτα από διακόσια-τριακόσια χρόνια", όπου θα φανεί εντέλει καθαρά ποιος από τους δύο είναι πιο μεγάλος, ο Μαν ή εκείνος! Ο Σαίνμπεργκ πέθανε το 1951. Τις δύο επόμενες δεκαετίες το έργο του χαιρετίζεται σαν το μεγαλύτερο του αιώνα, λατρεύεται από τους λαμπρότερους νέους συνθέτες, που δηλώνουν μαθητές του. Αλλά, κατόπιν, απομακρύνεται από τις αίθουσες συναυλιών και από τη μνήμη. Ποιος παίζει έργα του σήμερα, στο τέλος του αιώνα; Ποιος αναφέρεται σ' αυτόν; Όχι, δεν θέλω να κοροϊδέψω ανοήτως την έπαρσή του και να πω ότι υπερεκτιμούσε τον εαυτό του. Χίλιες φορές όχι! Δεν υπερεκτιμούσε τον εαυτό του ο Σαίνμπεργκ. Υπερεκτιμούσε το μέλλον.

Έκανε κάποιο συλλογιστικό λάθος; Όχι. Σκεφτόταν σωστά, αλλά ζούσε σε ανώτερες σφαίρες. Συνομιλούσε με τους μεγαλύτερους Γερμανούς, με τον Μπαχ, τον Μπραμς, τον Μάλερ, αλλά οι συνομιλίες που διεξάγονται στις υψηλές σφαίρες του πνεύματος, όσο και αν είναι έξυπνες, είναι πάντα μυωπικές απέναντι σε ό,τι συμβαίνει, δίχως αιτία και λογική, στα χαμηλά: δύο μεγάλες στρατιές πολεμούν μέχρι θανάτου για ιερές υποθέσεις. Αλλά θα τις κατατροπώσει και τις δύο το μικροσκοπικό βακτήριο της πανούκλας. Ο Σαίνμπεργκ το ήξερε ότι υπάρχει το βακτήριο. Ήδη το 1930 έγραφε: "Το ραδιόφωνο είναι ο εχθρός, ένας ανελέητος εχθρός που προελαύνει ακάθεκτος και κάθε αντίσταση απέναντί του είναι ανέλπιδη". Το ραδιόφωνο "μας μπουκώνει μουσική [...] χωρίς να αναρωτιέται αν έχουμε όρεξη να την ακούσουμε, αν έχουμε τη δυνατότητα να την κατανοήσουμε κι έτσι η μουσική γίνεται σκέτος θόρυβος, ένας θόρυβος ανάμεσα σε άλλους θορύβους."

[...] Ο Σαίνμπεργκ το γνώριζε το βακτήριο, είχε συνείδηση του κινδύνου, αλλά μέσα του δεν του πολυέδινε σημασία. Ζούσε, όπως είπα, σε πολύ υψηλές σφαίρες του πνεύματος και η αλαζονεία δεν τον άφηνε να πάρει στα σοβαρά έναν κόσμο τόσο μικρό, τόσο χυδαίο, τόσο απεχθή, τόσο αξιοκαταφρόνητο εχθρό. Ο μόνος αντάξιος του αντίπαλος, ο υψηλός του αντίπαλος τον οποίο πολεμούσε με ζρηρότητα και αυστηρότητα, ήταν ο Ιγκόρ Στραβίνσκι. Με τη δική του μουσική εξιφομαχούσε για να κερδίσει την εύνοια του μέλλοντος. Αλλά το μέλλον ήταν ποταμός, κατακλυσμός από νότες όπου πλέουν πτώματα συνθετών ανάμεσα σε ξερά φύλλα και τσακισμένα κλαδιά. Κάποια μέρα το νεκρό κορμί του Σαίνμπεργκ, που παράδερνε στα ορμητικά νερά, σκόνταψε πάνω στο κορμί του Στραβίνσκι, και τα δυο μαζί, σε μια όψιμη και ένοχη συμφιλίωση, συνέχισαν το ταξίδι τους για το μηδέν (το μηδέν της μουσικής, αυτόν τον απόλυτο ορυμαγδό).»

της Μαρίας Κυριακίδου
Ιστορικού

Ο Σύλλογος Διανοουμένων Γυναικών Θεσσαλονίκης (1945-1946)

Το ελληνικό μεσοπολεμικό φεμινιστικό κίνημα αποτέλεσε τον χώρο έκφρασης μιας κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής κριτικής από τις γυναίκες που συμμετείχαν σε αυτό, οι οποίες αμφισβήτησαν παραδεδομένα στερεότυπα και παραδοσιακές αντιλήψεις και στάσεις ζωής. Είναι απαραίτητο να ιδωθεί ως ένα αναγκαίο βήμα που προετοίμασε άνδρες και γυναίκες για τη μετέπειτα εκδήλωση του κινήματος για τη γυναικεία χειραφέτηση. Οι πολλαπλές επιπτώσεις των οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών που επηρέασαν τη ζωή των Ελληνίδων κατά τον μεσοπόλεμο (π.χ. αυξημένες εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες), σε συνδυασμό με την ανάδυση μιας αστικής μεσαίας τάξης, είναι ορατές στη συνέχεια. Η Τασούλα Βερβενιώτη και η Janet Hart, για παράδειγμα, εξέτασαν τη συμμετοχή των Ελληνίδων στην Εθνική Αντίσταση κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και αναγνώρισαν την επίδραση του μεσοπολεμικού φεμινισμού στις γυναίκες που ανέλαβαν ριζοσπαστική πολιτική δράση κατά την περίοδο αυτή.⁽¹⁾

Η δράση ετούτη μπορεί να εξεταστεί υπό το πρίσμα των μεταγενέστερων εξελίξεων του φεμινιστικού κινήματος το οποίο, μετά τον μεσοπόλεμο, αλλάζει μορφή. Οι εμπειρίες της μεταξικής δικτατορίας, ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, η Κατοχή και η Αντίσταση, ήταν καταλυτικές για τη μεταμόρφωση των φεμινιστικών προοπτικών.⁽²⁾ Τον Μάιο του 1944, η προσωρινή «κυβέρνηση του βουνού» που είχε σχηματιστεί στην ελεύθερη Ελλάδα για τη διοίκηση των περιοχών τις οποίες οι αντιστασιακοί είχαν καταφέρει να ελευθερώσουν από τη γερμανική κατοχή, έδωσε πλήρη πολιτικά δικαιώματα στις Ελληνίδες.⁽³⁾ Η συμμετοχή των γυναικών στην Αντίσταση είχε θέσει υπό αμφισβήτηση τον παραδοσιακό τους περιορισμό στην ιδιωτική σφαίρα και τους έδωσε την ευκαιρία να επεκτείνουν τη συμμετοχή τους και στον δημόσιο χώρο.

Αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την Απελευθέρωση, οι Ελληνίδες είχαν την ευκαιρία να δημιουργήσουν οργανώσεις που ζητούσαν να αναδιατυπώσουν τους κοινωνικούς ρόλους των γυναικών. Μια από τις σημαντικότερες ήταν η «Πανελλήνια Ένωση Γυναικών» (ΠΕΓ), που σχηματίστηκε τον Αύγουστο του 1945 στην Αθήνα. Ένα παρακλάδι της, η «Πανελλήνια Ομοσπονδία Γυναικών», ιδρύθηκε στις αρχές του 1946 με στόχο να συντονίζει και να καθοδηγήσει τη δράση όλων των τοπικών γυναικείων οργανώσεων. Σύντομα, η «Ένωση» ίδρυσε παραρτήματα σε πολλές επαρχιακές πόλεις. Άλλες, μικρότερες οργανώσεις, εμφανίστηκαν σε διάφορες πόλεις, αλλά το κοινό χαρακτηριστικό όλων ήταν πως τα μέλη τους όριζαν τις ανάγκες και τις προτεραιότητες των γυναικών σύμφωνα με τη σύγχρονή τους πραγματικότητα (τον εμφύλιο πόλεμο και την ανάγκη για την ανασυγκρότηση της κοινωνικής δομής στη μεταπολεμική Ελλάδα). Σύμφωνα με την Αγγέλικα Ψαρρά, κατά την ίδια περίοδο το γυναικείο ζήτημα θε-

Το άρθρο αυτό δεν θα ήταν δυνατό να γραφτεί χωρίς την πολύτιμη συνδρομή, συμπαράσταση και ενθάρρυνση του Δημοσθένη Δώδου, ο οποίος μου εμπιστεύτηκε ανεπιφύλακτα την κατάσταση των μελών του Συλλόγου, την οποία κρατούσε η μητέρα του, Μαρία Κούσκου, στο αρχείο της. Είναι στη μνήμη της και στη δράση τέτοιων γυναικών αφιερωμένη η παρούσα έρευνα.

ωρούνταν μέρος του «κοινωνικού και πολιτικού προβλήματος» ενώ «η διχοτομία "προοδευτικές"/"συντηρητικές" ορίζεται πλέον από την ένταξη των γυναικών σε ένα γενικότερο πολιτικό στρατόπεδο».⁽⁴⁾ Μπορούμε να ερευνήσουμε τους τρόπους με τους οποίους η διχοτομία αυτή σχετίζεται με την πολιτική πραγματικότητα της εποχής, τον αναδυόμενο διαχωρισμό ανάμεσα στην «Αριστερά» και τη «Δεξιά».

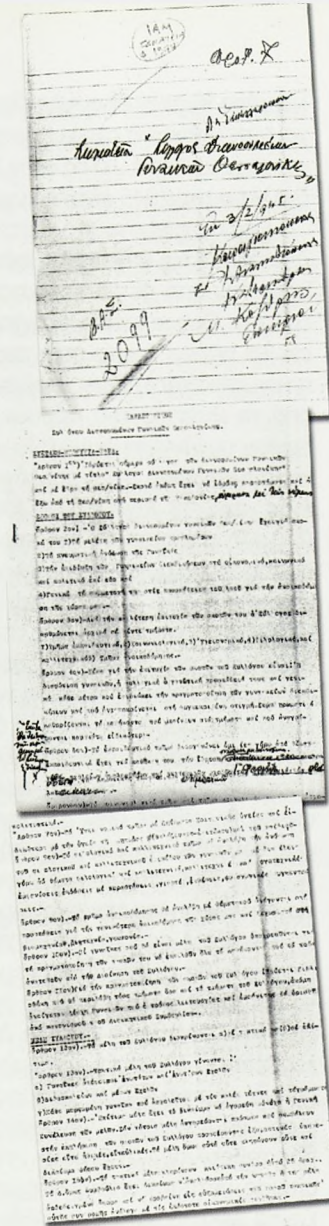
Μέσα στα συγκεκριμένα πολιτικά συμφραζόμενα, μια οργάνωση που ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Ιανουάριο του 1945, ο «Σύλλογος Διανοουμένων Γυναικών Θεσσαλονίκης», παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι δρα στο μεταίχμιο των εξελίξεων από την Αντίσταση στον Εμφύλιο: επιπλέον, η έκφρασή της συνδυάζει τα φεμινιστικά αιτήματα με μια αναδυόμενη πολιτική τοποθέτηση στην Αριστερά (μέσω του ΕΑΜ, το 1945), τοποθέτηση που εκ των πραγμάτων περιθωριοποίησε τον Σύλλογο και τα αιτήματά του, μέσα στο συνεχώς διογκούμενο κλίμα τρόμου που επικράτησε κατά τους αμέσως επόμενους μήνες. Πριν προχωρήσουμε στη συζήτηση για το σωματείο αυτό, πρέπει να γίνει αναφορά σε ένα παλαιότερο, μεσοπολεμικό, σωματείο με παρόμοιο τίτλο.

Πρόκειται για τον «Σύνδεσμο Διανοουμένων Γυναικών Θεσσαλονίκης», που ιδρύθηκε στις 2 Νοεμβρίου 1928 και αναγνωρίστηκε από το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης στις 31 Ιανουαρίου του 1929. Σκοπός του Συνδέσμου ήταν «η κοινωνική και πολιτική διαπαιδαγώγησης της γυναικός της Ελληνικής Δημοκρατίας, αρχή δε θεμελιώδης η εν παντί υποστήριξη των δικαιών αυτής εις παν ζήτημα μη αντιβαίνον προς τον γενικό σκοπόν του Σωματείου». Σύμφωνα με το πρακτικό της 2ης Νοεμβρίου 1928, το σωματείο ιδρύθηκε εξαιτίας της ανάγκης να «προσποιστούν τα κοινωνικά δικαιώματα των γυναικών και να αναδειχθεί γενικά η θέση τους από πνευματικής, ηθικής και εν μέρει και πολιτικής άποψης». Το πρώτο διοικητικό συμβούλιο απαρτιζόταν (εκτός από την Πρόεδρο) από τις υπαλλήλους στην εταιρεία τροχιοδρόμων Αθηνά Ξανθοπούλου, Μαρίκα Τσικρίκα, τη γραμματέα Πρωτοδικείου Ευφημία Μπούζου και τις δασκάλες Ειρήνη Κορνηλάκη, Κορίνα Καρατζίδου, Μαρία Πελαργίδου και Ευφημία Καραμανλάκη. Εκτός από τα 8 μέλη του διοικητικού συμβουλίου, τα υπόλοιπα ιδρυτικά μέλη ήταν τα εξής: Φιφή Τσικρίκα (τελειόφοιτη γυμνασίου), Λαρίσσα Καριπίδου (γιατρός), Χριστίνα Λαζαρίδου (τελειόφοιτη της

ιατρικής), Εύα Μοσχονά (οικιακά), Ανριέττα Ναβάρρο (γραμματέας στην εταιρεία τροχιοδρόμων), Λιλή Δοδοπούλου (οικιακά), Καλυψή Μπούζου (δακτυλογράφος), Τερψιχόρη Ψάλτου (δασκάλα), Ρεζίν Λεβή (γραμματέας στην εταιρεία τροχιοδρόμων), Βασιλική Κορνηλάκη (οικιακά), Στέλλα Αναστασιάδου (δασκάλα), Νίνα Κορνηλάκη (υπάλληλος εποικισμού), Μαρία Ραμποπούλου (προϊσταμένη κλινικής), Ελένη Χαρατζίδου (δασκάλα), Αικατερίνη Βαμβακά (οικιακά) και Αγγελική Τσάκωνα (γιατρός), η οποία ήταν και ανεξάρτητη υποψήφια στις επαναληπτικές εκλογές στη Θεσσαλονίκη, στις 18/1/1953, οπότε ψήφισαν για πρώτη φορά οι γυναίκες (συγκέντρωσε 1.535 ψήφους, ποσοστό 1,1%). Οι περισσότερες ήταν κάτοικοι του συνοικισμού Χαριλάου, του κέντρου της Θεσσαλονίκης, αλλά και του συνοικισμού της Ξηροκρήνης.

Πρόεδρος του Συνδέσμου από τον Νοέμβριο του 1928 ως και το 1934 τουλάχιστον, που υπάρχει σχετική μαρτυρία, ήταν η γιατρός Χαρίκλεια Ακριβοπούλου. Η πρόεδρος του Συνδέσμου ήταν συνεργάτρια στην έκδοση του *Ημερολογίου Θεσσαλονίκης* αλλά και στην *Εφημερίδα των Γυναικών*, η οποία εκδόθηκε από την Μερόπη Βασιλικού (που ήταν και υποψήφια βουλευτής στις επαναληπτικές εκλογές στη Θεσσαλονίκη το 1953) το 1929, αρχικά ως «εβδομαδιαίο όργανο συντηρητικών αρχών» και, μετά το τρίτο φύλλο, ως «εβδομαδιαίο όργανο γυναικείων συμφερόντων» και στην οποία υπάρχουν αναφορές στον Σύνδεσμο. Ο στόχος του Συνδέσμου προβάλλεται από την *Εφημερίδα*⁽⁵⁾ ως διττός: φιλανθρωπικός και μορφωτικός συγχρό-

ως. Καθώς η αναθεώρηση του καταστατικού επιτρεπόταν μετά από την παρέλευση πενταετίας και κατόπιν πρότασης του ενός πέμπτου των μελών του, στις 4 Ιανουαρίου 1934, μετά από συζήτηση των μελών σχετικά με τους λόγους για τους οποίους διαπιστωνόταν απροθυμία των γυναικών να εγγραφούν ως μέλη, προτάθηκε από την αντιπρόεδρο Α. Κερκυροπούλου η μετονομασία του Συνδέσμου, επειδή παρατηρήθηκε πως η λέξη «διανοούμενη» παρεξηγούνταν από τις γυναίκες «ως θέτουμε εν αμφιβολώ την διανοήσιν των». Έτσι, και μετά από σχετικό αίτημα της προέδρου Χαρίκλειας Ακριβοπούλου στο Πρωτοδικείο, τροποποιήθηκε η ονομασία και το καταστατικό, με στόχο ο νέος τίτλος να μπορεί να προσελκύσει περισσότερα μέλη και ο Σύνδεσμος μετονομάστηκε σε «Σύνδεσμο Κοινωνικής Αλλη-

1. Janet Hart, *New voices in the nation. Women and the Greek resistance, 1941-1964* (New York, 1996), σελ. 110-112 και Τασούλα Βερβενιώτη, *Η γυναίκα στην αντίσταση. Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική*, Αθήνα, 1994: 112-113.

2. Αγγέλικα Ψαρρά, «Χρονικό μιας μετάβασης (1934-1948)», περ. *Διαβάζω*, 1988, 198: 29-36.

3. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Συνταγματικού της Κεϊμένου, του «Ψηφίσματος των Κορυσχάδων» (Μάιος 1944), «όλοι οι Έλληνες, άνδρες και γυναίκες, είχαν ίσα πολιτικά και αστικά δικαιώματα», Hart, 1996: 31-32.

4. Ψαρρά, 1988: 32-34.

5. Βλ. *Εφημερίδα των Γυναικών*, 17/11/1929, 1/1.

λεγγύης Κυριών Θεσσαλονίκης».⁽⁶⁾ Δεν φαίνεται να υπάρχουν πολλά κοινά στοιχεία ανάμεσα στις δύο οργανώσεις και το μόνο κοινό μέλος στον Σύνδεσμο του 1928 και στον Σύλλογο του 1945 είναι η κυρία Ωρολογιά.

Επανερχόμαστε στο νεότερο σωματείο, τον «Σύλλογο Διανοουμένων Γυναικών Θεσσαλονίκης», ο οποίος ιδρύθηκε επίσημα με το καταστατικό του στις 2/2/1945, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, έχοντας, όμως, ως στόχο να ιδρύσει και παραρτήματα στην περιοχή της Μακεδονίας. Στην πραγματικότητα, όπως φαίνεται από το ιδρυτικό του κείμενο, η πρώτη συνάντηση γυναικών για τη συγκρότηση του συλλόγου έγινε στις 18 Ιανουαρίου 1945 (δηλαδή την επομένη της παράδοσης εξουσίας από το ΕΑΜ, σε εφαρμογή της Προκαταρκτικής Συμφωνίας που οδήγησε στη συμφωνία της Βάρκιζας) οπότε και αποφάσισαν την ίδρυση του Συλλόγου. Παρά το γεγονός ότι στη Θεσσαλονίκη δεν υπήρξαν «Δεκεμβριανά», καθώς η πόλη απελευθερώθηκε από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, εν τούτοις υπήρχε στην Προκαταρκτική Συμφωνία πρόβλεψη για την αποχώρηση του ΕΑΜ από την πόλη της Θεσσαλονίκης. Μέσα στη γεμάτη ένταση ατμόσφαιρα που κυριάρχησε, ιδιαίτερα μετά τα Δεκεμβριανά, η κίνηση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί ως έκφραση μιας εαμογενούς γυναικείας πρωτοβουλίας, τα μέλη της οποίας, μετά την απελευθέρωση και τα Δεκεμβριανά στην Αθήνα, οδηγούνται σε μια, τρόπον τινά, σοσιαλδημοκρατική συνιστώσα και δημιουργούν μια ξεχωριστή μορφή συλλογική δράσης μέσα στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

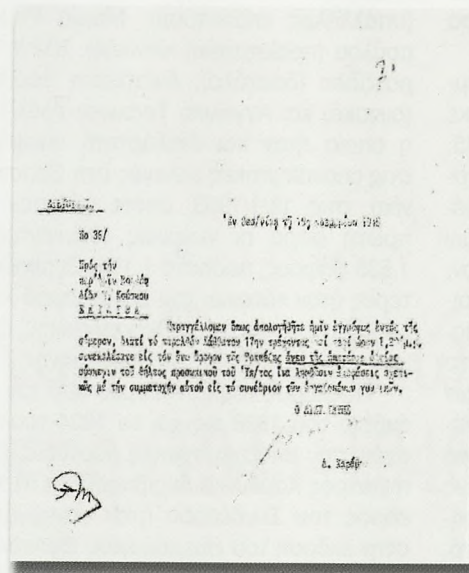
Από το καταστατικό του Συλλόγου ορίζεται πως μέλη του μπορούσαν να γίνουν γυναίκες απόφοιτοι ανώτατων, ανώτερων, μέσων σχολών και Διδασκαλείων, καθώς και κάθε μορφωμένη γυναίκα που ασχολιόταν με τις καλές τέχνες και τα γράμματα. Το Διοικητικό Συμβούλιο εκλεγόταν με μυστική ψηφοφορία και το αποτελούσαν ένδεκα τακτικά μέλη (Πρόεδρος, Αντιπρόεδρος, Ταμίας, Γραμματέας και απλές σύμβουλοι) με δυνατότητα εκλογής και λοιπών συμβουλευτικών μελών (όχι παραπάνω από πέντε). Το καταστατικό ορίζει τα καθήκοντα του ΔΣ, καθώς και τους οικονομικούς πόρους του Συλλόγου από τις συνδρομές των μελών του, τις ενισχύσεις από φίλους του Συλλόγου και τα έσοδα από τις παραστάσεις και τις γιορτές του Συλλόγου. Η σφραγίδα του ήταν κυκλική και είχε στη μέση το σήμα του Συλλόγου και γύρω τις λέξεις «Σύλλογος Διανοουμένων Γυναικών Θεσσαλονίκης». Ανάμεσα στις ιδρυτριες του Συλλόγου η πλειονότητα ήταν νομικοί και δικηγόροι (δέκα), ενώ άλλοι επαγγελματικοί κλάδοι αντιπροσωπεύονταν ως εξής: έξι εκπαιδευτικοί (δασκάλες και καθηγήτριες), πέντε καλλιτέχνιδες (ποιήτριες, ηθοποιοί),

τέσσερις γεωπόνοι, τρεις υπάλληλοι χωρίς περισσότερα στοιχεία, δύο διευθύντριες (του ορφανοτροφείου «Μέλισσα» και του «Ασύλου Παιδιού»), δύο φαρμακοποιοί, μια γιατρός και μια οδοντίατρος καθώς και έξι νοικοκυρές. Το πρώτο ενδεκαμελές ΔΣ εκλέχθηκε μετά από τη συνέλευση στις 18/1/1945 και το αποτελούσαν οι παρακάτω γυναίκες: πρόεδρος η Μαρία Μωραΐτου, δικηγόρος, αντιπρόεδρος η Ευτυχία Ρέγκου, καθηγήτρια, ταμίας η Λουλού Μουζενίδου, υπάλληλος, γενική γραμματέας η Τέσα Αντωνιάδου, νομικός και μέλη η Γαλάτεια Ζούρου, φαρμακοποιός, η Ισμήνη Σακελλαροπούλου, δικηγόρος, η Αγάπη Νικολαΐδου, γεωπόνος, η Σόνια Οικονομίδου, γνωστή ηθοποιός, η Θέα Παππά, δικηγόρος, η Τερψιχόρη Ψάλτου και η Αλεξάνδρα Κόττα.

Από το αρχείο του ταμείου του Συλλόγου, που χρονολογείται από τον Ιανουάριο του 1945 μέχρι τον Ιούνιο του 1946, βλέπουμε πως εμφανίζονται 434 εγγεγραμμένα μέλη, από τα οποία, όμως, πολλά (136) δεν είχαν πληρώσει ποτέ τη συνδρομή τους. Αυτό, ίσως, σημαίνει πως αρκετές εγγεγραμμένες δηλώθηκαν ως μέλη από φίλες, γνωστές ή συγγενείς τους χωρίς όμως ποτέ να προχωρήσουν σε ουσιαστική συμμετοχή στη δράση του Συλλόγου. Το παράδειγμα μιας από αυτές, που δεν εμφανίζονται να έχουν πληρώσει καμία συνδρομή, είναι ενδια-

φέρον. Όταν μίλησα μαζί της μου είπε πως δεν θυμόταν να έχει γραφτεί ποτέ μέλος του Συλλόγου αυτού, αν και η μνήμη της ήταν ακόμη πολύ ζωηρή αναφορικά με πρόσωπα ή γεγονότα εκείνης, αλλά και προγενέστερων εποχών. Θεώρησε έτσι κι αυτή αρκετά πιθανή την εκδοχή να την είχε εγγράψει ως μέλος κάποια φίλη της, χωρίς η ίδια να ασχοληθεί περαιτέρω με το θέμα. Υπάρχουν πάντως και περίπου 110 μέλη που πληρώνουν κανονικά συνδρομή για όλη την περίοδο που προαναφέρθηκε και ορισμένες φορές εμφανίζονται να έχουν προεξοφλήσει τις συνδρομές τους μέχρι και το τέλος του 1946, τη στιγμή που οι τακτικές καταχωρήσεις φτάνουν ως τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου.

Οι σκοποί του Συλλόγου σύμφωνα με το καταστατικό του ήταν «η μελέτη των γυναικείων προβλημάτων, η πνευματική ανύψωση της Γυναίκας, η επιδίωξη των Γυναικείων διεκδικήσεων στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο και γενικά η συμμετοχή της στις προσπάθειες του λαού για την ανοικοδόμηση της χώρας». Αρχικά ο Σύλλογος διαρθρώθηκε σε πέντε τμήματα: εκπαιδευτικό, κοινωνιολογικό, υγειονομικό, φιλολογικό/καλλιτεχνικό και ανοικοδόμησης. Το εκπαιδευτικό τμήμα είχε την ευθύνη για την οργάνωση ομιλιών γύρω από εκπαιδευτικά θέματα, αλλά και για τη μελλοντική ίδρυση σχολείων αναλφάβη-

Η τραπεζική υπάλληλος Μαρία Κούσκου τηρούσε το Μητρώο του Συλλόγου. Με το υπηρεσιακό αυτό σημείωμα καλείται σε έγγραφη απολογία επειδή, χωρίς την άδεια του διευθυντή, συγκάλεσε σύσκεψη των γυναικών συναδέλφων της για να αποφασιστεί η συμμετοχή τους σε επερχόμενο γυναικείο συνέδριο.

6. Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (ΙΑΜ), αρχείο του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης (ΔΙΚ), ΙΑΜ 463.

7. Το καταστατικό του Συλλόγου βρίσκεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (ΙΑΜ), Β.Α.Σ. 2099.

8. Μακεδονία, 25/7/1945.

9. Ελευθερία, 24/8/1945.

10. Ελευθερία, 9/3/1946, περίοδος Β, 433.

11. Από το καταστατικό της Ένωσης, ΓΑΚ, ΙΑΜ, 16/6/45, ΒΑΣ 2186. Η Ένωση είχε εννέα συνοικιακά παραρτήματα και διαλύθηκε λόγω μακράς αδράνειας στις 13/6/1962, ύστερα από αίτημα του νομάρχη Θεσσαλονίκης, ΓΑΚ, ΙΑΜ, Αρ. Πρωτοδ. 1689/16-6-62.

12. Ψαρρά, 1988: 32, όπου και αναφορές σε κείμενο της Φανής Σημίτη (η οποία συμμετείχε στο συνέδριο) σχετικά με τους στόχους της ΠΔΟΓ υπέρ της ειρήνης και κατά του φασισμού, υπέρ της δημοκρατίας, της προστασίας μάνας και παιδιού και υπέρ των ίσων δικαιωμάτων των δύο φύλων γενικά.

των και νυχτερινών σχολείων, καθώς και για τη διάδοση της δημοτικής γλώσσας και των δημοτικών τραγουδιών. Το κοινωνιολογικό τμήμα ήταν ουσιαστικά ένα τμήμα κοινωνικής πολιτικής, που ασχολήθηκε με τη διοργάνωση ομιλιών σχετικών με θέματα νομικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά, ενώ το υγειονομικό τμήμα είχε ως αντικείμενο την «κοινωνική υγεία» και ιδιαίτερα την υγεία της μητέρας και του παιδιού. Το φιλολογικό/καλλιτεχνικό τμήμα οργάνωνε σχετικές διαλέξεις, παραστάσεις, γιορτές και εκθέσεις και, τέλος, το τμήμα ανοικοδόμησης θα αναλάμβανε γενικά θέματα ανοικοδόμησης της χώρας μετά τον πόλεμο, αλλά και ειδικότερα ζητήματα που αναφέρονταν στη βιομηχανία, τη βιοτεχνία και τη γεωπονία. Για την εκπλήρωση των στόχων του το καταστατικό του Συλλόγου προέβλεπε την παράλληλη λειτουργία βιβλιοθήκης και Λέσχης Γυναικών.⁽⁷⁾

Τον Ιούλιο του 1945, εκπρόσωποι του Συλλόγου επέδωσαν δύο ψηφίσματα για τη γυναικεία ψήφο στον τότε πρωθυπουργό Πέτρο Βούλγαρη,⁽⁸⁾ ενώ μια επιτροπή εκπροσώπων του Συλλόγου συναντήθηκε με τον ηγέτη του ΚΚΕ Ζαχαριάδη όταν αυτός επισκέφτηκε τη Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο του 1945 και πήρε τις διαβεβαιώσεις του πως, αν το ΚΚΕ και το ΕΑΜ συμμετείχαν στην κυβέρνηση που θα προέκυπτε από τις επικείμενες εκλογές, θα αναγνωρίζονταν πλήρως τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων. Ο ίδιος είπε πως το ΕΑΜ θα πρότεινε και γυναικείες υποψηφιότητες στις εκλογές αυτές, για να επιβληθεί «από τα κάτω το δικαίωμα των γυναικών να πάρουν μέρος στη δημόσια ζωή». Η ίδια επιτροπή συνάντησε και τον στρατηγό Γρηγοριάδη, εκπρόσωπο των Αριστερών Φιλελευθέρων, ο οποίος τόνισε πως μια από τις «βασικές αρχές του πενταλόγου της λαϊκής δημοκρατίας είναι η καθιέρωση της πολιτικής ισοτιμίας των γυναικών». Πρόσθεσε πως το δικαίωμα αυτό το κατέκτησε η γυναίκα με τους αγώνες της και δεν μπορεί κανείς να της το αφαιρέσει, καθώς με αυτό αναγνωρίζουμε «τον σεβασμό στη μάνα μας και στη συναγωνιστριά μας».⁽⁹⁾ Όπως είναι γνωστό, οι αριστερές δυνάμεις που σχετιζόνταν με το ΕΑΜ απείχαν από τις επόμενες εκλογές.

Ο «Σύλλογος Διανοουμένων Γυναικών», πάντως, μαζί με την «Ένωση Γυναικών Θεσσαλονίκης» (που ιδρύθηκε λίγο αργότερα, με εννέα συνοικιακά παραρτήματα) και άλλες μικρότερες ομάδες, συνδιοργάνωσε ένα Συνέδριο Γυναικών Θεσσαλονίκης (16-19 Νοεμβρίου 1945), με τη συμμετοχή 25 οργανώσεων, μία από τις οποίες ήταν η «Εθνική Αλληλεγγύη», που ήταν ένα είδος οργάνωσης «κοινωνικής πολιτικής» του ΕΑΜ.⁽¹⁰⁾ Η «Ένωση Γυναικών Θεσσαλονίκης» ήταν το δεύτερο μεγάλο σωματείο που

συνδιοργάνωσε το συνέδριο αυτό και αξίζει να αναφέρουμε λίγα περισσότερα για τις αρχές του. Ιδρύθηκε στις 31 Μαΐου του 1945 και το πρακτικό ίδρυσης συνυπογράφουν 64 γυναίκες. Η προσωρινή διοικούσα επιτροπή αποτελούνταν από την Μερόπη Παπαδοπούλου (οικοκυρά), την Ιωσηφίνα Γραικού (υπάλληλο τραπεζίτης), την Γλυκερία Κύρου (οικοκυρά), την Ελένη Φωτιάδου (οικοκυρά) και την Μάχη Χριστοδούλου (γιατρός). Στόχος του σωματείου, σύμφωνα με το καταστατικό του, ήταν η «μελέτη, προαγωγή και προώθηση των ζητημάτων της γυναίκας, με κατευθυντήρια γραμμή την επιδίωξη των διεκδικήσεων της γυναίκας – οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών – και τελικό σκοπό την επίτευξη ολοκληρωτικής εξίσωσης της γυναίκας με τον άνδρα στο οικονομικό, νομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο». Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην εργαζόμενη γυναίκα (είτε χειρωνακτικά ή πνευματικά, στην πόλη ή στο χωριό), με βασικό αίτημα για «ίση δουλειά, ίση αμοιβή», καθώς και στην καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού με την πρόθεση οργάνωσης σχολείων αγράμματων γυναικών. Η παροχή δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες και στις βουλευτικές εκλογές ήταν ακόμη ένα από τα κύρια αιτήματά τους. Τα μέσα με τα οποία επεδίωκαν τους στόχους τους ήταν, εκτός από την ίδρυση σχολείων, και η ίδρυση ιατρείων, παιδικών σταθμών, βιβλιοθηκών, εντευκτηρίων για τις γυναίκες, αλλά και οι διαλέξεις, οι συγκεντρώσεις και οι εκδόσεις.⁽¹¹⁾

Βασικοί στόχοι του Συνεδρίου Γυναικών Θεσσαλονίκης εμφανίζονται να είναι ο ορισμός επιτροπής για τη συμμετοχή εκπροσώπων στο Παγκόσμιο Συνέδριο Γυναικών, που έγινε στο Παρίσι λίγες ημέρες αργότερα, στα τέλη Νοεμβρίου του 1945, καθώς και η προώθηση αιτημάτων για «ίση αμοιβή, ίση εργασία», ισότητα πολιτικών δικαιωμάτων κ.ά.. Είναι προφανές πως η σπουδή με την οποία ο Σύλλογος οργάνωσε το συνέδριο, λίγες μόνο μέρες πριν από το Συνέδριο του Παρισιού, δείχνει την αμεσότητα της ανάγκης για συμμετοχή σε αυτό, πράγμα που αξίζει την ιδιαίτερη προσοχή μας. Όπως αναφέρει η Ψαρρά, το Συνέδριο του Παρισιού, σύμφωνα με την επίσημη εκδοχή των διοργανωτριών του, συγκλήθηκε με πρωτοβουλία της «Ένωσης Γαλλίδων Γυναικών» (Union des Femmes Françaises, UFF), με στόχο τη δημιουργία μιας νέας διεθνούς γυναικείας οργάνωσης, της «Παγκόσμιας Δημοκρατικής Ομοσπονδίας Γυναικών» (ΠΔΟΓ). Υπάρχουν, όμως, στοιχεία που μαρτυρούν πως καθοριστικός για τη δημιουργία της υπήρξε ο ρόλος των Σοβιετικών.⁽¹²⁾

Η «Ένωση Γαλλίδων Γυναικών» ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής με τη σύμπραξη διάφορων αντιστασιακών ομάδων, ενώ, λίγο μετά το τέλος του πολέμου

αριθμούσε περισσότερα από 600.000 μέλη και κυριαρχούνταν από το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα.⁽¹³⁾ Καθώς η Ένωση αποτελούνταν, κυρίως, από γυναίκες της Αριστεράς και μέλη της αντίστασης, θα μπορούσε να θεωρείται από τον ελληνικό Σύλλογο ως αδελφό σωματείο. Σύμφωνα με τη μαρτυρία μιας από τις 13 αμερικανίδες εκπροσώπους που συμμετείχαν στο Διεθνές Συνέδριο του Παρισιού, την Δρ. Gene Weltfish, καθηγήτρια ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια (η οποία τελικά εκλέχτηκε αντιπρόεδρος της ΠΔΟΓ, το 1945),⁽¹⁴⁾ στο συνέδριο (26 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 1945) πήραν μέρος αντιπροσωπείες από περισσότερες από 40 χώρες (Ινδία, Κίνα, Μαρόκο, Ελλάδα, Αίγυπτο, Πολωνία, Νορβηγία, Ισλανδία, Ουρουγουάη, Αργεντινή, Αγγλία, Ιταλία, Αυστραλία και ΗΠΑ),⁽¹⁵⁾ που ταξίδεψαν με κάθε μέσο στο Παρίσι, σε μια εποχή μεγάλων ελλείψεων σε καύσιμα και τρόφιμα, προκειμένου να αποζημιωθούν με το όραμα μιας καλύτερης ζωής για όλους, χωρίς την απειλή ενός νέου πολέμου, με ίσα εργασιακά και πολιτικά δικαιώματα για τα δύο φύλα, με καλύτερη, υγιεινή ζωή και δημοκρατική παιδεία για τα παιδιά όλου του κόσμου. Η ίδια αναγνωρίζει πως υπήρχαν κομματικές διαφορές ανάμεσα στις γυναίκες που πήραν μέρος στο συνέδριο, οι οποίες όμως δεν ήταν διαιρετικές: «Τι έχουν να κάνουν οι πολιτικές πεποιθήσεις με την πείνα, το κρύο, τον θάνατο και την ελπίδα για τα στοιχειώδη πράγματα της ζωής;». Όταν χαρακτηριστικά ρώτησε μια από τις συμμετέχουσες, «Τι πιστεύετε για τους κομμουνιστές;», πήρε την εξής απάντηση: «Η λέξη “κομμουνιστής” δεν μας ενοχλεί. Πολλοί άνθρωποι εδώ [στη Γαλλία] και αλλού έγιναν κομμουνιστές κατά τη διάρκεια του πολέμου. Κι όσοι δεν είναι, συχνά υποστηρίζουν τους κομμουνιστές γιατί πιστεύουν πως η πολιτική πρέπει να είναι ευέλικτη και πως βαθιές αλλαγές πρέπει να γίνουν.»⁽¹⁶⁾

Μια τέτοια υποστήριξη και πίστη στην ανάγκη για κοινωνικές τομές φαίνεται και στο συνέδριο της Θεσσαλονίκης, που απεικονίζει πολύ γλαφυρά το πολιτικό κλίμα στην πόλη στα τέλη του 1945, αλλά και τις πολιτικές διασυνδέσεις των μελών των γυναικείων οργανώσεων, καθώς αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης και διαμάχης στον τοπικό τύπο της εποχής. Η εφημερίδα *Ελευθερία*, «απογευματινό όργανο του πολιτικού συνασπισμού των κομμάτων του ΕΑΜ Μακεδονίας», χαρακτήρισε το συνέδριο πρώτο σταθμό για εξόρμηση «στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων που η γυναίκα, η Ελληνίδα μάννα, η διανοούμενη, η νοικοκυρά, η αντάρτισσα, η εργαζόμενη της πόλης και αγρότισσα του κάμπου και του βουνού, κατέκτησε με τη συμμετοχή της στον μεγάλο αγώνα της Ελλάδας, από το 1940 μέχρι τα σήμερα». Στο ίδιο

φύλλο γίνεται αναφορά στην «απογευματινή φασιστοφυλλάδα που θέλει να χρωματίσει το συνέδριο μιλώντας για κομματικούς ομίλους» και δύο-τρεις συνδέσμους διανοουμένων που μετέχουν σε αυτό. Στην πραγματικότητα, στο συνέδριο προσκλήθηκαν και πήραν μέρος πολλά συνδικαλιστικά σωματεία (τραπεζικά, εκπαιδευτικά), επιστημονικοί σύλλογοι, πολλές γυναικείες αλλά και φιλανθρωπικές οργανώσεις της πόλης.⁽¹⁷⁾

Η «φυλλάδα» στην οποία γίνεται αναφορά είναι, προφανώς, η *Νέα Αλήθεια*, η οποία την προηγούμενη μέρα είχε δημοσιεύσει άρθρο με τίτλο «Το συνέδριον γυναικών και η σατανική προσπάθεια του ΚΚΕ» και επεδίωκε να υποβαθμίσει τη σημασία και τη μαζικότητα της συμμετοχής στο συνέδριο. Το άρθρο υποστηρίζει πως «στο συνέδριο προσπαθούν να καταλάβουν με κάθε τρόπο την πρωτοβουλία και την κατεύθυνση οι κομμουνισταί», ενώ αναφέρεται σε «δύο-τρεις συνδέσμους διανοουμένων» και «έναν μικρό, καθαρά κομματικό όμιλο που εγείρει θόρυβο και αξιοί να πάρει και την εκπροσώπηση» του κόσμου των γυναικών της Θεσσαλονίκης. Χωρίς να αρνείται την ανάγκη για τη σύγκληση ενός συνεδρίου γυναικών, προβάλλει την άποψη πως αυτό δεν μπορεί να γίνει «εκ του προχείρου» ή να είναι «μονομερές», ενώ τα «δικαιούχα φιλανθρωπικά και πνευματικά σωματεία» της πόλης καλούνται να μην επιτρέψουν στα κόμματα και τους «θορυβολόγους» να ρυθμίζουν την πορεία των Ελληνίδων, τη στιγμή που διαθέτουν τη θέληση και την ικανότητα να «κρατούν ψηλά το όνομα και το κύρος της ελληνικής πατρίδας και της ελληνικής κοινωνίας».⁽¹⁸⁾

Ορισμένα από τα γυναικεία φιλόπρωχα, χριστιανικά σωματεία που προσκλήθηκαν (η ΧΕΝ, η «Μέριμνα», το ορφανοτροφείο «Μέλισσα» – η διευθύντρια του οποίου ήταν από τα ιδρυτικά μέλη του Συλλόγου – ο παιδικός σταθμός Ελπίδος Τούμπας καθώς και το Λύκειο των Ελληνίδων και το Εθνικό Συμβούλιο των Ελληνίδων) απείχαν, τελικά, με γραπτή ανακοίνωσή τους, σύμφωνα με την οποία, αφού ενημερώθηκαν για τα θέματα τα οποία επρόκειτο να συζητηθούν στο συνέδριο του Παρισιού, κατέληξαν πως «η Ελλάς, αρκετά πρόσφερε για την επικράτηση της ελευθερίας» και την πραγματοποίηση των δημοκρατικών ιδεωδών και της ανθρωπιστικής ιδεολογίας, και πως το πρόσφατο παρελθόν δεν έσβησε από τη μνήμη των κυριών που πρόκειται να πάρουν μέρος στο συνέδριο, καθώς και πως δεν απομένει στους Έλληνες, τόσο άνδρες όσο και γυναίκες, παρά να αφιερωθούν «στην ανασυγκρότηση της ερειπωμένης και εγκαταλελειμμένης πατρίδας και να αφήσουν την αντιπροσώπευση σε άλλους ευτυχέστερους τόπους», προτρέποντας και τις υπόλοιπες γυναίκες που συμμετείχαν

13. Rebecca G. Halbreich, *Women In The French Resistance* στο <http://64.233.183.104/search?q=cache:D-zPN-17DekJ:userwww.sfsu.edu/~epf/1994/resist.html+women%27s+international+democratic+federation+paris+nove mber+1945&hl=el&cl=clnk&cd=17&gl=gr> (πρόσβαση στις 02/06/2008).

14. R. A. Pathe, «Gene Weltfish», στο U. Gacs, A. Khan, J. McIntyre, και R. Weinberg (επιμ.), *Women Anthropologists: A Biographical Dictionary*, New York, 1988: 372–381.

15. Στην πραγματικότητα ήταν εκπρόσωποι από 41 χώρες, οι οποίες εξέλεξαν την πρώτη πρόεδρο της Ομοσπονδίας, την Eugénie Cotton, γαλλίδα επιστημονίσσα, ακτιβίστρια και στρατευμένο μέλος της γαλλικής Αντίστασης.

16. Επιστολή της Emily G. Balch (1/1946), υποψήφιας για το Νόμπελ Ειρήνης 1946, προς τα εθνικά τμήματα της «Διεθνούς Οργάνωσης Γυναικών για την Ειρήνη και την Ελευθερία» (International Circular Letter No. 1/1946, Νέα Υόρκη, Φεβρουάριος 1946, προς WILPF National Sections, International Members and Subscribers to FAX, στο <http://asteria.fivecolleges.edu/findaids/sophiasmith/mnsss85.html#list-ser3>, πρόσβαση στις 17/05/2007).

17. *Ελευθερία*, 17/11/1945, περίοδος Β, 343α: 1.

18. *Νέα Αλήθεια*, 16/11/45 περίοδος Γ, 241.

στο συνέδριο να μη στείλουν αντιπροσώπους στο Παρίσι.⁽¹⁹⁾

Οι διοργανώτριες του συνεδρίου κατά κύριο λόγο προέρχονταν από τον Σύλλογο Διανοουμένων Γυναικών Θεσσαλονίκης. Από τα ένδεκα μέλη του προεδρείου, όπως αναφέρονται σε διαφορετικές εφημερίδες της πόλης, τα οκτώ εμφανίζονται ως μέλη στο αρχείο του ταμείου του Συλλόγου, ενώ από τα ονόματα των εισηγητριών γίνεται φανερό πως όλες, εκτός από μία, ήταν επίσης μέλη του Συλλόγου. Οι εισηγήσεις παρουσίασαν ζητήματα εκπαίδευσης τονίζοντας τον αναφαβητισμό όλων των παιδιών και ιδιαίτερα των κοριτσιών, τη νομική, πολιτική και κοινωνική θέση της γυναίκας, την προστασία της μητέρας και του παιδιού, τη «γυναικεία οργάνωση», αλλά και την αποφασιστικότητα των γυναικών να αποτρέψουν το ενδεχόμενο ενός νέου πολέμου.⁽²⁰⁾

Κατά την έναρξη του συνεδρίου διαβάστηκε χαιρετιστήριο γράμμα του Αλέξανδρου Σβώλου, ο οποίος ήταν και πρόεδρος του νεοϊδρυθέντος κόμματος ΕΛΔ-ΣΚΕ, μιας συνεργασίας της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας και του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδας. Το κόμμα αυτό δημιουργήθηκε μετά από απόσχιση από το ΕΑΜ, καθώς οι δύο αυτές συλλογικότητες φέρονται να είχαν διαφωνήσει με την πολιτική του ΚΚΕ την περίοδο μετά τη Βάρκιζα. Κατά τη διάρκεια των εργασιών του, προσκλήθηκε (μεταξύ άλλων πολιτευτών διαφόρων κομμάτων) και τελικά παρακολούθησε τις εργασίες του συνεδρίου ο «γραμματέας του ΕΑΜ Μακεδονίας Μαραγκός», ενώ παρέστη και ο «γραμματέας της Επιτροπής πόλης του ΣΚΕ Πατρίκιος». Ο Πατρίκιος ήταν τέως βουλευτής και εξελέγη δήμαρχος Θεσσαλονίκης πριν και μετά την περίοδο αυτή. Στην εφημερίδα *Το Φως* αναφέρεται πως τη δεύτερη μέρα παρακολούθησε το συνέδριο «ο αρχηγός της ΕΛΔ-ΣΚΕ Σβώλος και ο επιθεωρητής Μέσης Εκπαίδευσης κ. Δρόσος».⁽²¹⁾ Στο συνέδριο έστειλαν χαιρετιστήριο και οι 400 αγωνιστές του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, κρατούμενοι του Επταπυργίου, ευχόμενοι ευόδωση του έργου του και τονίζοντας πως πάλεψαν για «μια Ελλάδα ανεξάρτητη, λαοκρατούμενη και ευτυχισμένη». Όπως έγραψαν, «φιλοδοξούμε να πετύχουμε για τις μητέρες μας, τις γυναίκες μας, τις αρραβωνιαστικές μας, τις κόρες μας και τις αδελφές μας, ισότητα πολιτική, κοινωνική και οικονομική. Η σύγχρονη Ελληνίδα άξια συναγωνίστηκε στο πλευρό μας στο αλβανικό έπος και στον αγώνα ημιθέου της Εθνικής Αντίστασης. Ξεπέρασε την αρχαία Ελληνίδα και τις συντρόφους των αγωνιστών του 1821. Σε όλον τον κόσμο η γυναίκα ξεσηκώθηκε... στην Ελλάδα τη θέλουν σκλάβα... Είμαστε στο πλευρό σας, δίνοντας θυσία και τη ζωή μας αν χρειαστεί για την υποβοήθηση του αγώνα της γυναίκας, που είναι

αγώνας για το ξεσκάβωμα όλου του ελληνικού λαού».⁽²²⁾

Χαρακτηριστική είναι η έμφαση στη συμβολή των γυναικών στην ανασυγκρότηση της χώρας, τόσο στην εφημερίδα *Ελευθερία* (η Ελληνίδα είναι «άξια και ικανή να συμβάλει με τον άνδρα στον αγώνα για την ανοικοδόμηση της πατρίδας, για πολιτική μόρφωση και για κοινωνική ανάπλαση»), όσο και στα θέματα των εισηγήσεων, ενώ ο Σύλλογος είχε και ιδιαίτερο τμήμα ανασυγκρότησης. Ενδιαφέρουσα είναι ακόμη η προβολή από την *Ελευθερία* ορισμένων χαρακτηριστικών του συνεδρίου, που ενδεχομένως δείχνουν την αγωνία των συμμετεχόντων να τονίσουν την αγάπη τους για την πατρίδα, αλλά παράλληλα φανερώνουν και την προβολή των κοινωνικών αναπαραστάσεων σχετικά με τις θεωρούμενες ως χαρακτηριστικές «γυναικείες» δεξιότητες. Για παράδειγμα, αναφέρεται πως στην αρχή του συνεδρίου όλοι έψαλαν τον εθνικό ύμνο ενώ γίνονται αναφορές στη «γυναικεία τρυφερότητα και καλαισθησία» με την οποία ήταν διακοσμημένος ο χώρος του συνεδρίου, όπου υπήρχε ένας πίνακας που απεικόνιζε «τη φυσική γονιμότητα της γυναίκας... με το υπέροχο σύμβολο “υγεία, χαρά, ειρήνη”...». Αναφορές γίνονται και στην «γοητευτική ακτινοβολία της γυναικείας καλοσύνης». Στη διακόσμηση του χώρου χρησιμοποιήθηκαν ακόμη «μπουκέτα λουλουδιών, στις βάσεις των οποίων υπήρχαν ελληνικές σημαίες, το χρώμα τους κυριαρχούσε... Μόνο η γυναικεία λεπτότητα μπορούσε να εμφανίσει αυτή την πολιτισμένη και ευχάριστη εικόνα».⁽²³⁾ Πρέπει να έχει κανείς υπόψη πως αρκετοί αγωνιστές του ΕΑΜ την εποχή εκείνη διώκονταν ακριβώς ως προδότες της πατρίδας τους και η έμφαση στην ελληνική σημαία είναι, πιθανόν, μαρτυρία της αγωνίας των διοργανωτών να μην αφήσουν αμφιβολίες για την αγάπη τους προς την πατρίδα και τον σεβασμό τους προς τα εθνικά σύμβολα.

Οι εργασίες του συνεδρίου έληξαν με δύο ψηφίσματα: με το πρώτο, οι γυναίκες ζητούσαν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους άνδρες ενώ, με το δεύτερο, ζητούσαν ίσα δικαιώματα εργασίας και πληρωμής με τον άνδρα, μέριμνα για τη μητέρα και το παιδί, ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου της γυναίκας, συμμετοχή των γυναικών οργανώσεων στην άσκηση της κοινωνικής πρόνοιας, αναγνώριση της εργασίας της νοικοκυράς ως οικονομικής και κοινωνικής λειτουργίας και, γενικά, ισότητα των δύο φύλων. Παράλληλα, εξέλεξαν τρεις αντιπροσώπους για το συνέδριο του Παρισιού και, για να δείξουν τη διάθεσή τους για ενιαία αντιπροσώπευση των γυναικών της Θεσσαλονίκης, κάλεσαν τα σωματεία που απείχαν να προτείνουν, έστω και την τελευταία στιγμή, αντιπρόσωπό τους, που θα θεωρούσαν ως εκλεγμένη για να

19. *Το Φως*, 17/11/1945, έτος 31, περίοδος Β, 11532: 1. Για τις υπόνοιες σχετικά με «παρταξιακά» συμφέροντα και όχι για ενιαία γυναικεία εκπροσώπηση, βλ. και αναφορές στην εφημερίδα *Μακεδονία*, από τις 17 ως τις 20 Νοεμβρίου 1945. Η «Αποστολική Διακονία» Εξχωριστά ανακοίνωσε πως είχε επίσημα προσκληθεί αλλά δεν είχε επίσημη συμμετοχή στο συνέδριο, βλ. *Μακεδονία*, έτος 34, 11406.

20. Για περισσότερες αναφορές στο προεδρείο του συνεδρίου αλλά και στις εισηγήσεις, βλ. *Μακεδονία*, 17 ως και 20 Νοεμβρίου 1945, έτος 34, αρ. 11405 ως 11407, καθώς και *Ελληνικός Βορράς*, 18/11/1945, περίοδος Β, 245 αλλά και *Ελευθερία*, 17 και 19 Νοεμβρίου 1945, περίοδος Β, 343α και 343β.

21. *Το Φως*, 18/11/1945, έτος 31, 11533. Ο Σβώλος ήταν εκείνες τις μέρες σε περιοδεία στη Βόρεια Ελλάδα.

22. Το χαιρετιστήριο δημοσιεύτηκε στην *Ελευθερία*, 19/11/1945, περίοδος Β, 343β.

23. *Ελευθερία*, 17/11/1945 και 19/11/1945, περίοδος Β, 343α και 343β.

πάρει μία από τις τρεις θέσεις στο Παρίσι,⁽²⁴⁾ πράγμα που προφανώς δεν έγινε. Δεν υπάρχουν περαιτέρω σχετικές αναφορές, αλλά λίγες ημέρες μετά τη λήξη του συνεδρίου η εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, εκχυδαίζοντας τις εργασίες του, αναφέρθηκε με υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς στη σωματική διάπλαση των συνέδρων, στις εισηγήσεις τους, αλλά και στο ότι κάποιες ήθελαν να πάνε δωρεάν στο Παρίσι καθώς δεν μπορούν να το επισκεφτούν σε «γαμήλιο ταξίδι».⁽²⁵⁾

Είναι φανερό πως τα απέχοντα σωματεία είχαν συγκεκριμένους πολιτικούς λόγους για να μη στείλουν εκπροσώπους στο συνέδριο του Παρισιού, διαχωρίζοντας τη θέση τους από τις αριστερές γυναικείες οργανώσεις της Θεσσαλονίκης, που βιάστηκαν να συμμετέχουν σε ένα συνέδριο με σαφή πολιτική (αν και, ίσως, όχι ακόμη καθαρά κομματική) τοποθέτηση. Στις 30 Νοεμβρίου 1945, η εφημερίδα *Ελευθερία* ανέφερε πως η ελληνική αποστολή στο συνέδριο του Παρισιού συνάντησε κάποια προβλήματα, καθώς μέλη της εμποδίστηκαν στο ταξίδι τους, αρχικά επειδή «οι αρχές δεν τους έδιναν άδεια». Τελικά, κάποιες ταξίδεψαν στο Παρίσι για το Συνέδριο και η μόνη εκπρόσωπος από τη Θεσσαλονίκη που τα κατάφερε ήταν η δικηγόρος Ισμήνη Σακελλαροπούλου, μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Συλλόγου.⁽²⁶⁾

Μετά το διεθνές συνέδριο, η οργανωτική επιτροπή του συνεδρίου της Θεσσαλονίκης σχεδίασε μια δημόσια εκδήλωση στην πόλη για τη γυναικεία ψήφο, σε συνεργασία με γυναικείες συλλογικότητες από όλη τη χώρα, ζητώντας από όλα τα πολιτικά κόμματα να δώσουν μια θετική απάντηση στα γυναικεία αιτήματα για την καθολική ψήφο.⁽²⁷⁾ Μια αναφορά των επιτευγμάτων του παρισινού συνεδρίου παρουσιάστηκε στις γυναίκες της πόλης τον Φεβρουάριο του 1946, από την Ισμήνη Σακελλαροπούλου, με τη μορφή μιας ανοιχτής διάλεξης που συνδιοργανώθηκε από την τοπική Ένωση Γυναικών. Η αναφορά έκανε ειδική μνεία στην ΠΔΟΓ και τη δράση της κατά του πολέμου και του φασισμού και υπέρ της ελευθερίας, της δημοκρατίας και της ισότητας των φύλων. Κατά τη διάρκεια αυτής της ομιλίας, προβλήθηκε η ανάγκη για τη δημιουργία μιας Ομοσπονδίας Ελληνίδων Γυναικών, σε εθνικό επίπεδο. Τελικός στόχος θα ήταν να γίνει η Ομοσπονδία μέλος της ΠΔΟΓ και να εργαστεί για την ανασυγκρότηση της χώρας και την πρόνοια για τα παιδιά.⁽²⁸⁾ Αυτή η Ομοσπονδία, η «Πανελλήνια Ομοσπονδία Γυναικών», η οποία προαναφέρθηκε στην εργασία αυτή, και το γεγονός πως γυναικείες οργανώσεις από τη Βόρεια Ελλάδα έγιναν αμέσως μέλη, αναφέρεται λίγο αργότερα στις σελίδες της *Ελευθερίας*, μια μέρα μετά τη Διεθνή Ημέρα της

Γυναίκας, τον Μάρτιο του ίδιου χρόνου.⁽²⁹⁾

Καθώς αυξάνεται η πολιτική βία, οι ίδιες γυναίκες που είχαν οργανώσει το τοπικό συνέδριο του Νοεμβρίου του 1945, οργάνωσαν μια δημόσια εκδήλωση για το χαμηλό βιοτικό επίπεδο και την ανάγκη προστασίας «της Μητέρας και του Παιδιού». Η εφημερίδα *Ελευθερία* για μια ακόμη φορά στήριξε την προσπάθεια αυτή και τόνισε και πάλι πως η εκδήλωση άρχισε με τον εθνικό ύμνο και πως στη διακόσμηση του χώρου κυριαρχούσε μια «τεράστια ελληνική σημαία». Ο κατάλογος των ομιλητών περιλάμβανε άνδρες και γυναίκες, ενώ το κοινό αποτελούνταν από γυναίκες από «όλες τις κοινωνικές τάξεις».⁽³⁰⁾

Όπως προαναφέρθηκε, μέσα στο γενικό κλίμα αυξανόμενου τρόμου και διώξεων και την πορεία προς τον Εμφύλιο, οι δραστηριότητες του Συλλόγου ατονούν περίπου στα μέσα του 1946. Με ένα δελτίο τύπου που εμφανίζεται να είναι το τελευταίο του Συλλόγου, το διοικητικό του συμβούλιο δημοσιεύει μια διαμαρτυρία για το γεγονός πως το ελληνικό κοινοβούλιο διακήρυξε την πρόθεσή του να άρει τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, τονίζοντας πως αυτό το μέτρο μπορεί να εκληφθεί μόνο ως μια ακόμη έκφραση πολιτικών διώξεων και θα εντείνει τα πολιτικά μίσση. Σημειώνεται δε, πως πολλές γυναίκες, αρχηγοί οικογενειών ιδιαίτερα, θα υποφέρουν στην περίπτωση που θα χάσουν τη δουλειά τους.⁽³¹⁾ Είναι πια προφανές πως τα ζητήματα που απασχολούν τα μέλη του Συλλόγου είναι τα άμεσα πολιτικά και επείγοντα, μέσα σε ιδιαίτερα πιεστικά πολιτικά συμφραζόμενα. Μετά από αυτό το δελτίο τύπου, δεν στάθηκε δυνατό να εντοπιστούν άλλες αναφορές σε δραστηριότητες του Συλλόγου. Η κατάσταση μελών διακόπτεται απότομα μετά τα μέσα του 1946. Τελικά, ο Σύλλογος διαλύθηκε με απόφαση του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης στις 13/6/1962, όπως και η «Ένωση Γυναικών Θεσσαλονίκης», την ίδια ακριβώς περίοδο, λόγω «μακράς αδρανείας» και εγκατάλειψης του σκοπού του.⁽³²⁾

Κατά τη διάρκεια της άμεσης μεταπολεμικής περιόδου, οι φεμινίστριες τόνισαν τις ικανότητες των γυναικών να γιατρέψουν «τις πληγές του πολέμου» και να προωθήσουν την «ενότητα και συμφιλίωση», διαγράφοντας ακόμη και τη λέξη «φεμινισμός» από τα κείμενά τους, στην προσπάθειά τους να απευθυνθούν σε ένα ευρύ φάσμα αναγνωστών. Η περίοδος χαρακτηριζόταν από μίσος και τρόμο και οι φεμινίστριες απέφυγαν τις αναφορές στις μεσοπολεμικές φεμινιστικές κατακτήσεις, οδηγώντας τελικά στη σταδιακή απομόνωση των κινημάτων κοινωνικής διαμαρτυρίας γενικά και του φεμινισμού ειδικότερα.⁽³³⁾

24. Για τα ψηφίσματα και τις αποφάσεις, βλ. *Μακεδονία*, έτος 34, 11407 και *Το Φως*, έτος 31, περίοδος Β, 11534.

25. *Νέα Αλήθεια*, 22/11/1945, περίοδος Γ, 246.

26. *Ελευθερία*, 30/11/1945, 353: 2.

27. *Ελευθερία*, 20/12/1945, 370: 2, όπου και μια ιδιαίτερη έμφαση στον αγώνα των γυναικών κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου κατά του φασισμού και υπέρ της πατρίδας τους. Η εκδήλωση παρουσιάζεται και στην εφημερίδα *Μακεδονία*, 20/12/1945, 11433: 2.

28. *Ελευθερία*, 4/2/1946, 404: 1.

29. *Ελευθερία*, 8/3/1946, 9/3/1946, 432 και 433.

30. *Ελευθερία*, 18/4/1946, 458: 1.

31. *Ελευθερία*, 6/7/1946, 554: 2.

32. ΓΑΚ, ΙΑΚ, 2099, 16/6/1962.

33. Ψαρρά, 1988: 29-36.

του Πασχάλη Ανδρούδη
Δρ. Αρχαιολογίας - Αρχιτέκτονα

Εικ. 1: Το Selim Paşa Camii ή Saatli Camii της Θεσσαλονίκης, σε παλιά καρτ-ποστάλ.

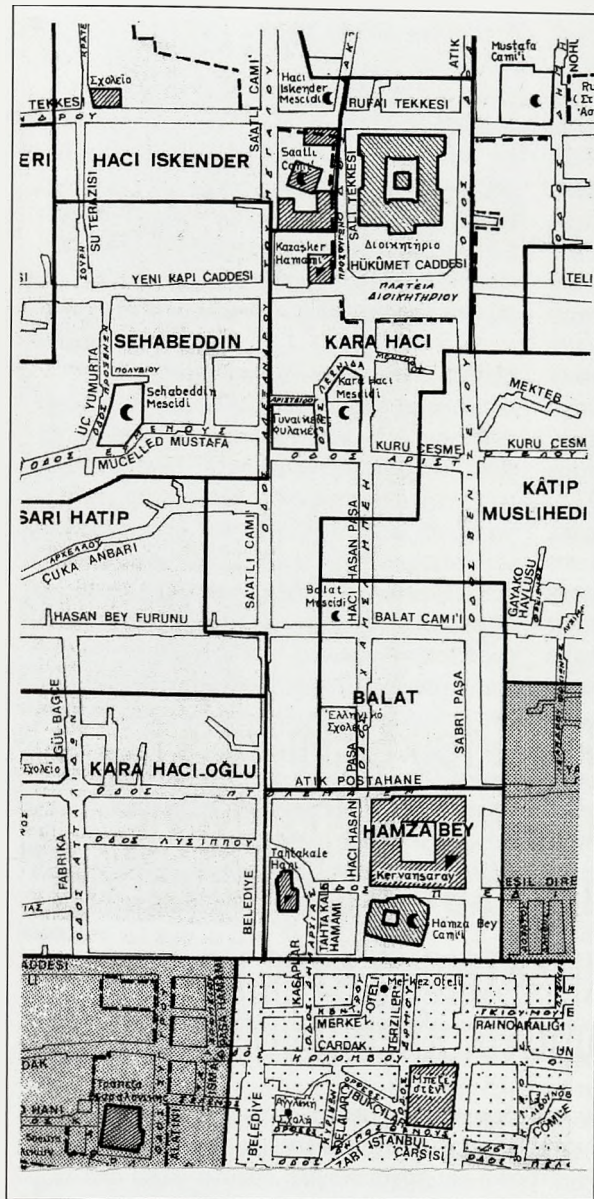
Η πυρκαγιά του Αυγούστου του 1917, που αποτέφρωσε το κεντρικό τμήμα του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης, προξένησε και την καταστροφή πολλών οθωμανικών κτιρίων (τζαμιών, τεκέδων, ιμαρέτ, μεντρεσέδων, λουτρών, τουρμπέδων). Οι απώλειες σε κτιριακό υλικό και σε ιστορικά, αρχιτεκτονικά και αρχαιολογικά τεκμήρια για τη Θεσσαλονίκη ήταν ανυπολόγιστες. Η ιστορική και αρχαιολογική έρευνα γύρω από τα χαμένα οθωμανικά κτίσματα της Θεσσαλονίκης δεν έχει προχωρήσει ακόμη σε ικανοποιητικό βαθμό, καθώς τα οθωμανικά αρχεία παραμένουν σε μεγάλο ποσοστό αδημοσίευστα.

Ένα από τα σημαντικότερα μουσουλμανικά τεμένη της πόλης, το οποίο κατέστρεψε η πυρκαγιά, ήταν και το Selim Paşa Camii, πιο γνωστό ως Saatli Camii (εικ. 1), λόγω του ότι διέθετε, εκτός από τον μιναρέ, και έναν ψηλό πύργο ρολογιού (*saat kulesi*). Σύμφωνα με έγγραφο (24/12/1918) του μουφτή Θεσσαλονίκης προς τη Διεύθυνση Θυμάτων Πυρκαγιάς της Γενικής Διοικήσεως της πόλης, το τζαμί και η ομώνυμη ιερατική σχολή («Ιεροσπουδαστήριον Σαατλή Τζαμή»), που λειτουργούσε εντός του περιβόλου του, συγκαταλέγονταν ανάμεσα στα 22 κατεστραμμένα κτίρια της μουσουλμανικής κοινότητας.

Το τζαμί ήταν κτισμένο στην οθωμανική συνοικία Kara Hacı, στα δυτικά του Διοικητηρίου της πόλης (εικ. 2), επί της σημερινής οδού Κασσάνδρου και ανάμεσα στις οδούς Su Terazisi (σήμερα οδ. Κρατερού) και Sali Tekkesi (σήμερα οδ. Ρακτιβάν). Η καταγραφή των 34 τζαμιών και 49 μικρών, χωρίς μιναρέ τεμενών (*mescid*) της οθωμανικής Selânik του έτους 1835, που σώζεται σε ένα ιεροδικαστικό τεφτέρι, αναφέρει ότι το τζαμί του Selim Paşa βρισκόταν στη μουσουλμανική συνοικία Seyfüllah. Αποτελεί βέβαια παράδοξο γεγονός το ότι η συνοικία αυτή δεν απαντά αργότερα και το τζαμί εμφανίζεται να ανήκει πλέον στην επίσης μουσουλμανική συνοικία Hacı İskender.

Σύμφωνα με τον καθηγητή Β. Δημητριάδη, ιδρυτής του τεμένους πρέπει να ήταν, όχι ο Selim Paşa, αλλά ο αξιωματούχος Seyfüllah Ağa ή Seyfüllah Efendi, που είχε ιδρύσει και έναν τεκέ του τάγματος των Rufai («ωρυόμενων») δερβίσηδων επί της Κασσάνδρου. Για τη συντήρηση των ιδρυμάτων του είχε αφιερώσει τα εισοδήματα από τα ενοίκια πολλών οικιών και καταστημάτων της Selânik.

Στα οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα του 1906 της Selânik, ως ιδρυτής του Saatli Camii ανα-

Εικ. 2: Η οθωμανική συνοικία Kara Hacı της Θεσσαλονίκης. (Β. Δημητριάδης)

φέρεται η οικογένεια του εξωμότη, Έλληνα στην καταγωγή και μεγάλου πολέμαρχου του οθωμανικού στρατού, Γαζή Εβρενός Μπέη, ιδρυτού της πόλης των Γενιτών (Yenice Vardar), στην οποία πέθανε και ετάφη (1417). Και αν ακόμη οι απόγονοι της μεγάλης αυτής οικογένειας των Εβρενόσουλ (Evrénosoglu) είχαν συνδέσει το όνομά τους με το τζαμί σε κατοπινή εποχή ανακαινίζοντάς το, το γεγονός αυτό καταδεικνύει, χωρίς αμφιβολία, τη σχέση τους με τη συνοικία αυτή της Selânik. Άλλωστε, ακόμη και το μονό οθωμανικό λουτρό (hamam) που βρισκόταν λίγο πιο χαμηλά από το Saatli Camii (εικ. 2, 4 και 7) αναφερόταν ως ίδρυμα απογόνων του Εβρενός. Το λουτρό αυτό, το Kazasker Hamami (Λουτρό του Καζασκέρη), ανήκε, σύμφωνα με το βιβλίο γεντικών (αδειών λειτουργίας) των λουτρών του έτους Εγίρας 1255 (1837) στα βακούφια του Gazi 'İsa Bey και του Gazi Ahmed Paşa, γιων του Εβρενός. Στο ίδιο βακουφικό τεφτέρι σημειώνεται ότι το λουτρό βρισκόταν στη γειτονιά του Καμένου Δικαστηρίου (yanık mahkeme). Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διαχείριση των βακουφικών κτημάτων των Εβρενόσουλ ήταν κοινή, γι' αυτό και αναφέρεται τότε ο İsa και τότε ο Ahmed. Το λουτρό, που υπήρχε πριν από τα μέσα του 17ου αιώνα, όταν πέρασε από τη Θεσσαλονίκη ο γνωστός Τούρκος περιηγητής Εβλιγιά Τσελεμπή (Evliya Çelebi), θα πρέπει να ιδρύθηκε γύρω στα μέσα του 15ου αιώνα, εποχή δράσης των δύο προαναφερθέντων γιων του Εβρενός.

Το λουτρό θα πρέπει να όφειλε την ονομασία του στο διπλανό του δικαστήριο, στο οποίο θα πρέπει να κατέλυε ο καζασκέρης (Kazasker) της Ρούμελης (έδρα του η Κωνσταντινούπολη), όποτε επισκεπτόταν τη Θεσσαλονίκη. Οι καζασκέρηδες ανήκαν στην τάξη των ουλεμάδων και έφεραν τον τίτλο του Efendi· αξίζει να σημειωθεί ότι τον ανώτατο βαθμό στην ιεραρχία των ουλεμάδων, αυτό του şeyhülislâm στην Κωνσταντινούπολη, είχε συνήθως ο καζασκέρης της Ρούμελης. Είναι λοιπόν αρκετά πιθανό, ότι κάποιος άγνωστος σε εμάς καζασκέρης επισκέυασε το θεσσαλονικιώτικο αυτό λουτρό, το οποίο μετονομάστηκε στο εξής από τον τίτλο του αξιώματός του.

Το Selim Paşa Camii θα πρέπει, λοιπόν, να συνδεόταν με την εγκατάσταση στη Θεσσαλονίκη – πρόσκαιρη ή οριστική – ορισμένων μελών-απογόνων της οικογένειας των Εβρενόσουλ. Στην οκτατάξια Αστική Σχολή (Selimiye) που λειτουργούσε στον περίβολό του, φοιτούσαν 130 τουρκόπαιδες. Η σχολή, πιθανότατα ίδρυμα του Gazi 'İsa Bey, αναφέρεται στο έγγραφο του 1918 του μουφτή Θεσσαλονίκης, ως «Ιεροσπουδαστήριον Σαατλή Τζαμή» και ευρισκόμενη επί της οδού Μεγάλου Αλεξάνδρου αριθμ. 58. Όσον αφορά στο ίδιο το τζαμί, αυτό δεν αναφέρεται ούτε το 1478, ούτε και αργότερα, στις αρχές του 16ου αιώνα, με κάποια από τις κατοπινές του ονομασίες. Δεν αποκλείεται λοιπόν να οικοδομήθηκε σε μεταγενέστερη εποχή από τον Seyfüllah Efendi και μάλιστα πριν το 1668, έτος κατά το οποίο το αναφέρει ο Εβλιγιά Τσελεμπή ως Seyfüllah Cami. Ο Selim Paşa φαίνεται να επισκέυασε το τέμενος (ή να το ανακαίνισε εκ βάθρων) ή ακόμη να πρόσθεσε σε αυτό τον πύργο με το ρολόι, με αποτέλεσμα το τζαμί να φέρει, τουλάχιστον στις αρχές του 19ου αιώνα, την ονομασία Selim Paşa Camii, ενώ στο τέλος του ίδιου αιώνα να είναι γνωστό και ως Saatli Camii (τζαμί του Ρολογιού).

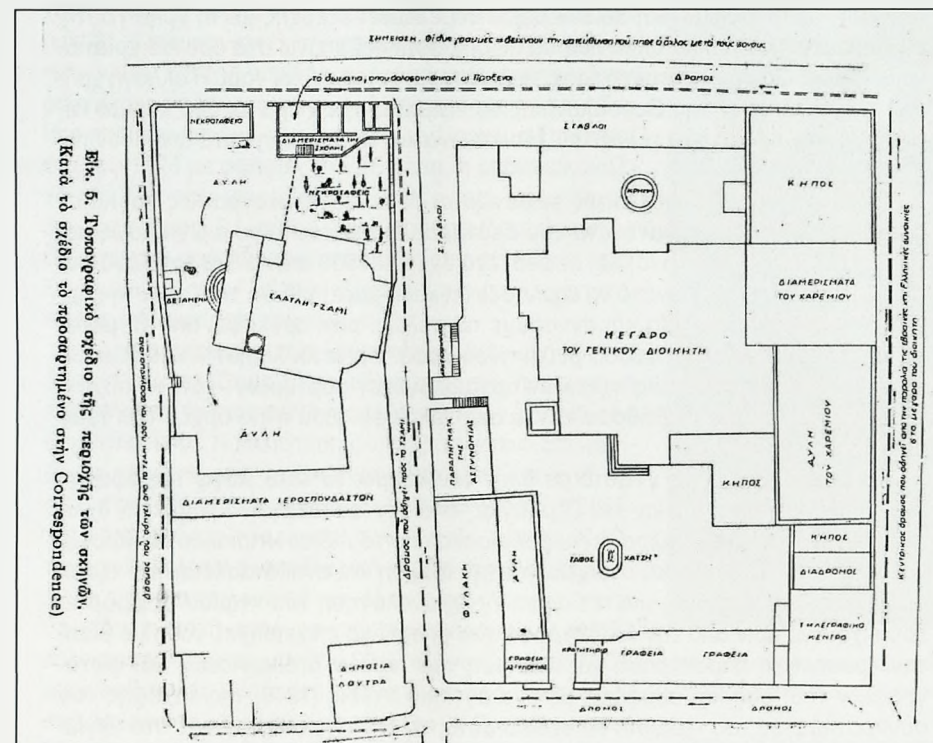
Όλα τα παραπάνω στοιχεία καταδεικνύουν ότι η ακριβής ημερομηνία ίδρυσης (ή ανακαίνισης) του τζαμιού δεν είναι γνωστή. Οποιαδήποτε προσπάθεια μιας κατά προσέγγιση χρονολόγησής του μπορεί κατά την άποψή μας να βασιστεί μόνο στο δημοσιευμένο και μη φωτογραφικό υλικό για το τζαμί, το οποίο εντοπίσαμε έπειτα από έρευνα σε παλαιοβιβλιοπωλεία της Θεσσαλονίκης. Σημαντικές βέβαια είναι και κάποιες περιστασιακές μαρτυρίες επισκεπτών της Θεσσαλονίκης, όπως αυτή του Prokesch von Osten, Αυστριακού διπλωμάτη στην Αθήνα, ο οποίος αναφέρει :

«...Το τζαμί του Σελίμ πασά είναι ευχάριστο κτήριο. Είναι καθαρό στο εσωτερικό και σε μια γωνία μέσα κρέμεται ένα ρολόι-εκκρεμές από τη Βιέννη. Στη νότια πλευρά στέκεται ο μιναρές, στη βόρεια – κάτι που δεν το έχω ξαναδεί – ένα κωδωνοστάσιο με ρολόι που πραγματικά δουλεύει. Υπάρχουν ακόμη κρήνη και βιβλιοθήκη, καθώς και το σπίτι του ιμάμη. Περιβάλλεται από λεύκες, πλατάνια και ψηλές κλαίουσες ιτιές. Εκεί κοντά είναι και το τζαμί του Μουστά πασά. Ανάμεσα στα δύο υψώνεται το σεράγι του πασά. Πυρκαϊά όμως το έκαψε...».

Πρόκειται για τη μοναδική, έστω και συνοπτική, γνωστή περιγραφή του τζαμιού. Το κονάκι του πασά της Θεσσαλονίκης βρισκόταν στη θέση ακριβώς όπου ανεγέρθηκε το σημερινό Διοικητήριο. Όσον αφορά στο τζαμί του Μουστά πασά, αυτό ταυτίστηκε από τον Α. Βακαλόπουλο με το Mustafa Camii που βρισκόταν στη γωνία των σημερινών οδών Κασσάνδρου και Δημητρίου Πολιορκητού. Το εκκρεμές ρολόι στο εσωτερικό του τζαμιού αποτελούσε, κατ' επίδραση της δυτικοευρωπαϊκής κουλτούρας της εποχής, ένα σύμβολο προόδου. Υποστηρίχθηκε ότι ο πύργος του Ρολογιού ήταν επισκευή ή προσθήκη στο τζαμί των αρχών του 19ου αιώνα από τον Selim Paşa, το όνομα του οποίου έφερε από τότε το τζαμί μέχρι τα τέλη του ίδιου αιώνα, όποτε έγινε γνωστό και ως Saatli Camii από το ρολόι του πύργου.

Εικ. 3: Η σφαγή των προξένων μπροστά από το Saatli Camii της Θεσσαλονίκης (χαλκογραφία του 1876, αναδημοσίευση Π. Ενεπεκίδης).

Εικ. 4: Αγγλικό τοπογραφικό σχέδιο της περιοχής όπου έλαβαν χώρα τα γεγονότα της σφαγής των προξένων, το 1876 (αναδημοσίευση και ελληνικός υπομνηματισμός από τον Α. Βακαλόπουλο).

Εικ. 5: Ο χώρος μπροστά από το Saatli Camii, όπου έλαβε χώρα η σφαγή των προξένων. Ξυλογραφία του 1876.

Σύμφωνα με τον κατάλογο των οθωμανικών τζαμιών της Θεσσαλονίκης που συνέταξε ο δερβίσης Abdul Hamid και που αναφέρει ο γάλλος αρχιτέκτονας και περιηγητής Charles Texier, που επισκέφθηκε τη Θεσσαλονίκη κατά το διάστημα 1833–1837:

«...το Satti Djami-Si είναι παλαιά εκκλησία που μετατράπηκε [σε τζαμί] από τον Σελίμ πασά. Σήμερα έχει ένα κωδωνοστάσιο και ένα ρολόι, που τοποθετήθηκε πριν από δεκαπέντε περίπου χρόνια...»

Αν η μαρτυρία αυτή αληθεύει, τότε το τζαμί του Selim Paşa θα πρέπει να οικοδομήθηκε στη θέση ενός προγενέστερου μουσουλμανικού τεμένους, στο οποίο είχε μετατραπεί ένας χριστιανικός ναός. Ο πύργος και το ρολόι του θα πρέπει να κατασκευάστηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα, ίσως μέχρι το 1820. Τα περισσότερα πάντως οθωμανικά λατρευτικά κτίρια – τζαμιά και μικρά τεμένη (mescid) – στην οθωμανική Selânik είχαν θεμελιωθεί εξαρχής με τη χρήση αυτή, ενώ υπήρχαν και πολλά άλλα που είχαν οικοδομηθεί επάνω στα ερείπια χριστιανικών ναών. Ορισμένα τεμένη ήταν, παλαιότερα, χριστιανικοί ναοί. Η αλλαγή χρήσης των εκκλησιών της Θεσσαλονίκης σε τζαμιά έλαβε χώρα σε δύο κυρίως περιόδους, την πρώτη στο τέλος του 15ου αιώνα και τη δεύτερη μετά από έναν περίπου αιώνα.

Πάντως το Saatli Camii, όπως εμφανίζεται σε παλιές φωτογραφίες και καρτ-ποστάλ, είναι κτίσμα πιθανότατα του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα (ίσως και των αρχών του 19ου αιώνα) και σαφέστατα όχι του 15ου αιώνα. Για τον λόγο αυτό δεν είναι άλλωστε δυνατό να επαληθευτεί και η μαρτυρία ότι το τζαμί στην αρχική του φάση, την οποία και αγνοούμε παντελώς, είχε προκύψει από τη μετατροπή σε τέμενος ενός παλιού βυζαντινού ναού. Φαίνεται λοιπόν – και με κάθε επιφύλαξη, λόγω απουσίας σχετικών αρχαιολογικών μαρτυριών – ότι το αρχικό τζαμί ανακαινίστηκε εκ βάθρων κοντά στα τέλη του 18ου ή τις αρχές του 19ου αιώνα.

Το Saatli Camii έγινε γνωστό σε όλον τον κόσμο, το 1876, λόγω της σφαγής των προξένων της Γαλλίας και Γερμανίας από τον φανατισμένο τουρκικό όχλο της Selânik, που έλαβε χώρα στο ιεροδιδασκαλείο του ίδιου κτιριακού συγκροτήματος (εικ. 3). Τα ιστορικά στοιχεία για την ίδρυση και ανακατασκευή του τζαμιού είναι πολλά. Ωστόσο, μια πιο ασφαλής χρονολόγηση του κτιρίου στη μορφή που είχε λίγο πριν από την καταστροφή του μπορεί να επιχειρηθεί, τόσο με βάση την προσεκτική παρατήρηση και ανάλυση των παλιών απεικονίσεων και φωτογραφιών του, όσο και σύμφωνα με ένα αγγλικό σχέδιο (1876) της κάτοψης του συγκροτήματος του τζαμιού. Το σχέδιο αυτό, το οποίο προσαρτήθηκε στο αγγλικό βιβλίο που δημοσιεύτηκε αμέσως μετά τη σφαγή (εικ. 4), απεικονίζει το Saatli

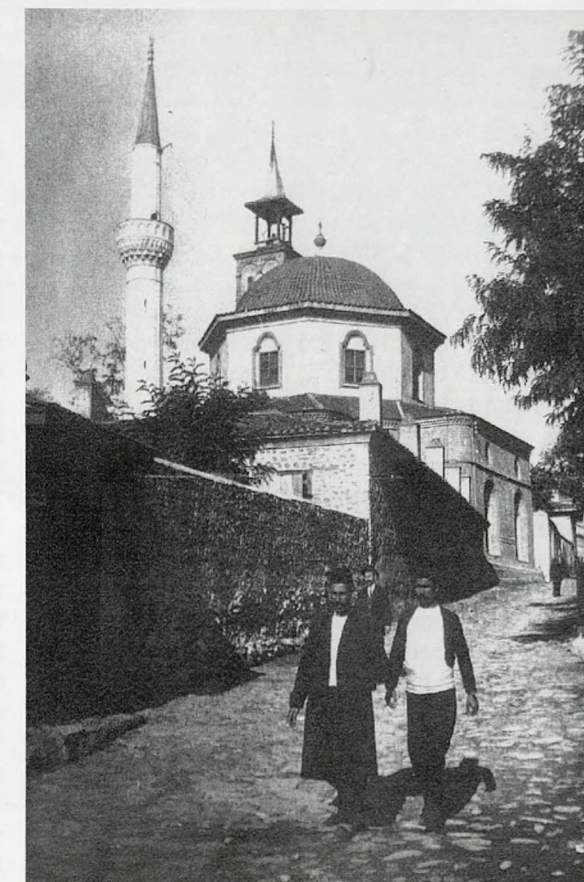
Camii μέσα σε έναν ψηλό λιθόκτιστο περίβολο που το απομόνωνε από τους γύρω λιθόστρωτους δρόμους και από τα βλέμματα των περαστικών, οι οποίοι διέρχονταν σε καθημερινή βάση από το κεντρικότερο αυτό σημείο της πόλης. Τη νότια πλευρά του επιμήκους (κατά τον άξονα Β.-Ν.) κτιριακού συγκροτήματος καταλάμβαναν τα διαμερίσματα της πτέρυγας των ιεροσπουδαστών. Το τζαμί, στο κέντρο περίπου του συνόλου, είχε την ανατολική πλευρά του σε επαφή με τον ανατολικό λιθόκτιστο μαντρότοιχο, ο οποίος συνέχιζε την πορεία του κατηφορίζοντας προς τον νότο. Στη βόρεια πλευρά του συγκροτήματος υπήρχε ένα μικρό κτίσμα για τις ανάγκες του νεκροταφείου και, ανατολικότερα, το διώροφο κτίσμα στο οποίο στεγάζονταν τα διαμερίσματα της σχολής των ιεροσπουδαστών. Ανάμεσα στη βόρεια πλευρά του τεμένους και τη νότια της πτέρυγας της σχολής εκτεινόταν ένα μικρό τουρκικό νεκροταφείο με τις χαρακτηριστικές όρθιες μαρμάρινες στήλες (μεζάρια). Από τις δύο εισόδους του συγκροτήματος, η μία βρισκόταν στη δυτική πλευρά, ανάμεσα στο κτίριο της σχολής, ενώ μια δεύτερη διανοιγόταν στο μέσο, περίπου, του βόρειου μαντρότοιχου. Το τζαμί, με μια και μοναδική είσοδο και ανοικτό προστώο στη δυτική πλευρά, παρουσίαζε σε κάτοψη σχήμα σταυρού με ελαφρά προεξέχουσες κεραίες. Στον νοτιοδυτικό χώρο που δημιουργούνταν από τη διασταύρωση της οριζόντιας και της κατακόρυφης κεραίας ορθωνόταν ο μιναρές του τζαμιού, ενώ στον αντίστοιχο βορειοδυτικό χώρο είχε προσαρμοστεί ο πύργος του ρολογιού (saat kulesi), από τον οποίο είχε λάβει το όνομά του το τζαμί. Στους άλλους δύο προς ανατολάς χώρους υπήρχαν καμπύλες διαμορφώσεις στους μυχούς των κεραιών.

Απεικόνιση του τζαμιού, του πύργου, του μιναρέ και των διαμερισμάτων της ιερατικής σχολής του συγκροτήματος, έχει δημοσιευτεί σε σύγχρονη (1876) αγγλική χαλκογραφία, που απεικονίζει τη σφαγή των προξένων (εικ. 3). Η απεικόνιση αυτή, αρκετά πιστή στην απόδοση των όγκων και της μορφής του τεμένους, αποτελεί σημαντική μαρτυρία για τη μορφή της πρόσοψής του. Στο ίδιο περίπου πνεύμα κινείται και μια έγχρωμη ξυλογραφία του 1876 με αφορμή το ίδιο θέμα, η οποία ικονίζει το τζαμί με τον μιναρέ και το ρολόι του, όπως και το διώροφο προς Β. κτίσμα των ιεροσπουδαστών, στον εξώστη του ορόφου του οποίου σφαγιάστηκαν οι πρόξενοι (εικ. 5). Δεν λείπουν βέβαια και εντελώς φανταστικές απεικονίσεις του τζαμιού.

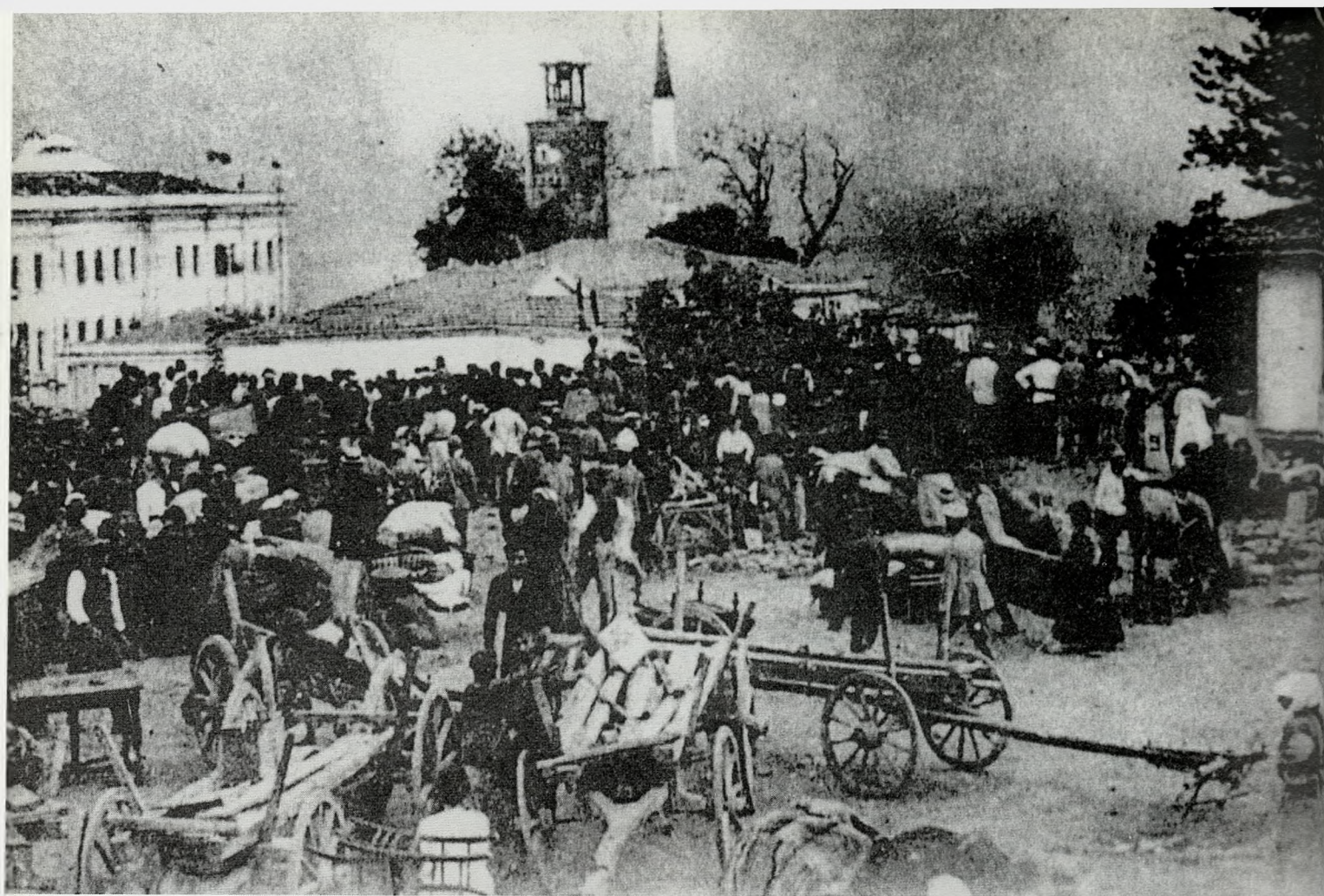
Περισσότερα στοιχεία για την αρχιτεκτονική και τον διάκοσμο του τζαμιού αντλούμε από την προσεκτική παρατήρηση παλιών φωτογραφιών και καρτ-ποστάλ της Θεσσαλονίκης. Η παλιότερη φωτογραφία που απεικονίζει το τέμενος από τα ΒΑ είναι ανέκδοτη και έχει ληφθεί στα 1875 από άγνωστο γάλλο φωτογράφο, πιθανότατα από εξώστη του μιναρέ του Αλατζά Ιμαρέτ. Η φωτογραφία βρίσκεται σε ιδιωτική συλλογή παλαιοβιβλιόπώλη της Θεσσαλονίκης και είναι ευχής έργου κάποτε να γίνει γνωστή στην επιστημονική έρευνα. Αρκετές καρτ-ποστάλ των αρχών του 20ου αιώνα (μετά το 1903) απεικονίζουν το νεόδμητο Διοικητήριο της Θεσσαλονίκης (κτίσμα του ιταλού αρχιτέκτονα V. Poselli) και στα δυτικά του το Saatli Camii με τον μιναρέ και τον πύργο

Εικ. 6: Saatli Camii. Άποψη από Ν. (συλλογή Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών).

Εικ. 7: Η είσοδος του Kazasker Hamami, η πτέρυγα με τα διαμερίσματα των ιεροσπουδαστών και, στο βάθος, το Saatli Camii. Άποψη από τα ΝΑ, από την οδό Sali Tekkesi, σε παλιά φωτογραφία των αρχών του 20ου αιώνα (αρχείο Χ. Γιακουμή).

του ρολογιού του.

Το Saatli Camii εμφανίζεται και σε δύο αχρονολόγητες φωτογραφίες (εικ. 6), όπως και σε μια παρόμοια λήψη από την ίδια περίπου γωνία (από Ν.) που δημοσίευσε ο τούρκος καθηγητής S. Eyice. Απεικόνιση του τεμένους από μια άλλη λήψη έχουμε σε μια καρτ-ποστάλ (του 1916 :) και σε μια φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Χ. Γιακουμή (εικ. 7). Τρεις ακόμα φωτογραφίες από την πυρκαγιά του 1917 δείχνουν το τέμενος με φόντο το Διοικητήριο· στην πρώτη, οι φλόγες πλησιάζουν το τζαμί (εικ. 8), το οποίο στις επόμενες λήψεις εμφανίζεται ολοσχερώς κατεστραμμένο (εικ. 9, 10).

Περισσότερα στοιχεία για την όψη του τζαμιού και τα ιδιαίτερα κατασκευαστικά και μορφολογικά στοιχεία του μας προσφέρουν δύο αδημοσίευτες ασπρόμαυρες φωτογραφίες της Θεσσαλονίκης, που ανακαλύψαμε σε παλαιοπωλείο. Στο αδιάγνωστο τέμενος («Mosquée Turque Djami») που αναφέρει η λεζάντα της πρώτης φωτογραφίας (εικ. 11) αναγνωρίσαμε τμήμα της κύριας (δυτικής) όψης του Saatli Camii με το προστώο του, αλλά και τμήμα του κορμού του πύργου του ρολογιού του. Στην άλλη λήψη (εικ. 12) εικονίζεται το τζαμί και ο αυλόγυρός του από τα ΒΔ.

Η χαλκογραφία και η γκραβούρα του 1876 (εικ. 3, 5), αρκετά πιστές στην απόδοση των όγκων και της μορφής του τεμένους, αποτελούν σημαντικές μαρτυρίες για την πρόσοψή του, όπου απεικονίζεται η

δυτική πλευρά με το ανοικτό προστώο και αριστερά του το διώροφο κτίριο με το ανοιχτό χαγιάτι το οποίο στέγαζε τα διαμερίσματα της σχολής. Το κυρίως τέμενος κάλυπτε ένας ψηλός τρούλος με οκταγωνικό τύμπανο, το οποίο διατρπούσε από ένα τοξωτό μονόλοβο παράθυρο σε κάθε του πλευρά. Ο τρούλος, το βάρος του οποίου στήριζαν κυρίως οι πλευρικοί τοίχοι, αλλά και κάποιοι κίονες στο εσωτερικό, επικαλυπτόταν με κολυμβητά κεραμίδια. Το τόξο των παραθύρων, σχηματισμένο με κοιλόκυρτα κυμάτια, είχε μικρότερο πλάτος από το κάτω τμήμα των παραθύρων. Το τύμπανο των παραθύρων ήταν σε εσοχή, ενώ το γείσο της στέγης του τρούλου ήταν επίπεδο και προεξείχε ελαφρά από την επιφάνεια του τυμπάνου. Δεν γνωρίζουμε τα υλικά κατασκευής του τρούλου, όπως και τα στηρίγματά του (κίονες και θόλοι) στο εσωτερικό του κυρίως τζαμιού. Η φωτογραφία που δείχνει τμήμα του εσωτερικού του τεμένους μετά την καταστροφή του (εικ. 10) δεν επαρκεί για να μας δώσει στοιχεία για το ζήτημα αυτό.

Μπροστά από τη δυτική όψη του τζαμιού εκτεινόταν ένα πεντάτοξο ανοικτό προστώο ελαφριάς ξυλινής κατασκευής, με κεραμοσκεπή στέγη. Οι ψηλοί τετράγωνοι στύλοι των τόξων του προστώου, τα κιγκλιδώματα ανάμεσα στους στύλους, όπως και ολόκληρη η κατασκευή ήταν από ξύλο, ενώ τα εσωράχια των τόξων σχηματίζονταν από ξύλινα πηχάκια καρφωμένα επάνω στον σκελετό. Το ταβάνι του προ-

στώου έφερε ζωγραφιστά μοτίβα επάνω στον σοβά. Σε κάθε τόξο της πρόσοψης αντιστοιχούσε και από ένας ρόδακας στο ταβάνι, από τον οποίο κρεμόταν, με τη βοήθεια μιας χοντλής και μακριάς αλυσίδας, από μια λάμπα λαδιού για τον νυχτερινό φωτισμό του τεμένους. Το επίπεδο του δαπέδου του προστώου (η μορφή του είναι άγνωστη) ήταν υπερυψωμένο αρκετά (κατά 1 μ. περίπου) από το αντίστοιχο της αυλής και η πρόσβαση σε αυτό γινόταν με τη βοήθεια ημικυκλικής σκάλας (εικ. 5).

Στα άκρα της πρόσοψης του τζαμιού οι κατακόρυφες ακμές είχαν λαξευτεί σε τεταρτοκυκλική διατομή, οικοδομική πρακτική που εφαρμόστηκε με ιδιαίτερα καλαίσθητα αποτελέσματα σε έργα της αρχιτεκτονικής της ύστερης Τουρκοκρατίας. Η πρακτική αυτή απαντά σε διατομές γωνιών και θυρωμάτων των μεταβυζαντινών εκκλησιών της Θεσσαλονίκης, αλλά και σε αντίστοιχες θέσεις σε λατρευτικά κτίσματα στο Άγιον Όρος, όπου συνδυάζεται με τις – ανάλογης πολυτέλειας – μεικτές τοιχοποιίες. Στην περίπτωση του Saatli Camii, η λάξευση επεκτεινόταν και εκατέρωθεν των τεταρτοκυκλίων, σχηματίζοντας κοιλόκυρτες κυματοειδείς διατομές, «οθωμανίζουσας» μορφολογίας, χαρακτηριστικές του προχωρημένου λαϊκού μπαρόκ ύφους, κυρίαρχου της εποχής εκείνης (τέλη 18ου – αρχές 19ου αιώνα). Μια επιπλέον ένδειξη για το υψηλό κατασκευαστικό επίπεδο του τεμένους και την προσοχή στη λεπτομέρεια αποτελούσε η διπλή πλίνθινη οδοντωτή ταινία του γείσου της στέγης, κατασκευασμένη έτσι ώστε να ακολουθεί τις αποτμήσεις των γωνιών του κτιρίου.

Το τζαμί είχε δύο επάλληλες σειρές ανοιγμάτων. Τα παράθυρα της χαμηλότερης ζώνης είχαν πανομοιότυπες διαστάσεις, ορθογώνια μαρμαρίνα πλαίσια και σιδεριές με τους χαρακτηριστικούς χοντρούς κόμβους στα σημεία ενώσεως των ράβδων. Εξωτερικά κοσμούσαν με ανάγλυφα πλαίσια διαμορφωμένα με κοιλόκυρτα κυμάτια. Τα ανοίγματα της επάνω σειράς είχαν κυκλική, αλλά και ωοειδή (οβάλ) διατομή και συνέβαλλαν στον περαιτέρω φωτισμό του εσωτερικού του τζαμιού. Όπως μαρτυρά η φωτογραφία της εικόνας 11, οι τοιχοποιίες (οι οποίες ήταν επιχρισμένες) είχαν οικοδομηθεί με αργούς λίθους και ασβεστοκονίαμα, ενώ ενισχύονταν και με ξυλοδεσιές τοποθετημένες καθ' ύψος σε τακτά διαστήματα. Οι ξυλοδεσιές διακρίνονται, για παράδειγμα, ακριβώς κάτω από τη ζώνη με τα οβάλ παράθυρα. Στην ίδια φωτογραφία υπάρχει και ο μιναρές του τζαμιού, που κατεδαφίστηκε αργότερα.

Ο μιναρές του τζαμιού αποτελούσε, όπως και οι μιναρές των υπόλοιπων τζαμιών της Οθωμανικής Selânik, το κατεχοχόν ευδιάκριτο στοιχείο της πόλης και των συνοικιών της. Όπως και στα υπόλοιπα τζαμιά της πόλης, η θέση του ήταν καθορισμένη: βρισκόταν στη γωνία που σχηματιζόταν στα δεξιά της εισόδου του τζαμιού. Η πρόσβαση στο εσωτερικό του μιναρέ θα πρέπει να γινόταν είτε από την ανοικτή στοά της δυτικής πλευράς, είτε από τον εξωτερικό χώρο του τζαμιού. Από την τετραγωνική βάση του μιναρέ, ένα κολουροκωνικό πολύγωνο οδηγούσε στον πολυγωνικό κορμό, στον οποίο ανοίγονταν μικρά παράθυρα-φωτιστικές σχισμές. Ο κορμός παρουσίαζε ελαφρά μείωση προς τα επάνω, έφερε έναν εξώστη και απέληγε σε κωνική στέγη, η οποία επικαλυπτόταν με φύλ-

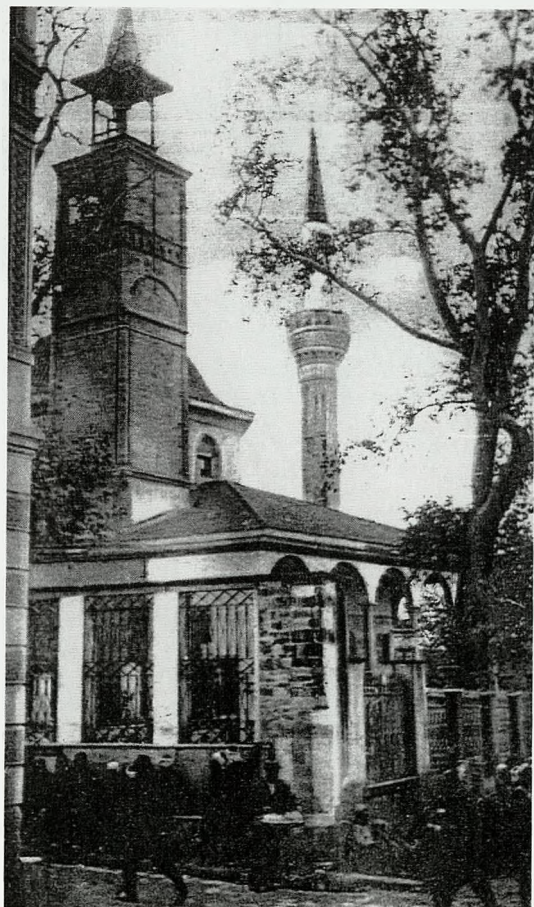
Εικ. 9: Φωτογραφία με το κατεστραμμένο από την πυρκαγιά Saatli Camii (σημειώνεται με βέλος).

Εικ. 10: Κατεστραμμένη δυτική όψη και εσωτερικό του Saatli Camii μετά την πυρκαγιά του 1917 (Η. Πετρόπουλος).

Εικ. 11: Δυτική όψη του Saati Camii σε αδημοσίευτη καρτ-ποστάλ.

Εικ. 12: Το τζαμί, ο μιναρές, ο πύργος ρολογιού και ο αυλόγυρος του, σε αδημοσίευτη φωτογραφία.

λα μολυβιού. Η στέψη της βάσης και ο εξώστης του κοσμούνταν με σταλακτίτες και άλλα περίτεχνα ανάγλυφα γεωμετρικά μοτίβα. Η στατική επάρκεια του μιναρέ εξασφαλιζόταν με το σύστημα των υπερτιθέμενων στοιχείων, με μειωμένες προοδευτικά διαστάσεις και με τις κλιμακωτές κατασκευές που συνέδεαν τις εξωτερικές τοιχοποιίες με τον κεντρικό πυρήνα. Ο μιναρές του τζαμιού μας θα πρέπει να είχε μεγάλο ύψος. Στο εσωτερικό του, μια κοχλιωτή σκάλα οδηγούσε στον ανοικτό εξώστη, από όπου ο μουεζίνης καλούσε τους πιστούς μουσουλμάνους σε προσευχή.

Η φωτογραφία που δείχνει το εσωτερικό του τζαμιού μετά την πυρκαγιά (εικ. 10) αποτελεί μάρτυρα της μεγάλης έκτασης της ανεπανόρθωτης καταστροφής που αυτό υπέστη. Από τον περίβολο του τζαμιού είχε απομείνει, μέχρι πρόσφατα, ένας τοίχος με περίτεχνες μασίφ σιδεριές, φωτογραφία του οποίου δημοσίευσε ο Α. Βακαλόπουλος (εικ. 13). Το οικοδομικό τετράγωνο όπου βρισκόταν το τζαμί έχει πλήρως ανοικοδομηθεί.

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, θα προτείνουμε για το Saati Camii – τουλάχιστον στη μορφή με την οποία μας ήταν γνωστό – μια χρονολόγηση γύρω στο τέλος του 18ου – αρχές του 19ου αιώνα, δηλαδή στα χρόνια δράσης του ιδρυτή του Selim Paşa, ο οποίος και το έκτισε ή το ανακατασκεύασε στη μορφή με την οποία είναι γνωστό μέχρι και την πυρκαγιά του 1917. Μετά την καταστροφή του παλαιού Διοικητηρίου της Θεσσαλονίκης, στα δυτικά του οικοπέδου του Saati Camii κτίστηκε το Νέο Διοικητήριο της πόλης σε σχέδια του ιταλού αρχιτέκτονα V. Poselli.

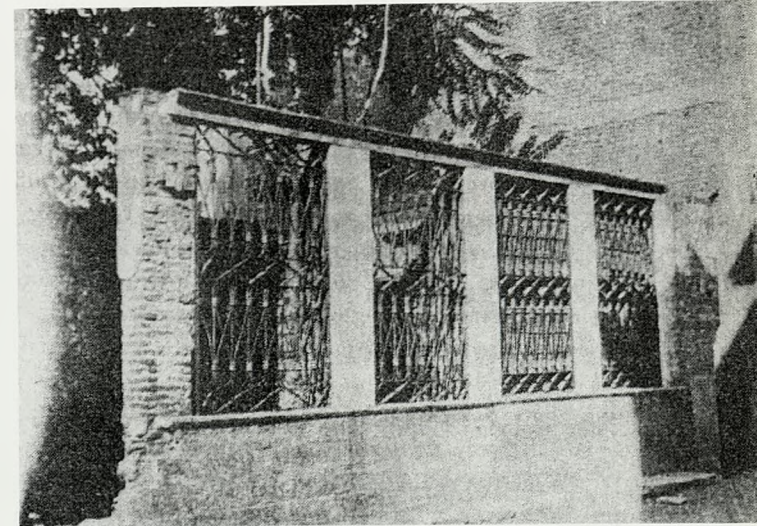
Η μορφή που είχε ο ψηλός πύργος ρολογιού του τζαμιού, είναι γνωστή από τις φωτογραφίες και τις γκραβούρες που προαναφέρθηκαν. Το κτίσμα, με σχεδόν ορθογώνια κάτοψη, θα πρέπει να αποτελούνταν, όπως όλοι άλλωστε οι πύργοι ρολογιών της Τουρκοκρατίας, από την τετράγωνη βάση, τον ψηλό, επίσης υψηλό κορμό και τη στέγη. Ο πύργος απέληγε σε ανοικτό ξύλινο κουβούκλιο, το οποίο στεγαζόταν με ψηλή, έντονα κωνική στέγη, με γείσο και ψηλή μεταλλική κεραία (μάλλον αλεξικέραυνο). Στο εσωτερικό του κτίσματος θα πρέπει να υπήρχαν αρκετά ξύλινα πατώματα, όπως και η ξύλινη κλίμακα με την οποία εξασφαλιζόταν η ενδοεπικοινωνία στις διάφορες στάθμες του πύργου. Δεν γνωρίζουμε σε ποια ακριβώς πλευρά βρισκόταν η είσοδος του πύργου και αν αυτή ήταν ελαφρά υπερυψωμένη από τη στάθμη του εδάφους. Όπως προκύπτει από τις φωτογραφίες και την αγγλική γκραβούρα, ο κορμός του πύργου θα πρέπει να απέληγε, σε κάθε πλευρά και ακριβώς κάτω από το γείσο της στέγης, σε δύο αβαθή αψιδώματα. Οι στέγες θα πρέπει να επικαλύπτονταν με φύλλα από μολύβι (*kurşum*).

Ο κορμός του πύργου, θα πρέπει να είχε ύψος γύρω στα 15 μ.. Οι τοίχοι του δεν θα πρέπει να παρουσίαζαν μείωση προς την κορυφή. Είναι άγνωστη η μορφή των κυματίων της στέγης και αν αυτά ήταν σε διατομή κοιλόκυρτα, διαμορφωμένα με πλίνθους επάλληλα τοποθετημένους. Οι όψεις του πύργου

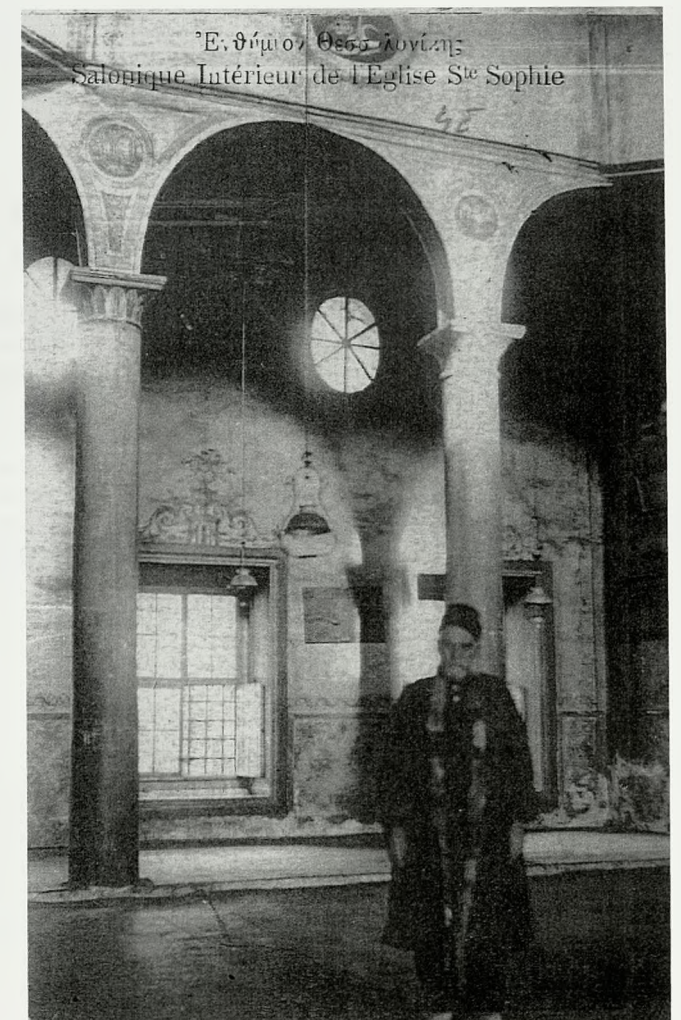
διαρθρώνονταν με υψίκορμα αβαθή αψιδώματα και είχαν λιγοστά μικρά παράθυρα για τον φωτισμό του εσωτερικού. Ένα εσωτερικό ξύλινο κλιμακοστάσιο θα πρέπει να οδηγούσε στην κορυφή του κτίσματος, όπου υπήρχε ο μικρός ξύλινος πυργίσκος με την οξυκόρυφη κωνική ξύλινη στέγη και το γείσο της (εικ. 3, 5, 6, 7, 8, 12), κατασκευή που προστάτευε την καμπάνα στο εσωτερικό που κτυπούσε με ρυθμό κανονικό τις ώρες της ημέρας, όπως άλλωστε συνέβαινε και σε άλλους πύργους ρολογιών σε πόλεις της Βαλκανικής κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας. Από κάτω, στο εσωτερικό του πύργου, θα πρέπει να ήταν αναρτημένος ο «πρωτόγονος» μηχανισμός του ρολογιού. Η παλαιού τύπου αυτή συσκευή, θα πρέπει να είχε αντί για μεταλλικό ελατήριο, ένα μακρύ σχοινί που στα άκρα του κρέμονταν δύο λίθοι. Το κουβούκλιο της στέγης ήταν περίοπτο, ανοικτό και με την καμπάνα ορατή από όλα τα σημεία του ορίζοντα. Με άλλα λόγια, ο πύργος ρολογιού του τζαμιού φαίνεται ότι είχε λειτουργία παρόμοια με αυτή των πύργων των κωδωνοστασίων των εκκλησιών της Τουρκοκρατίας, όπως και με τους πύργους ρολογιών των Γιαννιτών (Yenice Vardar), έργο του 1753/4, και της Βέροιας. Πύργοι αυτής της μορφής σώζονται μέχρι σήμερα σε αρκετές πόλεις της Βαλκανικής.

Σε φωτογραφία της πυρκαγιάς του 1917, που απεικονίζει το Saati Camii, απουσιάζει η κωνική στέγη του πύργου του ρολογιού του, η οποία είχε στο μεταξύ καεί και αφανιστεί (εικ. 8). Στην εξέλιξη της πυρκαγιάς κάηκε ολοσχερώς ο πύργος και το τζαμί, με εξαίρεση τον μιναρέ, που παρέμεινε όρθιος μέχρι την κατεδάφισή του λίγα χρόνια μετά την αποχώρηση των Τούρκων. Στα παλαιοπωλεία της Θεσσαλονίκης ανακαλύψαμε μια ακόμη ανέκδοτη καρτ-ποστάλ από το εσωτερικό ενός τζαμιού της πόλης (αναγράφεται λανθασμένα «Eglise Ste Sophie», εικ. 14), η οποία δείχνει έναν μουσουλμάνο κληρικό στο εσωτερικό ενός τρουαίλου χώρου, με οκταγωνικό τύμπανο και οβάλ παράθυρα σε αρκετό ύψος από το δάπεδο. Μένει να διερευνηθεί αν πρόκειται για άποψη της εσωτερικής βόρειας πλευράς του τζαμιού μας, ή για το εσωτερικό ενός παρόμοιου τεμένους της πόλης.

Η καταστροφή του Saati Camii, το 1917, στέρησε τη Θεσσαλονίκη από ένα σημαντικό λατρευτικό κτίσμα των οθωμανικών χρόνων. Η γειτνίαση του κτίσματος με το κονάκι του πασά (διοικητήριο) της Θεσσαλονίκης, η λειτουργία ιερατικής σχολής στον αυλόγυρό του, η μαρτυρούμενη σχέση του με την οικογένεια των απογόνων του περιφήμου κατακτητή της Μακεδονίας Γαζή Εβρενός, όπως και η προσάρτηση στο σώμα του ενός πύργου ρολογιού, καθιστούσαν το τζαμί σημαντικότερο ιστορικό μνημείο και μοναδικό στο είδος του. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, οι πύργοι ρολογιού ήταν κτισμένοι δίπλα στα σημαντικότερα τζαμιά και τα διοικητήρια των πόλεων.

Εικ. 13: Κατάλοιπα από τον Β. αυλόγυρο του Saati Camii (Α. Βακαλόπουλος).

Εικ. 14: Μουσουλμάνος κληρικός στο εσωτερικό ενός αταύτιστου τζαμιού της Θεσσαλονίκης (ανέκδοτη φωτογραφία των αρχών του 20ου αιώνα).

του Γιώργου Κορδομενίδη
Εκδότη του περιοδικού
Εντευκτήριο

Ζωή Καρέλλη

Φιλολογικό ψευδώνυμο της Χρυσούλας Αργυριάδου, το γένος Πεντζίκη. Γεννήθηκε το 1901 στη Θεσσαλονίκη, όπου και έζησε μέχρι τον θάνατό της, το 1998. Σπούδασε ξένες γλώσσες και μουσική. Παρακολούθησε μαθήματα φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Εμφανίστηκε στα γράμματα με διήγημα (1935) και πρωτοδημοσίευσε ποίημα δύο χρόνια αργότερα, για να εκδώσει την πρώτη της ποιητική συλλογή, *Πορεία*, το 1940. Συνεργάστηκε στενά με το πρωτοποριακό περιοδικό *Κοχλίας* (1945–1948), όπου δημοσίευσε ποιήματα, δοκίμια και μεταφράσεις που έκανε μόνη ή από κοινού με άλλα μέλη της εκδοτικής ομάδας του περιοδικού.

Δημοσίευσε συνολικά δώδεκα ποιητικές συλλογές (*Εποχή του θανάτου*, *Φαντασία του χρόνου*, *Της μοναξιάς και της έπαρσης*, *Χαλκογραφίες και εικονίσματα* κ.ά.), οι οποίες το 1973 συγκεντρώθηκαν σε δύο τόμους. Ακόμη, έγραψε τέσσερα θεατρικά (τα δύο ανέβηκαν από το ΚΘΒΕ: 1966, 1976), καθώς και πέντε βιβλία με διεισδυτικά δοκίμια.

Το 1956 τιμήθηκε με κρατικό βραβείο για τη συλλογή της *Κασσάνδρα*, το 1974 της απονεμήθηκε το πρώτο κρατικό βραβείο ποίησης, το 1978 τιμήθηκε με το βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών (έπαθλο Κ. Ουράνη), ενώ αναγορεύθηκε το 1982 αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και το 1988 επίτιμη διδάκτωρ του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.. Το 1995 της απονεμήθηκε

ο Φοίνικας της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Διακρίθηκε και αγαπήθηκε βέβαια κυρίως ως ποιήτρια, που με το έργο της διαφοροποιήθηκε από τις έως τότε κυρίαρχες «γυναικείες» ευαισθησίες, με την τυπική αισθηματολογία και τις εύκολες λυρικές εξάρσεις. Η ποίησή της πατάει πάνω σε ισχυρά αντιθετικά σχήματα (το άτομο / οι άλλοι, θρησκευτικότητα / αισθησιασμός, φύση / ηδονή, ζωή / θάνατος, επικοινωνία / μοναξιά, κ.ά.), όμως κατορθώνει να συμφιλιώσει αυτά τα «άκρα» μέσα της και να μιλήσει με στοχαστικότητα αλλά και με ζωντάνια για το αίσθημα του θανάτου, τον χρόνο, την ανθρώπινη υπερηφάνεια και μοναξιά, το αίσθημα της αμαρτίας και το θρησκευτικό δέος.

Διαθέτοντας καλή γνώση της ελληνικής λόγιας όσο και της εκκλησιαστικής παιδείας, αλλά και της ξένης λογοτεχνίας, η Καρέλλη εξέφρασε με τον δημιουργικό της λόγο τη συνάντηση ενός συγκρατημένου λυρισμού με τα πεισματωδώς βουβά και ερεθιστικώς αναπάντητα ερωτήματα που παρακολουθούν την ανθρώπινη ύπαρξη από την αυγή της.

Ανατροπή της κανονικής σειράς των λέξεων, συντακτικές ιδιορρυθμίες που ανανεώνουν τα νοήματα, μείγμα δημοτικής και καθαρεύουσας, εκφραστική ατημελησία και διανοητικά ευρήματα ανάμιχτα με λυρικές εικόνες: αυτά είναι μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά της ποίησής της, που διατήρησε για αρκετά μεγάλο διάστημα μια ιδιαίτερη πνευματική οξύτητα και πρωτοτυπία.

Ενδεικτική βιβλιογραφία:

- «Αφιέρωμα στη Ζωή Καρέλλη», περιοδικό *Παρατηρητής*, 4 (1987)
- *Ζωή Καρέλλη. Ποιήματα*. Επιμέλεια και ανθολόγηση: Ξ. Α. Κοκόλης (Ερμής, 1996)
- *Η πορεία της ποιήτριας Ζωής Καρέλλη* («Τετράδια Ευθύνης», 1997)
- Ντίνος Χριστιανόπουλος, *Δοκίμια* (Μπιλιέτο, 1999)

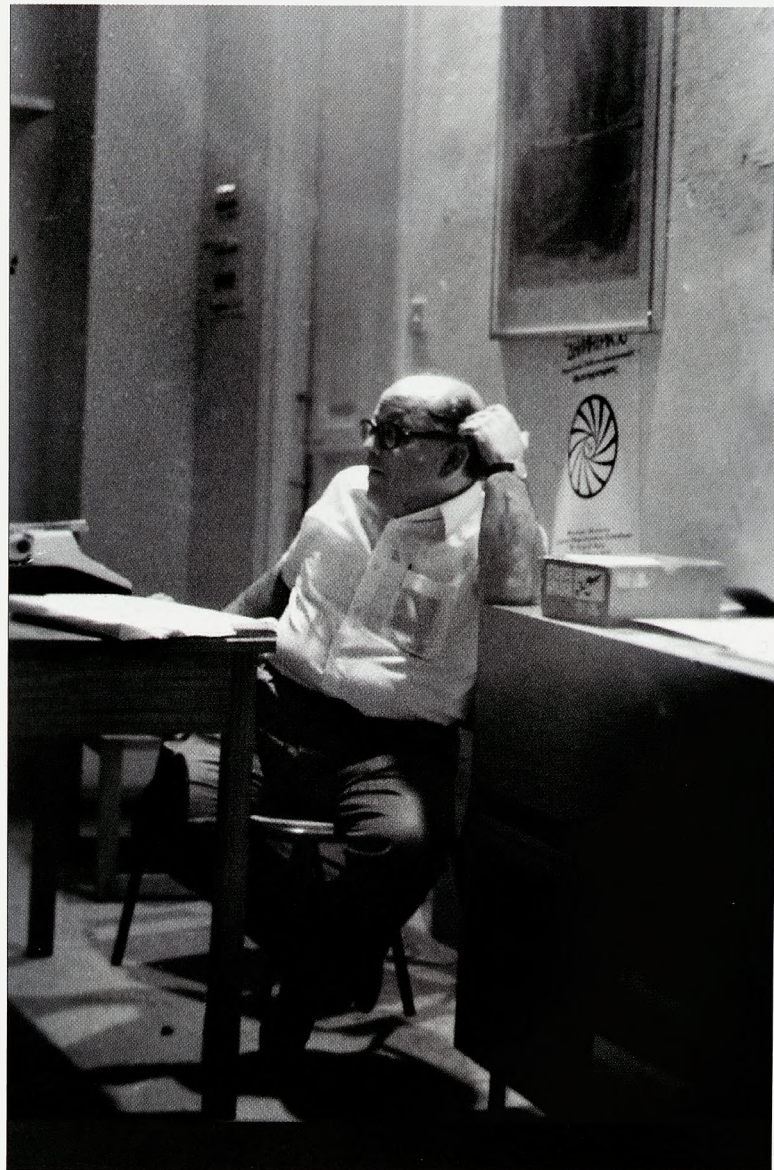
Ζωή Καρέλλη

φωτογραφία Γιάννης Δ. Βανίδης

Μωρίς Σαλτιέλ

του Άρι Γεωργίου
Αρχιτέκτονα

Ο Μωρίς Σαλτιέλ ήταν φίλος του πατέρα μου. Είχαν οι δυο τους συνεργασίες λόγω συναφών επαγγελματίων και μεγάλη αμοιβαία εκτίμηση. Όπως και εγώ ο ίδιος με τον γιο του Σίμο. Τρία-τέσσερα χρόνια μετά την απώλεια του πατέρα μου, δεν θυμάμαι ακριβώς με ποια ευκαιρία, και με αφορμή τις καλλιτεχνικές μου ανησυχίες, ο κύριος Μωρίς μου έδειξε έμπρακτα το ενδιαφέρον του φροντίζοντας να με καθοδηγήσει στα πρώιμα βήματά μου και κυρίως να εγκαταστήσει εντός μου αξίες, που ίσως ήδη είχα, αλλά τους έλειπαν ακόμη ορθές διαστάσεις και συντεταγμένες ήθους. Σε εκείνη τη βραχύβια εγγύτητα και σ' εκείνη τη «γλυκειά» αυστηρότητα του Μωρίς αντιλαμβάνομαι, μέχρι και τώρα, πως οφείλω πολλά. Όπως πολύ περισσότερα ίσως οφείλουν πλήθος ανθρώπων και θεσμών του πολιτισμού και των τεχνών στη Θεσσαλονίκη. Και πολλοί άλλοι που ίσως δεν το υποψιάζονται καν. Όσοι πάντως το γνωρίζουν, ήσαν όλοι παρόντες στη μεγάλη εκδήλωση τιμής της μνήμης του τον Δεκέμβριο του 2008. Κατά τη διάρκεια της οποίας, στον Κινηματογράφο Ολύμπιον, παρουσιάστηκε ο τόμος (βλ. βιβλία, σελ. 77) που συγκεντρώνει κείμενα δικά του αλλά και πολλών παλιών συνεργατών του, καθώς και τεκμήρια και φωτογραφίες. Τον Μωρίς της «Τέχνης» και της τέχνης, που ο χώρος εδώ δεν θα ήταν ποτέ αρκετός για να χωρέσει, επιλέξαμε —έστω όψιμα— να φιλοξενήσουμε με τον δικό του λόγο, με αποσπάσματα από την ανέκδοτη αυτοβιογραφία του. Για να τον θυμηθούμε, αλλά και να τον ξαναγνωρίσουμε.

Το «βαφτιστικό» μου όνομα είναι «Μωύς», με το οποίο είμαι γραμμένος στο ληξιαρχείο. Οι γαλλοθρεμμένοι εβραίοι της Θεσσαλονίκης συνήθιζαν το όνομα Μωύς να το αλλάζουν σε Μωρίς, που βέβαια είναι άσχετο όνομα. Μωρίς είναι το γαλλικό Maurice, το ιταλικό Maurizio και το ελληνικό Μαυρίκιος.

ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΜΟΥ

Γεννήθηκα στις 31-5-1922 από εβραίους γονείς. Μεγάλωσα στην οδό Μ. Αλεξάνδρου (σημερινή Ι. Δραγούμη), κοντά στο Αλκαζάρ, σε ένα διώροφο σπίτι με μαγαζί. Ο πατέρας μου είχε με τα δύο αδέρφια του ένα κατάστημα χοντρικής πώλησης υφασμάτων, στη γωνία των οδών Βηλαρά και Καθολικών. Είχαν και δύο υποκαταστήματα, ένα στην οδό Βενιζέλου και ένα στο Βαρδάρι, απέναντι από το σινεμά Αττικόν, με διευθυντές συνεταίρους. Ο πατέρας, πιο ζωντανός και γνωρίζοντας περισσότερο από τους άλλους ξένες γλώσσες, ταξίδευε συνεχώς στην Ευρώπη και στα μεγάλα ελληνικά εργοστάσια για αγορές. Η μόρφωση του πατέρα μου ήταν του δημοτικού, παρόλ' αυτά μπορούσε να συνεννοηθεί στα ισπανοεβραϊκά, τουρκικά, ελληνικά, σλαβομακεδόνικα, γερμανικά, γαλλικά και αγγλικά. Ο μεγάλος αδελφός του ήταν θρησκευόμενος, διάβαζε στο πρωτότυπο τις γραφές, και ο δεύτερος, δαιμόνιος και δραστήριος, ήταν ειδικός στις πωλήσεις. Ο πατέρας δεν ήταν θρησκευόμενος άνθρωπος, δεν πήγαινε ποτέ το Σάββατο στη Συναγωγή, παρά μόνο στις μεγάλες γιορτές. Θρησκευτική συμβουλή που μου έδωσε ήταν να είμαι συνεπής με μια σωστή και έντιμη συνείδηση. Την εποχή εκείνη, η εντιμότητα ήταν απαραίτητο στοιχείο ενός εμπορευόμενου.

Η μητέρα μου ήταν μια πολύ ωραία γυναίκα, ιδανική για την εποχή της, λίγο παχουλή, και είχε σπάνια φωνή. Ο πατέρας μου την ακούει να τραγουδά σε κάποια βαφτίσια, την ερωτεύεται, τη ζητά σε γάμο και παντρεύονται. Η μητέρα μου είχε τελειώσει το Γαλλικό σχολείο Alliance Française, που στεγαζόταν στην πλατεία Αριστοτέλους, στη θέση που σήμερα βρίσκεται το ξενοδοχείο Ηλέκτρα Παλλάς. Η οικογένεια της μητέρας μου δεν ήταν πλούσια, ο παπούς βιοτέχνης —έφτιαχνε μαντήλια—, αλλά ήταν αρχοντική.

Μετά τον γάμο τους, πηγαίνουν για δουλειές στην Ιταλία, όπου μένουν καιρό. Αν δεν συνέβαινε μια διαφοροποίηση της αξίας των νομισμάτων, ίσως να είχα γεννηθεί στην Ιταλία, γεγονός που δεν θα με ευχαριστούσε σήμερα, διότι μ' αρέσει που είμαι γέννημα και θρέμμα Θεσσαλονικιός. Κάποτε που ταξιδεύουν στη Γαλλία, παίρνουν και εμένα σε ηλικία 4-5 χρονών. Όταν γυρνάω, μιλάω μόνο γαλλικά και δεν μπορώ να συνεννοηθώ με κανέναν. Αργότερα μαθαίνω τα ισπανοεβραϊκά, που μιλούσαν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης.

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΜΟΥ ΗΛΙΚΙΑ

Η παιδική μου ηλικία περνάει όπως όλων της κεντρικής περιοχής, με μερικά όμως προνόμια. Δηλαδή παίζουμε στις μεγάλες αυλές μπίλιες. Γυρνάμε στα καφεενεία και μαζεύουμε πακέτα τσιγάρων για να πάρουμε τα έγχρωμα χαρτόνια με τα οποία παίζαμε διάφορα παιχνίδια. Παίζαμε τσελίκ-τσομάκ στις μεγάλες αλάνες, στην Πλατεία Δικαστηρίων. Αργότερα, μαζεύαμε κομμάτια από ταινίες και ήμασταν περήφανοι, όποιος είχε σε πρώτο πλάνο τον αετό των καουμπόηδων Κεν Μαϊνάρ. Τακτικά μας σινεμά το Αττικόν και το Πάνθεον στο Βαρδάρι, όπου παίζονταν καουμποϊστικά και έργα σε συνέχειες, όπως τα σημερινά σίριαλ. Βωβές ταινίες, βεβαίως, χωρίς να διαθέτουν μουσική συνοδεία. Πηγαίναμε εφοδιασμένοι με σάντουιτς από φρέσκο ψωμί και εκεί παίρναμε καμιά γκαζόζα. Ήταν χαρακτηριστικό το ντελάλημα των πωλητών με τον κρεμαστό δίσκο που έχουσε και σήμερα οι καφετζήδες: φράγκο λουκούμι και νερό, γκαζόζες... Θυμάμαι τη μελωδική μονότονη γραμμή και θα μπορούσα να το γράψω στο πεντάγραμμο.

Λίγο αργότερα, πάμε στο Αλκαζάρ όπου έπαιζαν πιο σοβαρά έργα, και υπήρχε ένα πιάνο που αυτοσχεδίαζε ανάλογα με την υπόθεση της βωβής ταινίας, ή έπαιζε γνωστές μελωδίες, ανάλογα αν ήταν ρομαντική σκηνή ή κάποια άλογα που έτρεχαν. Στο Αλκαζάρ είδαμε στη μικρή σκηνούλα, αν δεν κάνω λάθος, το Ποζελάκι.

Έζησα το κτίσιμο του γνωστού μας φρικτού κτιρίου Καραβάν Σαράι, όπου στεγάζεται και η Δημαρχία μας, και στην ταρατσα του πρωτοεμφανίστηκαν τα Καλουτάκια ως νούμερο στο θερινό σινεμά.

Ας έρθω στα προνόμιά μου. Επειδή ταξίδευα με τους γονείς μου κάθε καλοκαίρι για λουτρά, σανατόρια (αναπαυτήρια) κυρίως στην Αυστρία και Τσεχοσλοβακία, γνώρισα την Ευρώπη μέχρι το καλοκαίρι του 1936, όταν η δικτατορία του Μεταξά μάς βρίσκει σε μια λουτρόπολη της Σλοβενίας. Μετά ο Μεταξάς δεν χορηγούσε συνάλλαγμα κι έτσι τα καλοκαιρινά μου ταξίδια στην Ευρώπη σταμάτησαν. Έτσι θυμάμαι τη Βιέννη, το Baden bei Wien, ένα σανατόριο (αναπαυτήριο) και προ παντός το Κάρλσμπατ (Κάρλοβι Βάρι στα Τσέχικα), τη μεγαλύτερη ίσως λουτρόπολη της Ευρώπης, με τα τεράστια ξενοδοχεία, καζίνο και όπερα. Εμείς μέναμε σε ένα μέσης τάξης ξενοδοχείο. Εκεί θυμάμαι ονειρικά ότι πρωτάκουσα όπερα. Συγκεκριμένα, την πρώτη πράξη της Τόσκα από τη γαλαρία. Στο τελευταίο μου ταξίδι, το 1936, στη Σλοβενία άκουσα το πρώτο κονσέρτο για πιάνο του Γκριγκ. Την πρώτη φορά για δύο πιάνο και τη δεύτερη, σε άλλη λουτρόπολη, για πιάνο και ορχήστρα, οπότε πρωτακούω συμφωνική ορχήστρα. Την περίοδο αυτή μαθαίνω και τα πολύ λίγα γερμανικά που ξέρω.

Το κύριο προνόμιο όλων των ταξιδιών αυτών ήταν τα παιχνίδια που έφερνα μαζί μου. Όταν γύρισα από τη Γαλλία, είχα ένα τετράτροχο που το κινούσε ένα σχοινί που πηγαινοερχόταν (έχω φωτογραφία κι έτσι το θυμάμαι). Πρωτοφέρνω πατίνι, που παίζει όλη η γειτονιά, επιτραπέζια παιχνίδια και πολλά άλλα.

της Μαρίας Πάλλα
Ιστορικού - συγγραφέως

Ο κομιστής

Ήταν βράδυ, τα παιδιά είχαν αποκοιμηθεί και συμμαζεύε μερικά τελειώματα από ρετάλια που της είχαν φέρει οι αδελφές της, όταν ακούστηκαν τριγμοί από βήματα κι έπειτα καθαρός ήχος κτύπου στην πόρτα. Ρώτησε ποιος είναι, «Ανοίξτε! Φίλος», η φωνή δεν της ενέπνεε φόβο, πρόβαλε ένας άνθρωπος ξερακιανός, ταλαιπωρημένος, κακοντυμένος, σαν να τον είχαν σημαδέψει όλες οι πληγές της πόλης μαζί. «Έρχομαι απ' τον Κοσμά, τον γνώρισα στην εξορία», το πορτόφυλλο άνοιξε διάπλατα σαν καρδιά, κάθισαν, της μιλούσε ψιθυριστά. «Σας φέρνω αυτά τα χρήματα κι ένα γράμμα του», πεντακόσιες δραχμές τυλιγμένες σε χαρτί, «είναι το επίδομα και οι οικονομίες του, θα σας στείλει περισσότερα μόλις μαζέψει, μου είπε να σας πω...» «Τί δεν έρχεται; Δεν ήνοιξας οι δρόμοι; Πού είναι;» Η Θεανώ συγκρατούσε το θυμό της, το άνοιξε με τρεμάμενα χέρια, δεν είχε ξαναδεί τόσα λεφτά μαζεμένα, συλλάβισε χαμηλόφωνα τη γραφή, «Πολυαγαπημένι μου γυνέκουλα σένα κε πεδιά σκέφτομε κάθε μερά δε μπορό σας ιδό ο Μιχάλις σε φέρνι τα χρίματα θα ξιγίσι. Αμα γένο καλά θα ανταμοθούμε πρότα Θεός, Θεανώ μου κάνε πομονί. Σας ασπάζουμε. Κοσμάς.» «Πεινάεις, άθρωπέ μου; Ήρτες 'πο μακριγιά;» Απευθύνθηκε η Θεανώ στον Μιχάλη, «Έπρεπε να έρθω, για να μη γελάσω τον Κοσμά, και θα φύγω αύριο πρωί...», απάντησε αυτός, «Τότε 'α σε στρώσω 'κοιμηθείς», «Θα μείνω σε μια εξαδέλφη, μην ανησυχείτε για μένα.» «Λέει γένο καλά...», ξανακοίταξε το γράμμα η Θεανώ, ο συνομιλητής διευκρίνισε: «Ο Κοσμάς έχει φυματίωση και ήταν άσχημα στο νησί, ...δεν πήγαμε και για διασκέδαση! Όταν βγήκαμε, στο φθισιατρείο είπαν ότι είναι σε προχωρημένο στάδιο. Μπαίνει και βγαίνει στο σανατόριο, γι' αυτό δεν θα γυρίσει τώρα κοντά. Βρίσκεται στον Πειραιά, θα δουλέψει λιμενεργάτης, όσο αντέξει...» «Ποιος ντο γλέπει; Με παίρνεις μαζί 'α 'ρτω 'α ντον ιδώ;» «Δεν θέλει, φοβάται να τον ζυγώσεις», είπε ο επισκέπτης κι η Θεανώ άνοιξε το φανάρι στην κουζίνα, τύλιξε σε καθαρή πετσέτα ψωμί, τυρί, κουλουράκια, «Για χάρη του Κοσμά, για ντο δρόμο π' 'α πάρεις. Στα χαιρετίσματα, 'πέ, του χρόνου Βαγγελή και Κωσταντής παντρεύονται, να χαρεί», αυτοσχεδίασε, τον ευχαρίστησε με δάκρυα κι αφού ο ξένος έφυγε, μελαγχολική αποδοχή και συνάμα ανείπωτη πίκρα εμπότισε το δωμάτιο. Να μη τον προσμένει πια, ούτε εκείνη ούτε τα παιδιά του. Αυτή ήταν η αλήθεια, δεν της έμενε παρά να την αντέξει, και όσα είχε ζήσει μαζί του θα έτρεφαν τώρα την περπατησιά της. Είχαν θελήσει να δέσουν τις τύχες τους, ερωτεύτηκαν το δεκαέξι και παντρεύτηκαν το δεκαοκτώ, οι ευχάριστες αναμνήσεις αφορούσαν στο προγαμιαίο διάστημα. Μόνη ελεύθερη έκταση έως τις μέρες εκείνες του δεκαεπτά ήταν η αυλή ενός σχολείου, κατευθύνονταν λοιπόν προς την παραλιακή για περίπατο. Στην προβλήτα του λιμανιού αραγμένα επιβατηγά, ρυμουλκά φορτηγίδων, μεταγωγικά, ατμάκατοι, κανονιοφόρα, καΐκια, ψαρόβαρκες και άνθρωποι σε διαρκή κίνηση που μιλούσαν όλες τις γλώσσες – μονάχα τα καμπαρέ της περιοχής ήσαν κλειστά στη διάρκεια της μέρας. Οι φυλές της γης ήσαν εκεί, μόνιμοι κάτοικοι και πρόσκαιροι, Άγγλοι, Καναδοί, Αυστραλοί, Ινδοί, Γάλλοι με γαλάζιες στολές, έγχρωμοι Σενεγαλέζοι, Αλγερινοί και Ζουάβοι Μαροκινοί με ψηλά κόκκινα φέσια από τις γαλλικές αποικίες της Αφρικής, Σκωτσέζοι με το κilt και τα γυμνά γόνατα που δεν αποχωρίζονταν τις γκαίντες τους, Ιταλοί με πράσινες μπέρτες, Ρώσοι, Σέρβοι, Ιάπωνες και, βέβαια, οι πρόσφυγες από τα έθνη των Βαλκανίων, όλοι σ' αυτό το λιμάνι της νότιας Ευρώπης, συμφυρόμενοι σε ανακατωσιά ποικιλίας και πολυμέρειας. Στην πλατεία Ελευθερίας, κέντρο της αριστοκρατίας της πόλης με τα πολυσύχναστα

καφενεία, ήταν το Μέγα Καφεζυθοπωλείον Κρυστάλ στο Γκραντ Οτέλ ντ' Αγγλετέρ, όπως το έλεγε ο Κοσμάς, σερβιτόροι πηγαиноέρχονταν με τις πετσέτες στον ώμο (εδώ δεν προσέφεραν τους ναργιλέδες στους δίσκους, όπως σε πολλά συνοικιακά), πωλούσε γερμανική μπίρα, μαύρη και ξανθή και παγωμένη, σερβιρισμένη στα τραπέζια έξω, στέκονταν λίγο παρακεί ν' ακούσουν τις στρατιωτικές μπάντες των συμμάχων που παίζανε τρις της εβδομάδας, η Θεανώ βλεφάριζε στα καπελίνα που φορούσαν οι γυναίκες, έπειτα βάζιζαν τη Λεωφόρο Νίκης, θαύμαζαν τα κτίρια, ό,τι ωραιότερο είχε να δείξει η πόλη, τους κινηματογράφους – μια μέρα είδαν ένα σχολείο, μαθήτρες με φαρδείς άσπρους γιακάδες και ψάθινα καπέλα ανέμεναν παραταγμένες να μπουν στο σινεμά, ας γινόταν να γνωρίσει με τον καλό της τον κινηματογράφο... –, δεν ίσχυαν διόλου εδώ τα όσα καταμαρτυρούσαν ξένοι παρατηρητές (και ύστερα τους είπαν κακεντρεχείς, γιατί έλεγαν ότι οι τούρκικοι μαχαλάδες ήσαν η συνοικία της σιωπής, η ισραηλιτική, συνοικία του θορύβου και της έκθεσης των κουρελιών, η ελληνική, συνοικία της ακαθαρσίας, ότι τα κάρα της δημαρχίας και οι αραμπάδες συνέβαλλαν τα μάλα στη γενική ανακατωσούρα και ότι ο δήμαρχος ουδέν έπραττε για την ευταξία και την ευπρέπεια της πόλης, σε βαθμό τέτοιο, που αν του έμενε κουκούτσι ντροπή ώφειλε να παραιτηθεί). Άλλοτε διέρχονταν το Σιμπί, όπου οι χαμάληδες του Ιστιρά κουβαλούσαν το αβάσταχτο βάρος της αδυσώπητης ζωής τους, είτε τον Φραγκομαχαλά με τις μεγάλες τράπεζες, λαχταρούσαν ζεστή ροδοκόκκινη μπουγάτσα, αλλά κόστιζε οκτώ δραχμές η οκά, αρκούσαν σε κάποιο γλυκό με πενήντα λεπτά σερβιρισμένο, ή να αγοράσουν παγωτά από τους πλανόδιους, ο Κοσμάς πλήρωνε με χαρτονόμισμα της μιας ή των δύο δραχμών, σωστό κουρελόχαρτο, βρώμικο, χλιοχρησιμοποιημένο. Απομακρύνονταν προς την Εξοχών να θαυμάσουν τις επαύλεις, πλειστάκις πήγαιναν στο μεγάλο νεκροταφείο των Χορτατζήδων, περπατώντας ανάμεσα από πλάκες χαραγμένες εδώ κι εκατοντάδες χρόνια, άθλια γεροντιδία εκεί κοντά τους κοιτούσαν καχύποπτα, ανηφόριζαν προς το Σέιχ-Σου, τη μοναδική εξοχή εντός πόλεως, όπου δύναντο να φιλιούνται μακριά από αδιάκριτα βλέμματα. Κάτι εβδομάδες πριν από το γάμο τους, ήπιαν βυσσινιά γρανίτα με καλαμάκι στο Ντορέ και, θυμόταν, τη στιγμή που σηκώθηκαν να φύγουν, λίγο μετά τα μεσάνυχτα, έφιπποι χαροκόποι είχαν ξεπεζέψει και δέσει τ' άλογά τους στα δεντράκια του πεζοδρομίου, ακολούθως μπήκαν με γέλια κι ευθυμία. Στην είσοδο διασταυρώθηκαν, την κοίταξαν με θαυμασμό, εκτόξευσαν και υπονοούμενα, ο Κοσμάς την παρακίνησε και φύγανε, την κατοπινή νύχτα την αφύπνισε με τρεις-τέσσερις κανταδόρους έξω από την παράγκα τραγουδώντας της με κιθάρες ερωτικά παρακλαυσίθιρα, τους άκουσαν οι δικόι της, ευχαριστήθηκαν κι εκείνοι – ο γάμος είχε ορισθεί σ' ένα μήνα. Είχε εργασθεί ένα φεγγάρι στο Ζεϊτενλίκ, της περιέγραφε την οργάνωση των ξύλινων παραπηγμάτων για τους Γάλλους στρατιώτες και μετά, διηγούνταν αυτοί οι ίδιοι, μιλού-

σαν για την έκρηξη του καφέ «Φλόκα», για το «Σπλέντιντ» που καιγόταν, για το πολυκατάστημα «Στάιν» που δεν έπαθε τίποτα, είχε μάθει μερικές φράσεις που παπαγάλιζε κωμικά, γελούσαν, κατηφόρισαν προς τη θάλασσα, η ευθεία των δαντελένιων κτιρίων μαύρη νεκρή σαρανταποδαρούσα γυρισμένη ανάποδα, ο κινηματογράφος «Πατέ» στάχτη, ένα πιάνο άθικτο, εγκαταλειμμένο, θλιβερό, το «Όλυμπος Παλλάς» απανθρακωμένο, στην προκουαία, στον Λευκό Πύργο πυρόπληκτοι με στρώματα, μπαούλα, καρέκλες, μια φαμίλια μέσα σε βάρκα με ό,τι μπόρεσε να περισώσει. Κάποιος επέμενε να πουλάει τα πεπόνια του στο πεζοδρόμιο, δεν ήταν ν' αγοράσουν, αραδιασμένα σταμνιά με σχέδια και χρώματα που είχαν ξεφορτωθεί, ή ετοιμάζονταν να φορτωθούν στα καΐκια, η ζωή συνεχιζόταν, ούτε μπορούσε να διανοηθεί τότε ότι κάπως έτσι είχε διαγραφεί το μέλλον της. Ουμήθηκε την πρωτομαγιά του είκοσι, είχε αφήσει όλη την ημέρα το μωρό στη μάνα της, ο Κοσμάς την πήρε και πήγαν από νωρίς σ' ένα εξοχικό καφενείο γεμάτο εργάτες κι εργάτριες, ανέμιζε το ερυθρό λάβαρο του Εργατικού Κέντρου και σε απόσταση παραδοκούσαν οι περίπολοι, μουσικοί έπαιζαν την Τρίτη Διεθνή κι εργατικά τραγούδια, στην εξέδρα ένα κοριτσάκι ντυμένο κόκκινα και φορώντας στεφάνι από τριαντάφυλλα απήγγειλε ποίημα. Εκφωνούσαν λόγους στα εβραϊκά, στα ελληνικά, στα τούρκικα, έπειτα μίλησαν οι εκπρόσωποι των σοσιαλιστικών νεολαίων, ζητούσαν να σταματήσει η συστηματική καταδίωξη των συνδικαλιστών, να επιστρέψει ο Αβραάμ Μπεναρόγια από τη Φολέγανδρο, ο Κοσμάς της έδειχνε τους εκπροσώπους της Φεντερασιόν κι επανελάμβανε πως ήταν η σημαντικότερη οργάνωση του εργατικού κινήματος. Το απόγευμα ανέβηκαν κατά χιλιάδες στο Σέιχ-Σου, τραγουδίσαν, χόρεψαν, με μουσικές συγκεντρώθηκαν το βράδυ στο Εργατικό Κέντρο κι εκεί διαβάστηκε το τηλεγράφημα από την Αθήνα για τους εκεί εορτασμούς και τα αιτήματα των εργατών. Πολύ είχε χαρεί ο Κοσμάς εκείνη την ημέρα, «'α γένει ' ντουινιάς καλύτερος», το πίστευε, όπως κι η ίδια. Ανεκπλήρωση χιμαιρικών ενυπνίων, χάρεις ανίδωτες, ληξιπρόθεσμη ιδεολογία την έδεναν με τον Κοσμά, μονάχον τώρα να υποφέρει φτύνοντας αίμα, ένα σιδερένιο χέρι της έσφιγγε τα φυλλοκάρδια. Στην ταραχή της, δε ζήτησε από τον άνθρωπο διεύθυνση ούτε άλλες πληροφορίες. Να πήγαινε να τον βρει, να τον φροντίσει κι ας μην τον άγγιζε. Ας γινόταν ένα θαύμα... Αλλά όχι, δεν είχε γλυτωμό, όπως δε γιαιτρευτόταν από τις ιδέες του, όπως τίποτε καλό δεν είχαν να περιμένουν από τούτη την πόλη με τον τρόπο των φθισικών, ο Κοσμάς θα ξεψυχούσε έρρημος, μακριά της, μέσα ή έξω από το σανατόριο.

Έμαθαν πως είχε ιδρυθεί εταιρεία προστασίας κρατομένων και αποφυλακισμένων στο πρότυπο της αθηναϊκής. Αν και προείκαζαν έναν ακόμη σχηματισμό κατ' επίφασιν, από εκείνους με τα παραρτήματα παντού που, *συσταθέντες όλως αυθορμητώς διά να βοηθήσουν το της κυβερνήσεως έργον*, είχαν ως κύρια προτεραιότητα τα λιβανίσματα προς το καθεστώς και τις κατασκοπεύσεις πολιτών, ήθελαν να ελπίζουν ότι θα

του Γιάννη Καρατζόγλου
Οικονομολόγου

Λέσχη Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος

Μπορεί η πολιτιστική Θεσσαλονίκη να διαθέτει σήμερα ένα λαμπρό Μέγαρο Μουσικής, ένα εξίσου λαμπρό Τελλόγλειο Ίδρυμα, το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, τα ανακατασκευασμένα θέατρα Βασιλικό και Ολύμπιον, τους χώρους της Μονής Λαζαριστών με τα δύο θέατρα και το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, ένα Μουσείο Φωτογραφίας, μία Δημοτική Πινακοθήκη, το Κέντρο Ιστορίας, το Βυζαντινό Μουσείο, το Θέατρο Γης, το Πολιτιστικό Κέντρο της Εθνικής Τράπεζας ή, ακόμα, το Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο, όμως η πολιτιστική πραγματικότητα της πόλης, τριάντα χρόνια πριν, ήταν τελείως διαφορετική. Μπροστά στις σημερινές υποδομές και τις αντίστοιχες εκδηλώσεις που φιλοξενούνται στην πόλη σήμερα, η εποχή εκείνη φαντάζει εποχή πολιτιστικής θερμοκοιτίδας. Αναφέρομαι κυρίως στην περίοδο 1974–1982, δηλαδή, τη δεκαετία που ακολούθησε την πτώση της δικτατορίας.

Την εποχή εκείνη το μεγαλύτερο βάρος της υλοποίησης πολιτιστικών εκδηλώσεων έπεφτε στα πολιτιστικά σωματεία της πόλης και, ιδιαίτερα, στη Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία «Τέχνη» και στη Λέσχη Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι στη Θεσσαλονίκη πραγματοποιήθηκαν την τελευταία δεκαετία τέσσερα συνέδρια που αφορούσαν (κατά σειρά) την πεζογραφία, την ποίηση, τα λογοτεχνικά περιοδικά και – πρόσφατα – την κριτική (ως εκ τούτου, διαθέτουμε μια αρκετά πλήρη εικόνα της πορείας της λογοτεχνικής δημιουργίας στην πόλη), δεν έχει υπάρξει ως τώρα καμία μελέτη για την αποτίμηση του έργου που πρόσφεραν πολιτιστικά σωματεία ή σύλλογοι και για τη συμβολή τους στη διαμόρφωση ενός πολιτιστικού κλίματος, το οποίο δημιούργησε κάποιες αναγκαίες (και φυσικά, όχι απαραίτητα και ικανές) συνθήκες για καλλιτεχνική και λογοτεχνική ή γενικότερα πνευματική δημιουργία.

Βεβαίως, η μεγαλύτερη συμβολή στο πολιτιστικό «γίγνεσθαι» της Θεσσαλονίκης αναμφίβολα πιστώνεται στη Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία «Τέχνη», ένα πολιτιστικό σωματείο που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία των Μωρίς Σαλτιέλ, Μιχάλη Τσιτσικλή και Γ. Τριανταφυλλίδη σε χαλεπούς καιρούς, το 1951, έχοντας συνιδρυτές τους Λίνο Πολίτη, Μανόλη Ανδρόνικο, Πολύκλειτο Ρέγκο, Χαράλαμπο Μακαρόνα, Γιώργο Θυμή, Αγαπητό Τσομπανάκη κ.ά.. Η «Τέχνη» είχε ιδιαίτερα σημαντική παρουσία και ενεργή συμμετοχή σε όλα σχεδόν τα πολιτιστικά δρώμενα (παρουσιάσεις λογοτεχνιών, εκθέσεις ζωγραφικής, κριτική σκέψη, θέατρο, κινηματογράφο, μουσική κ.λπ.), χάρη σε μερικούς «πεφωτισμένους αστούς», όπως τους χαρακτηρίζει τότε η αριστερή «διανόηση» της πόλης, άσχετα αν μεγάλο μέρος της συμμετείχε στις εκδηλώσεις αυτές, άλλοτε ως ακροατήριο και άλλοτε ως συντελεστής τους.

Σχετικά με τις δραστηριότητες της «Τέχνης» υπάρχει για τον μελετητή αρκετό υλικό. Μνημονεύω καταρχάς τρεις πηγές: το Λεύκωμα για τα 30 χρόνια της «Τέχνης», το τεύχος 124/20-1-2002 του ένθετου περιοδικού «Πανσέληνος» της εφημερίδας Μακεδονία και το πρόσφατο βιβλίο του ΕΛΙΑ, Ο Μωρίς της «Τέχνης» και της τέχνης – Μνήμη Μωρίς Σαλτιέλ (Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2008).

Από την άλλη πλευρά, για τη Λέσχη Γραμμάτων και Τεχνών δεν βρίσκει κανείς σχεδόν τίποτε. Η μεταδικτατορική Λέσχη έζησε για 15 χρόνια, έσβησε το 1991 και, παρά το διόλου ευκαταφρόνητο πολιτιστικό της έργο, μοιάζει σήμερα σαν να μην υπήρξε ποτέ. Έτσι, το άρθρο αυτό αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια στην ανάγκη για αποτίμηση, παρουσιάζοντας όσο πιο συνοπτικά γίνεται το έργο της Λέσχης Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος, της οποίας ο συντάκτης του παρόντος κειμένου υπήρξε μέλος, Γενικός Γραμματέας ή και Αντιπρόεδρος του ΔΣ, από το 1976 μέχρι το 1980 – οπότε διαθέτει την απαιτούμενη «δικαιολογητική βάση» για να προχωρήσει το εγχείρημα.

με προσευχάς και τον αποχαιρετήσαμε στο κύμα της Μεσογείου που τόσο μας ηγάπησε. Ενθυμήσθε τον Κοσμά, όπως τον ενθυμούμε κι εγώ και τας εξορίας, τα βάσανα, όσα περάσαμε μαζί δεν τα ξεχνώ. Σας συλλυπούμαι που χάσατε τον άνθρωπό σας, και για μας μεγάλη είναι η οδύνη για το χαμό του πιστού φίλου και συντρόφου και αγωνιστή για το δίκιο των λαών. Δεν γνωρίζω πότε ακριβώς θα φθάσωμε, τι μας περιμένει εκεί. Με το που θα πιάσουμε στεριά, θα παραδώσω το γράμμα σε κατάλληλα χέρια να σας το δώσουν, σε άνθρωπο απολύτου εμπιστοσύνης που θα ταξιδέψει στην Ελλάδα και θα περάση από την Θεσσαλονίκη να έλθει να σας βρη.

Με βαθείαν εκτίμησι, πιστός φίλος σας διατελώ
Μιχάλης

Σημείωμα

Κυρία Θεανώ είμαστε στο 1937, έχουμε Φεβρουάριο. Δεν βρήκα άνθρωπο να σας φέρη την επιστολή που σας χρεωστώ. Σας γράφω από τη Χαράμα, ένα μέρος νοτιοδυτικά της Μαδρίτης. Είναι φρικτά όσα βλέπουν τα μάτια μας εδώ. Σκεπτόμαστε ότι εμείς που πολεμάμε για αυτήν την υπόθεσι συμβάλλομε στην ελευθερία των λαών. Ο θάνατος μας απειλεί κάθε στιγμή, αλλά ελπίζω ότι η μέρα της λυτρώσεως και για την ισπανική γη και για τον πολυπαθή τόπον μας δεν είναι μακριά. Ο νόστος άρχισε ήδη να γίνεται καημός. Ως τότε να έχετε καλήν υγείαν.

Από την καρδιά μου συλλυπητήρια.

Σας χαιρετώ και πάλι
Ο φίλος σας Μιχάλης,
Αν με θυμάστε και δε με λησμονήσατε

Στο Κεμπέκ Σίτυ ένας βλαστός τέταρτης γενιάς έδωσε σε Έλληνα συμφοιτητή του ένα κιτρινωμένο φθαρμένο χαρτί με ξεθωριασμένη γραφή να του το μεταφράσει. Ανήκε στον προπάππο του, ο οποίος είχε πολεμήσει εθελοντής στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, υστερότερα μετανάστευσε στην Αμερική και όταν ανακαλούσε εκείνα τα γεγονότα, εμφάνιζε στους οικείους του την επιστολή – ούτε ο ίδιος είχε δυνήσει να τη στείλει: ο αποστολέας σκοτώθηκε στις μάχες της Χαράμας και ο μεταγωγός τη φύλαγε έως το θάνατό του, το 1955. Στην αυγή του άλλου αιώνα, τη χρονιά που έφευγε από τη ζωή και ο τελευταίος άνθρωπος που γνώρισε τον Κοσμά, η επιστολή έφθασε στην Ελλάδα και μπήκε σε κάποιο αρχείο, ένθα και παραμένει έκτοτε, προσμένοντας τους ερευνητές να την ανασύρουν.

(απόσπασμα από το ανέκδοτο μυθιστόρημα
Μικρή Μεγάλη Εβδομάδα)

ανακάλυπταν ίχνη του Κοσμά, που συνέχιζε να μη δίνει σημεία ζωής. Ουδέν νεότερο πληροφορήθηκαν, πάρεξ την επίσημη εκδοχή, ότι είχε αποφυλακιστεί λόγω ασθενείας. Απευθύνθηκαν στη Μακεδονία, που δημοσίευε στοιχεία και διευθύνσεις – τους προέτρεψαν ν' αποταθούν στην Καταδίωξη Αθήνας. Συνέχισαν να ρωτούν έως την κήρυξη του πολέμου, τότε που στα θαύματα δεν πίστευε πλέον ουδείς. Ο Μιχάλης δεν ξαναφάνηκε, σιγά-σιγά αποδέχθηκαν την ιδέα του θανάτου του Κοσμά, εύχονταν να μην είχε υποφέρει, ας πούμε πως με τον καιρό ξεχάστηκε, αλλά εδώ χρειάζονται εισαγωγικά: η Θεανώ τον μνημόνευε τα Ψυχασάββατα, και όχι μόνον. Κι αυτή και τα παιδιά της θλίβονταν, όπως ενοχλεί μια πληγή που τείνει προς επούλωση και ξαναγίνεται επώδυνη αν ξυθεί κατά λάθος. Μητέρα και κόρη απέφευγαν σχετικές αναφορές για να μη πικραίνονται και πικραίνουν, αλλά και ο αγώνας για επιβίωση, την οποία η δυσχέραση του παρόντος, όπως το είχε καταντήσει η Κατοχή, καθιστούσε αβέβαιη, συνέτεινε στο να απασχολούνται με τα επείγοντα (φαίνεται όμως ότι η απώλεια περνά στη συνείδηση και φαντάζει φυσική όταν γνωρίζουμε πού είναι ο τάφος αυτών που νεκροφιλήσαμε: η υπόνοια ότι ο άνθρωπός μας μπορεί και να ζη ήσυχους δεν μας αφήνει). Το πως ο Κοσμάς απεβίωσε δεν το έμαθαν. Ένα γράμμα για τη Θεανώ τους πληροφορούσε τον θάνατό του. Αλλά το γράμμα αυτό δεν το έλαβαν. Το παράδοξο είναι πως, αρκετά χρόνια αργότερα, όταν η Θεανώ αναφερόταν στον Κοσμά, έλεγε πως χάθηκε όπως χάνονται οι ναυτικοί όταν βουλιάζει το πλοίο τους, γι' αυτό μήνιμα τους είναι τα πέλαγα όλης της γης.

Ο Κοσμάς ενεργοποίησε ισχνές δυνάμεις, αλλά περίσσευμα οράματος για το ψυχωφελές των πολλών. Δίκαιο να παραθέσουμε το περιεχόμενο της επιστολής που δεν έφθασε ποτέ στην παραλήπτριά της.

Δεκεμβρίου 18, 1936, εν πλω.

Σεβαστή μου κυρία Θεανώ. Έλαβα το θάρρος να σας γράψω από υποχρέωσί μου διά κατάσταση του κυρίου σας και πιστού φίλου μου, του Κοσμά. Μάθετε ότι ταξιδεύουμε 15 νομάτοι και θα μπορούμε στην Διεθνή Ταξιαρχία στο πλευρό της δημοκρατικής κυβερνήσεως της Ισπανίας. Αδύνατο να τον εμποδίσω, επέμενε να έλθει, αν και η υγεία του παρουσίασε επιδείνωση. Έκρινε προτιμώτερο να αποθάνει μαχόμενος αφού ούτως ή άλλως θα ζούσε μακριά σας.

Αλλά δεν επρόλαβε. Μετά μεγάλης λύπης συνεχίζω το γράμμα και σας αναγγέλλω την θανή του συζύγου σας. Σήμερα είναι 20 του μηνός και τελείωσαν όλα. Στάθηκα στο πλευρό του αλλά κανείς από μας δε μπορούσε να προσφέρει βοήθεια. Φώναζε το όνομά σας, των παιδιών του. Που ήτο ανίκανος να τα ιδή. «Θα κάνωμε Χριστούγεννα στη Μασσαλία, λέγαμε, και ύστερα θα πάρουμε το βάπτισμα του πυρός». Όμως δεν ήτο γραφτό για τον Κοσμά. Μία κρίσιμος αιμόπτυσις τον τελείωσε. Γνωρίζετε τι γίνετε εις τοιαύτην περίστασιν. Είπα-

Η πρώτη φάση, 1964–1967

Η Λέσχη Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος ιδρύθηκε την 1η Ιουλίου 1964. Μεταξύ των ιδρυτικών μελών ήταν οι λογοτέχνες Στέργιος Βαλιούλης, Θεόκλητος Καριπίδης και Στέλιος Μαγιόπουλος, οι εικαστικοί Θανάσης Ταντανάσης και Κώστας Χατζής, ο γλύπτης Θανάσης Μηνόπουλος, ο αρχιτέκτονας Απόστολος Παπαγιαννόπουλος, ο συνθέτης Πάνος Σαββόπουλος, ο δικηγόρος Φίλιππος Καρακώστας, η Πόπη Πασχαλίδου (σύζυγος του Κωστή Μοσκόφ), ο κατοπινός λαϊκός ποιητής Αργύρης Μπαρής κ.ά.. Το καταστατικό της Λέσχης εγκρίθηκε από το Πρωτοδικείο την 31η Ιουλίου 1965 και η σχετική απόφαση δημοσιεύτηκε στις 5 Αυγούστου 1965.

Η Λέσχη ιδρύθηκε ουσιαστικά την εποχή (και επ' αφορμή) του «Δημοκρατικού διαλείμματος» της «Ενώσεως Κέντρου» (1964–1965) από πολίτες της Αριστεράς της Θεσσαλονίκης, με στόχο την παρουσίαση μιας «άλλης», αριστερής πολιτιστικής πρότασης, προφανώς διαφορετικής από εκείνη που εξέφραζε (ή υποτίθεται ότι εξέφραζε) για πολλά χρόνια το αντίπαλο δέος, η «Τέχνη». Η Λέσχη εγκαταστάθηκε σε ένα διαμέρισμα στη γωνία Κούσκουρα και Τσιμισκή και ξεκίνησε τις δραστηριότητές της με ποιητικά βραδινά, ρεσιτάλ κιθάρας, εκθέσεις βιβλίων κ.λπ.. Η πιο προβεβλημένη δράση της εκείνη την εποχή ήταν μάλλον η χορωδία της, με τη μουσική επιμέλεια των Ανδρέα Πρέζα και Σταύρου Κουγιουμτζή, όπου τραγουδούσε και ένας συμπαθητικός, άγνωστος τότε νέος, που άκουγε στο όνομα Μανώλης Μητσιάς.⁽¹⁾

Τον Απρίλιο του 1967, και ενώ ετοιμάζε μια μεγάλη έκθεση χαρακτικών της Βάσως Κατράκη, η Λέσχη Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος έκλεισε (για επτά χρόνια) με βάση τη Διαταγή αρ. 13 της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Φαντάροι, με στρατιωτικό ΡΕΟ που περίμενε στον δρόμο, μπήκαν στα γραφεία της, έσπασαν την πόρτα και κατάσχεσαν όλο το υλικό της: δίσκους, έπιπλα, βιβλία, πίνακες και, φυσικά, το αρχείο της. Βιβλία από τη βιβλιοθήκη της Λέσχης, με τη στρογγυλή σφραγίδα της σε διάφορες σελίδες τους, πουλιόντουσαν σε καρτοτάκια στη Φρανκφούρτη και το Ντίσελντορφ μέχρι το 1969.

Η περίοδος της ακμής, 1975–1982

Όταν η δικτατορία κατέρρευσε, το 1974, τα «παλαιά» μέλη της Λέσχης Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος αποφάσισαν την επανασύστασή της, με πλαισίωση από νέους ανθρώπους που θα έφερναν τις εμπειρίες και τη γνώση τους στη Λέσχη. Έτσι και έγινε. Η δεύ-

τερη φάση λειτουργίας της Λέσχης, μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα, ξεκινά την άνοιξη του 1975 με την ενοικίαση νέων γραφείων, στον 2ο όροφο της οδού Τσιμισκή 114, με προσωρινό Διοικητικό Συμβούλιο αποτελούμενο από «παλαιά» και «νέα» μέλη, η σύνθεση του οποίου οριστικοποιήθηκε μετά τις αναγκαίες Γενικές Συνελεύσεις και τις σχετικές εκλογές, τον Φεβρουάριο του 1976. Το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετώπισε η Λέσχη εκείνη την περίοδο ήταν πολιτικό. Μέσα στη δίνη της μεταδικτατορικής εποχής και την έντονη πολιτικοποίηση, ιδίως της νεολαίας, τα δύο κόμματα της αριστεράς προσπάθησαν να οικειοποιηθούν τη Λέσχη (να την «καπελώσουν», όπως θα λέγαμε) με αθρόα εγγραφή μελών. Ευτυχώς, η σωφροσύνη των μεγαλύτερων σε ηλικία (παλαιών μελών) της Λέσχης ανέκοψε την προσπάθεια αυτή και το Σωματείο δεν κατέληξε να γίνει πολιτιστικό παράρτημα κανενός κόμματος. Η τροποποίηση του καταστατικού της Λέσχης, τον Φεβρουάριο του 1976, επικύρωσε τη νέα εποχή, όπου όλες οι πνευματικές και πολιτικές δυνάμεις της πόλης θα είχαν «φωνή» στις εκδηλώσεις της, που θα ορίζονταν με μοναδικό κριτήριο την ποιότητα.⁽²⁾

Πράγματι, οι εκδηλώσεις της Λέσχης ξεκίνησαν τον Σεπτέμβριο του 1975. Το Διοικητικό Συμβούλιο συζητούσε για τον προγραμματισμό των εκδηλώσεων, που ήταν συνήθως δίμηνος ή τρίμηνος. Μετά τη λήψη των σχετικών αποφάσεων, τυπωνόταν σε φυλλάδιο ο κατάλογος των εκδηλώσεων ημερολογιακά, μαζί με τα βιογραφικά των ομιλητών/καλλιτεχνών και αποστέλλοταν στα μέλη και στον Τύπο.

Με βάση τη μορφή των δραστηριοτήτων, μπορούμε να διακρίνουμε δύο περιόδους της μεταδικτατορικής λειτουργίας της Λέσχης. Στην πρώτη περίοδο, που θεωρώ ότι ήταν η πιο σημαντική (1975–1982), κυριάρχησαν οι ομιλίες, οι δημόσιες συζητήσεις, οι μεγάλες συναντήσεις και τα διάφορα θεματικά αφιερώματα. Στη δεύτερη περίοδο, 1983–1991, το βάρος στράφηκε στο θέατρο και τον κινηματογράφο, με προβολές ταινιών και παραστάσεις (κυρίως) του θιάσου «Ομάδα Θεατρικής Αναζήτησης της ΛΓ&Τ».

Συγκεκριμένα, από το 1975 μέχρι το 1982, υλοποιήθηκαν 140 εκδηλώσεις για λογοτεχνία, ιστορία, κοινωνιολογία, πολιτική, φιλοσοφία, λαογραφία, θέατρο, κινηματογράφο, μουσικολογία, ζωγραφική, αρχιτεκτονική και σημειολογία. Πραγματοποιήθηκαν 35 εκθέσεις ζωγραφικής και γλυπτικής και 11 παραστάσεις ή συναυλίες. Λειτουργήσαν τμήματα Λογοτεχνίας, Κινηματογράφου και Φωτογραφίας, όπου δίδαν αντίστοιχοι δημιουργοί. Οι εκδηλώσεις γίνονταν συνήθως στα γραφεία της Λέσχης στην Τσιμισκή, τα μεγάλα «Αφιερώματα» κυρίως στην αίθουσα του Εμπορικού και Βιομηχανικού

Επιμελητηρίου (στον αριθμό 29 της Τσιμισκή) και οι εκθέσεις ζωγραφικής και γλυπτικής πάντοτε στην αίθουσα της Λέσχης. Μεγάλες εκδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν επίσης στην αίθουσα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, στο Κινηματοθέατρο «Αχίλλειον», στον Κινηματογράφο «Αίας» (στις 40 Εκκλησιές), στο Δημοτικό Θέατρο Κήπου και στο Πανεπιστήμιο. Αρκετές εκδηλώσεις παρουσιάστηκαν ή επαναλήφθηκαν σε αίθουσες των γειτονικών δήμων Καλαμαριάς, Αμπελοκήπων, Πολίχνης, Αγίου Παύλου, Ρεντζικίου, Σταυρούπολης και Συκεών.⁽³⁾

Οι σπουδαιότερες εκδηλώσεις, με το μεγαλύτερο ακροατήριο, ήταν:

Οι δημόσιες συζητήσεις

Οι συναντήσεις για την Κύπρο και την Παλαιστίνη

Τα μεγάλα θεατρικά Αφιερώματα και οι ειδικές εκθέσεις που τα συνόδευαν

Οι πανελλήνιες ποιητικές συναντήσεις

Η παρουσίαση νέων συνθετών

Οι δημόσιες συζητήσεις προσέγγισαν τα εξής – σημαντικά από πολιτικοκοινωνική σκοπιά – θέματα: «Ανθρώπινα Δικαιώματα» (1975), με εισηγητές τους Κρατερό Ιωάννου, Στέλιο Νέστορα και Μάκη Τρικούκη, «Τέχνη και πολιτική» (1976), με τους Αλέξανδρο Αργυρίου, Θανάση Βαλτινό και Ασημάκη Πανσέληνο, «Μεταπολεμική Λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης» (1978), με τους Αλέξη Ζήρα, Δημήτρη Μαρωνίτη και Αλέξανδρο Αργυρίου, συμπόσιο αφιερωμένο στη μνήμη του Νίκου Πουλαντζά με θέμα «Σύγχρονο Κράτος και Εξουσία» (1980), με τους Νίκο Αλιβιζάτο, Άγγελο Ελεφάντη, Γιώργο Βέλτσο και Βασίλη Κρεμμυδά, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Πολιτειακό ζήτημα στην Ελλάδα», με τους Παύλο Πετρίδη, Γ. Κολιόπουλο και Γιώργο Αναστασιάδη, «150 χρόνια από τη δολοφονία του Καποδίστρια» (1982), με τους Ν. Πανταζόπουλο, Βασίλη Σφυρόερα, Κωστή Μοσκόφ, Γ. Δερτιλή, Γ. Κοντογεώργη, Δ. Λουλέ, Γ. Νάκο, Γιώργο Αναστασιάδη και Παύλο Πετρίδη.

Οι δύο «Συναντήσεις για την Κύπρο» πραγματοποιήθηκαν το 1976 και το 1977. Στην πρώτη, παρουσιάστηκαν πτυχές του Κυπριακού προβλήματος από τους Ουρανία Λαμπσιδίου, Γ. Κάτρη, Κ. Χατζηαργύρη, Αντώνη Τρίτση, Γιώργο Παπαδημητρίου και Τ. Χατζηδημητρίου από την Κύπρο, ενώ στη δεύτερη μετείχαν οι Ν. Κρανιδιώτης, Γ. Τενεκίδης, Π. Τερλεξής, Αργύρης Φατούρος και, από την Κύπρο, οι Δ. Θεοδώρου και Σ. Αμπίζας.

Οι εκδηλώσεις για την Παλαιστίνη έγιναν στο Α.Π.Θ. τον Μάιο του 1980 και περιλάμβαναν μια συζήτηση για το Παλαιστινιακό από την άποψη του διεθνούς δικαίου, με ομιλητές τους καθηγητές Κρατερό Ιωάννου, Αργύρη Φατούρο και Χρήστο Ροζάκη. Συνοδεύτηκαν από αναγνώσεις ποιημάτων παλαιστίνιων ποιητών, μουσικοχορευτική βραδιά και έκθεση αφίσας για το παλαιστινιακό ζήτημα.

Τα ειδικά «Θεατρικά Αφιερώματα» αποτέλεσαν τιμητικές εκδηλώσεις για θεατράνθρωπους. Το πρώτο πραγματοποιήθηκε το 1978, με τίτλο «Γνωριμία με τον Μπρεχτ» και περιλάμβανε μια διάλεξη του Θ. Φραγκόπουλου για την ποίηση του Μπρεχτ, έκθεση ντοκουμέντων (βι-

βλίων, προγραμμάτων παραστάσεων, φωτογραφιών κ.λπ.) για τον συγγραφέα και μια παράσταση μονόπρακτων του Μπρεχτ με ηθοποιούς του ΚΘΒΕ και του Θεάτρου Θεσσαλονίκης, σε σκηνοθετική επιμέλεια του Θόδωρου Τερζόπουλου. Το 1979 τα αφιερώματα ήταν δύο: στον Κάρολο Κουν και το «Θέατρο Τέχνης» και στον Κυριαζή Χαρατσάρη και το «Ελεύθερο Θέατρο Θεσσαλονίκης». Το αφιέρωμα στον Κουν περιλάμβανε εκδήλωση με ομιλητές τους Ιάκωβο Καμπανέλλη, Γιώργο Λαζάνη και Νικηφόρο Παπανδρέου, μια δεύτερη εκδήλωση στον κινηματογράφο «Αίαντα», όπου ο Μίμης Κουγιουμτζής παρουσίασε φιλμάκια που είχε γυρίσει με τον Κουν διδάσκοντα, καθώς και από παραστάσεις του «Θεάτρου Τέχνης» (προγράμματα παραστάσεων, μακέτες σκηνικών, κοστούμια από παραστάσεις, αφίσες, φωτογραφικό υλικό κ.λπ.). Το δεύτερο αφιέρωμα περιλάμβανε εισήγηση για τη ζωή του Χαρατσάρη, θεατρική παράσταση με το έργο «Η αρκούδα» του Τσέχοφ, στο στίλ της διδασκαλίας του Χαρατσάρη, με την Ρούλα Πατεράκη και τους μαθητές της Σχολής της, και έκλεισε με μια συζήτηση μεταξύ παλιών μαθητών του Χαρατσάρη με θέμα «Τι θυμόμαστε από τον Κυριαζή Χαρατσάρη».

Άλλο ένα σημαντικό αφιέρωμα ήταν αυτό που διοργανώθηκε στα τέλη Δεκεμβρίου του 2002 με αρχές Ιανουαρίου του 2003, προς τιμή του Μάνου Κατράκη και του «Ελληνικού Λαϊκού Θεάτρου». Μίλησαν ο σκηνοθέτης Γιάννης Ιορδανίδης και ο κριτικός κινηματογράφου Αλέξης Δερμεντζόγλου, ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκε και έκθεση ντοκουμέντων του Ε.Λ.Θ..

Οι «Πανελλήνιες Ποιητικές Συναντήσεις» ξεκίνησαν ως θεσμός το καλοκαίρι του 1981. Στην πρώτη Συνάντηση, ποιήματά τους διάβασαν ποιητές της δεύτερης και τρίτης μεταπολεμικής γενιάς, με εισηγητή τον Ξενοφώντα Κοκόλη. Η δεύτερη Συνάντηση, το καλοκαίρι του 1982, έδωσε τη δυνατότητα στους Θεσσαλονικείς να γνωρίσουν και να ακούσουν τους πιο σημαντικούς νεότερους ποιητές της Κύπρου (1960–1982), με εισήγηση του Γιώργου Κεχαγιόγλου. Το 1983, στην τρίτη Συνάντηση, σειρά είχαν οι ποιητές που εμφανίστηκαν στη λογοτεχνία την περίοδο 1940–1960, με εισηγητές τους Πάνο Θεοδωρίδη και Γιάννη Καρατζόγλου. Στην τέταρτη και τελευταία Συνάντηση, το 1984, πήραν μέρος ποιητές της γενιάς του '70, που εμφανίστηκαν στη λογοτεχνία την περίοδο 1965–1984, με εισήγηση του Γιώργου Κεχαγιόγλου. Όλες οι συναντήσεις έγιναν στο Δημοτικό Θέατρο Κήπου, με παρουσία ευάριθμου κοινού και σε συνεργασία με το παράρτημα Θεσσαλονίκης της Πανελλήνιας Πολιτιστικής Κίνησης. Ο κατάλογος των ποιητών που παρουσιάστηκαν είναι εντυπωσιακός. Πραγματικά, στις τέσσερις «Πανελλήνιες Ποιητικές Συναντήσεις» παρουσιάστηκε σχεδόν το σύνολο της νεοελληνικής ποίησης και οι περισσότεροι έλληνες και κύπριοι ποιητές.

Αρκετοί νέοι (την εποχή εκείνη) έλληνες μουσικοσυνθέτες παρουσίασαν το έργο τους σε ξεχειλισμένες από κόσμο αίθουσες θεάτρων. Ήταν οι: Χρήστος Λεοντής, Θάνος Μικρούτσικος, Πάνος Τζαβέλας, Χριστόδουλος Χάλαρης, Γιάννης Μαρκόπουλος.

Θα πρέπει ακόμα να σημειωθεί η λειτουργία «Τμη-

1. Βλ. συνέντευξη του Μανώλη Μητσιά στον Στέλιο Κούλογλου: www.rwfarchive.gr/interviews_senarianew.php?id=188&interview=1&interview_id=681.

2. Βλ. το άρθρο του Ευάγγελου Χεκίμογλου, «Ο άνθρωπος που είπε τη μοιραία λέξη», το οποίο αποτυπώνει με χιουμοριστικό τρόπο τις μεταπολιτευτικές ημέρες της Λέσχης. Βλ. επίσης και το διήγημα του Τόλη Νικηφόρου, «Πολιτιστική αναγέννηση», στο βιβλίο του *Ο δρόμος για την Ουρανούπολη*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2008.

3. Στην περίοδο 1974–1981, η «Τέχνη» παρουσίασε επίσης περίπου 150 εκδηλώσεις, που περιλάμβαναν ομιλίες, εκθέσεις ζωγραφικής και φωτογραφίας, ρεσιτάλ μουσικής, συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, μαθήματα-συζητήσεις, κ.λπ..

μάτων» με τη μορφή θεματικών εργαστηρίων, όπου διδάξαν σημαντικοί άνθρωποι: στο τμήμα λογοτεχνίας οι πανεπιστημιακοί Ξενοφών Κοκόλης και Μπάμπης Καραόγλου, στο τμήμα κινηματογράφου ο Αλέξης Δερμεντζόγλου, ο Μπάμπης Ακτσόγλου και ο σκηνοθέτης Απόστολος Κρυωνάς, στο τμήμα φωτογραφίας οι φωτογράφοι Βασίλης Μποζίκης και Γιάννης Βανίδης. Σημειώνεται, τέλος, και η διοργάνωση «Ειδικών Μαθημάτων», στα οποία δίδαξαν οι πανεπιστημιακοί καθηγητές Αντώνης Μανιτάκης, Γιώργος Αναστασιάδης και Παύλος Πετρίδης, καθώς και ο ψυχίατρος Γιάννης Γαλανός.

Στην πρώτη αυτή φάση, αμέσως μετά τη δικτατορία και μέχρι το 1983, βασικοί συντελεστές στη διαμόρφωση του προσώπου της Λέσχης ήταν οι τρεις πρόεδροί της: ο ποιητής και πεζογράφος Στέργιος Βαλιούλης, ο ποιητής Ανέστης Ευαγγέλου και ο δικηγόρος Φίλιππος Καρακώστας. Άλλα μέλη του διοικητικού συμβουλίου με μεγάλη προσφορά στη διοργάνωση εκδηλώσεων ήταν οι λογοτέχνες Τόλης Νικηφόρου και Τόλης Καζαντζής, οι πανεπιστημιακοί Ξενοφών Κοκόλης, Γιώργος Αναστασιάδης και Παύλος Πετρίδης, ο τότε ιδιοκτήτης του κινηματογράφου «Αίας», Γιώργος Καραπατάκης, ο εκδότης Χρήστος Καρόπουλος, ο δικηγόρος Δημήτρης Τσελούδης, ο κριτικός κινηματογράφου Αλέξης Δερμεντζόγλου κ.ά..

Η τελευταία περίοδος, 1983–1991

Στη δεύτερη φάση, μετά το 1983 και ως το 1991, παρατηρείται μια στροφή των εκδηλώσεων της Λέσχης από τη λογοτεχνία, την κοινωνιολογία, την ιστορία και τις πολιτικές επιστήμες, στον κινηματογράφο και το θέατρο. Αυτό βασικά οφείλεται στο γεγονός ότι στο ΔΣ της Λέσχης (που Πρόεδρός της μετά τον Φίλιππο Καρακώστα ανέλαβε ο Δημήτρης Τσελούδης) δραστηριοποιείται έντονα το κινηματογραφικό τμήμα υπό τον Αλέξη Δερμεντζόγλου και το θεατρικό υπό τον Αχιλλέα Ψαλτόπουλο.

Πράγματι, μετά τον Ιούλιο του 1984, με την «Πρώτη Θερινή Εβδομάδα Ελληνικού Κινηματογράφου» και συνδιοργανωτές το υπουργείο Πολιτισμού, τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, την Ομοσπονδία Κινηματογραφικών Λεσχών, την Εταιρεία Ελλήνων Σκηνοθετών και την Πανελλήνια Ένωση Κριτικών Κινηματογράφου, το κινηματογραφικό τμήμα της Λέσχης (Αλέξης Δερμεντζόγλου, Μπάμπης Ακτσόγλου κ.ά.) παρουσίασε πολλά αφιερώματα που ανέδειξαν, όχι μόνο το πρωτοποριακό σινεμά, ελληνικό και «ξένο», αλλά και τις «πηγές» του σύγχρονου κινηματογράφου, άλλοτε στους κινηματογράφους «Αίας» και «Μακεδονικόν», άλλοτε στο Δημοτικό Θέατρο Κήπου, αλλά και στο Αμερικανικό Κέντρο της οδού Μητροπόλεως. Έτσι, είχαμε προβολή 7 «μεγάλων» σύγχρονων ταινιών (7/1984) αλλά και Εβδομάδα Σύγχρονου Πολωνικού Κινηματογράφου (11/1984), παρουσίαση 13 ταινιών στον κινηματογράφο «Αίας», στο πλαίσιο του κύκλου «Κινηματογράφος και Πόλη» (11/1985), συνεργασία με το Αμερικανικό Κέντρο στο Αφιέρωμα στον Μπόγκαρτ και τον Χιούστον (6 ταινίες) και στο αμερικανικό γουέστερν («Από τον Τζον Φορντ στον Γουώλ-

τερ Χιλ», 5 ταινίες, 11/1987), αφιέρωμα στη ζωή και τον έρωτα (7 ταινίες, 6/1988) στο Θέατρο Κήπου, αφιέρωμα στον Αντρέι Ταρκόφσκι (7 ταινίες, 3/1989) στον κινηματογράφο «Αίας», προβολή 7 ταινιών με γενικό τίτλο «Νέες τάσεις και θέματα στον ελληνικό κινηματογράφο» (7/1989) και προβολή 36 ταινιών σε Βέροια, Έδεσσα, Κατερίνη, Κιλκίς, Πολύγυρο και Σέρρες, την άνοιξη του 1989.

Η «Ομάδα Θεατρικής Αναζήτησης» δημιουργήθηκε τον Οκτώβριο του 1985 από το μέλος του ΔΣ της Λέσχης, Αχιλλέα Ψαλτόπουλο, ως «θεατρικό τμήμα» της Λέσχης. Τον Απρίλιο του 1986 παρουσίασε, στο κινηματοθέατρο «Αχιλλέιον», την παράσταση «ΜΠ», όπως Μπέκετ: το όνομα της ιστορίας, ενώ τον Αύγουστο του 1986, στις «Γιορτές Ανοιχτού Θεάτρου», το έργο του Αλφρέ Ζαρρύ, *Ο Υμνός βασιλιάς*, σε 5 παραστάσεις. Κύκνειο άσμα της ομάδας αποτέλεσε το έργο του Τενεσί Ουίλιαμς *Ξαφνικά πέσει το καλοκαίρι*, τον Μάρτιο του 1987.

Από τότε άρχισαν δικαστικές περιπέτειες μεταξύ ΙΚΑ και Λέσχης, ως «εργατικές διαφορές», οι οποίες οδήγησαν σε μεγάλα οικονομικά προβλήματα τη Λέσχη και τα μέλη του ΔΣ της (και κυρίως τον «νόμιμο εκπρόσωπό» της, τον τότε Πρόεδρο Δημήτρη Τσελούδη). Φτάνουμε, λοιπόν, στις 8 Οκτωβρίου 1991, οπότε δικαστικός επιμελητής σφραγίζει τα γραφεία της, συντάσσει «έκθεση βιαιότητας αποβολής» και παραδίδει σε «μεσεγγύηση» όλα τα «κινητά πράγματα» της Λέσχης (έπιπλα, βιβλία, πίνακες, το αρχείο του Συλλόγου κ.λπ.) στον ιδιοκτήτη του διαμερίσματος που στέγαζε τη Λέσχη.

Έτσι, από την παράνομη «βίαια αποβολή» της 23ης Απριλίου 1967, φτάσαμε στη νόμιμη «βίαια αποβολή» της 8/10/1991 και το οριστικό κλείσιμο της Λέσχης Γραμμάτων και Τεχνών Βορείου Ελλάδος...

Τελικά, σήμερα, τριάντα χρόνια αργότερα από την εποχή της ακμής της Λέσχης, το ερώτημα που προκύπτει έχει να κάνει με την προσφορά της. Τι πρόσφερε, σε ποιους τομείς, η πολυσχιδής δραστηριότητα της Λέσχης Γραμμάτων και Τεχνών; Το κενό από την έλλειψη των αρχείων που βρίσκονται στα χέρια του μεσεγγυητή, αποτελεί ικανή δικαιολογητική βάση για να μην αναφέρεται τίποτα, πουθενά, για την προσφορά ή την αποτίμησή του έργου της Λέσχης; Κι ακόμα, τίθεται το ερώτημα, έγινε «έργο» την εποχή εκείνη; Μήπως το πιο σημαντικό «έργο» της Λέσχης ήταν η «πολιτική» της απήχησης; Μήπως, συν τω χρόνω, μετεξελήχθηκε σε βήμα ικανοποίησης προσωπικών φιλοδοξιών; Ή, μήπως, απλώς προλείανε το έδαφος για να το βρουν έτοιμο διάφοροι κρατικοί ή δημοτικοί φορείς, ακόμα και κεντρικά βιβλιοπωλεία; Οι πολιτιστικές της «πρωτοβουλίες» αφορούσαν μόνο την εποχή εκείνη, ή έχουν απήχηση και σήμερα;

Ερωτήματα χωρίς απάντηση, προς το παρόν. Μέχρι να δρομολογηθεί, αν καταστεί δυνατόν, ένας διάλογος από παλιότερους και νεότερους, για το θέμα. Που, εάν και εφόσον ανοίξει, θα συμβάλει στην αξιολόγηση του έργου της Λέσχης και επομένως θα αποδείξει και τη σημασία του.

της **Μαρίας Μουστάκα**
Αν. Καθηγήτριας,
Τμήμα Βιολογίας Α.Π.Θ.

Πορτρέτο της Κορώνειας: ο βίαιος θάνατος μιας λίμνης...

Εκατοντάδες νεκρά πουλιά – τα περισσότερα φλαμίνγκο – μπορούν να καταμετρηθούν. Ήδη, από τον Φεβρουάριο του 2008, φαίνεται ότι το νερό στη λίμνη λιγοστεύει ακόμη περισσότερο και στη θέση του συσσωρεύεται άφθονη «λάσπη νεκρού υλικού». Θα μπορούσε, άραγε, μια τέτοια ανθρωπογενής καταστροφή να συμβεί και σε άλλη χώρα της Ευρώπης;

Τα δημοσιεύματα των εφημερίδων και οι τηλεοπτικές εκπομπές δεν σταματούν να μας υπενθυμίζουν τον εφιάλτη της **λίμνης Κορώνειας** και τα διογκούμενα αδιέξοδα στην πορεία για τη σωτηρία της. Τα γεγονότα που οδήγησαν στην απελπιστική κατάσταση του σήμερα ξεκίνησαν εδώ και τριάντα, σχεδόν, χρόνια με τη λειτουργία ρυπογόνων και υδροβόρων βιομηχανιών και την άρδευση υδροβόρων καλλιεργειών (υπεράντληση νερού) στην υδρολογική της λεκάνη, καθώς και τη διοχέτευση ανεπεξέργαστων λυμάτων και αποβλήτων στη λίμνη, ταυτόχρονα με την ανυπαρξία περιβαλλοντικής πολιτικής.

Ο **μαζικός θάνατος ψαριών** στη λίμνη τον Οκτώβριο του 1995 έδωσε το έναυσμα για δυσοίωνες προβλέψεις περί **αφανισμού** της λίμνης. Πράγματι, η επιφάνεια της λίμνης διαρκώς συρρικνώνεται και το βάθος της μειώνεται δραματικά. Το καλοκαίρι του 2002, η λίμνη στερεύει. Με τις βροχοπτώσεις του 2003 και 2004 συγκεντρώνεται και πάλι νερό, που το βάθος του δεν ξεπερνά το ένα μέτρο. Το νερό γίνεται υφάλμυρο. Τον Σεπτέμβριο του 2004 αντικρίζουμε στη λίμνη χιλιάδες νεκρά πουλιά και ψάρια και τον επόμενο μήνα χιλιάδες νεκρά ψάρια στοιβάζονται σε κανάλι της λίμνης. Τρία χρόνια αργότερα (Σεπτέμβριος 2007), το νερό της λίμνης δεν ξεπερνά το μισό μέτρο. Εκατοντάδες νεκρά πουλιά – τα περισσότερα φλαμίνγκο – μπορούν να καταμετρηθούν. Ήδη, από τον Φεβρουάριο του 2008, φαίνεται ότι το νερό στη λίμνη λιγοστεύει ακόμη περισσότερο και στη θέση του συσσωρεύεται άφθονη «λάσπη νεκρού υλικού». Θα μπορούσε άραγε ένας τέτοιος ανθρωπογενής, «βίαιος θάνατος» μιας λίμνης, να συμβεί και σε άλλη χώρα της Ευρώπης;

Στο Τμήμα Βιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης η ερευνητική μας ομάδα (μέλη ΔΕΠ και μεταπτυχιακοί φοιτητές) διεξήγαγε, το χρονικό διάστημα 2003–2008, δειγματοληψίες και μετρήσεις πεδίου, καθώς και εργαστηριακές αναλύσεις των δειγμάτων νερού της λίμνης (μικροσκοπικές, χημικές και μοριακές). Οι αναλύσεις αυτές έδειξαν, ως ύποπτους, μικροοργανισμούς που είχαν συμμετάσχει με μαζική αύξηση στους μαζικούς θανάτους ψαριών και πουλιών στη λίμνη Κορώνεια. Μεταξύ των υπόπτων κυρίαρχη θέση κατείχαν τα κυανοβακτήρια (εικ. 1) και μικροφύκη του φυτοπλαγκτού, που είναι γνωστό ότι παράγουν βιοτοξίνες, και ακολουθούσαν παρασιτικά και παθογόνα πρωτόζωα. Οι περισσότεροι από τους μικροοργανισμούς του φυτοπλαγκτού καταγράφηκαν

στα υψηλότερα επίπεδα αφθονίας σε παγκόσμιο επίπεδο (δισεκατομμύρια κύτταρα σε κάθε λίτρο νερού της λίμνης).

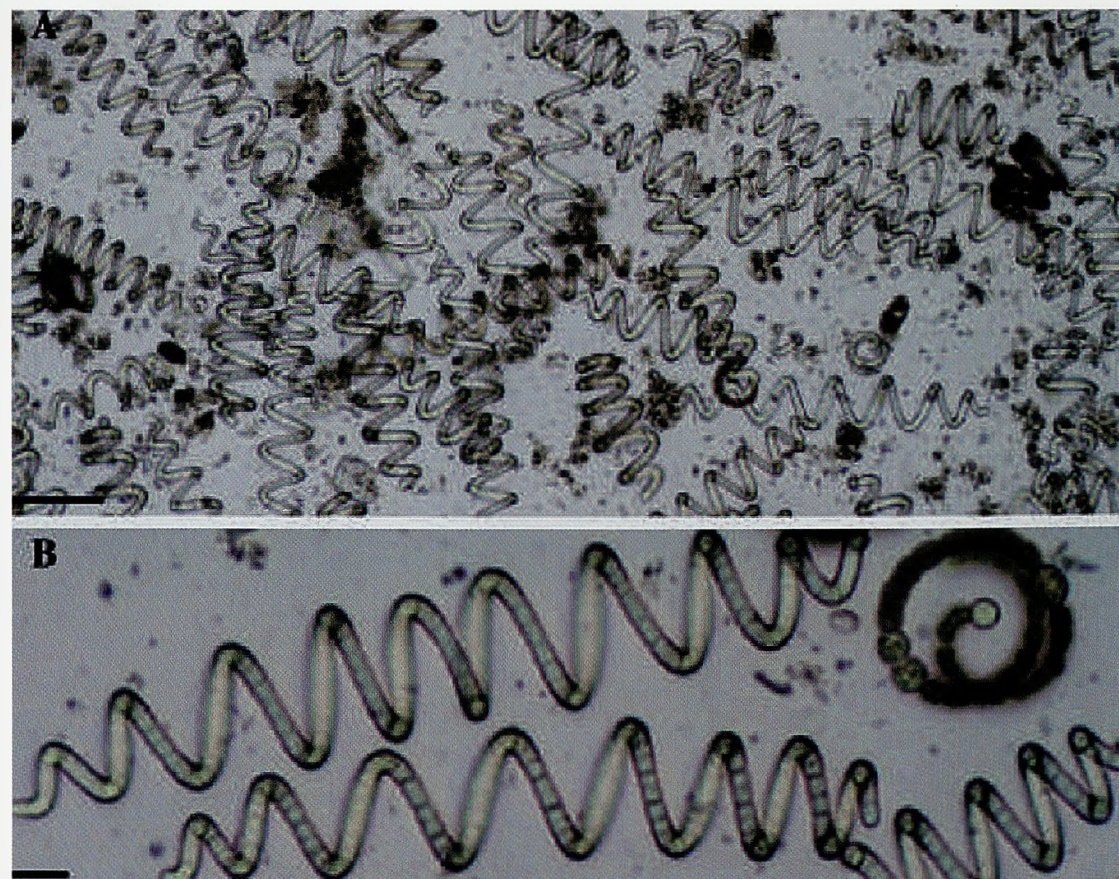
Ωστόσο, από τη Διεύθυνση Κτηνιατρικής Νομού Θεσσαλονίκης, ως αιτία θανάτου των πουλιών το 2004 θεωρήθηκε η βιοτοξίνη της αλλαντίασης. Εντούτοις, δίχως να μπορεί να αποκλειστεί καμία αιτία θανάτου και συνεργών των υπαιτιών, υπέρ της υπόθεσης ότι κύριος ένοχος για τους μαζικούς θανάτους πουλιών και ψαριών στην Κορώνεια είναι το φυτοπλαγκτό συνηγορούν δύο σημαντικές παρατηρήσεις. Η πρώτη είναι ότι όλοι οι μαζικοί θάνατοι, από το 2004 μέχρι το 2007, είτε ψαριών είτε πουλιών, συνέπεσαν με μαζική αύξηση γνωστών τοξικών οργανισμών του φυτοπλαγκτού, ενώ μετρήθηκε και βιοτοξίνη σε υψηλά επίπεδα στο νερό της λίμνης. Η δεύτερη είναι ότι, φυτοπλαγκτικός οργανισμός που ενοχοποιήθηκε για μαζικούς θανάτους στη λίμνη, προκαλούσε θανάτους και σε άλλους υδρόβιους οργανισμούς σε πειράματα στο εργαστήριο. Ο οργανισμός αυτός είναι γνωστός στη διεθνή επιστημονική κοινότητα για τη στρατηγική του «ο θάνατός σου, η ζωή μου».

Βέβαια, η εικόνα που δόθηκε παραπάνω για τους μικροοργανισμούς της λίμνης ως καταστροφείς που μας απειλούν αφορά μόνο σ' έναν μικρό αριθμό από την τεράστια ποικιλότητα ωφέλιμων μικροοργανισμών σ' έναν απίθανο, αόρατο μικροβίκοσμο του πλανήτη. Στο απώτατο παρελθόν, πριν τρεισήμισι δισεκατομμύρια χρόνια και για δύο δισεκατομμύρια χρόνια στη συνέχεια, τα κυανοβα-

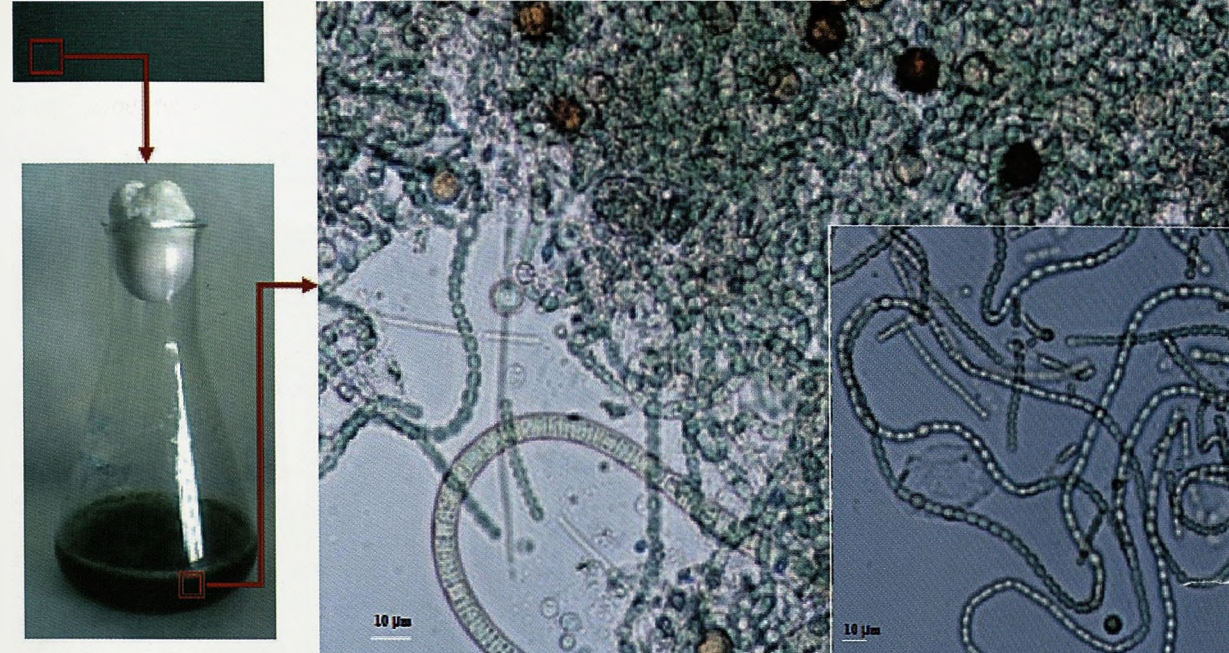
κτήρια αποτελούσαν τα μοναδικά «λειτουργικά φυτά» του πλανήτη που παρήγαγαν οξυγόνο και που άνοιξαν τον δρόμο για την εξέλιξη των ζωικών οργανισμών. Ακόμη και σήμερα αυτοί οι μικροοργανισμοί του φυτοπλαγκτού διατηρούν τον πρωταγωνιστικό τους ρόλο σε πλανητική κλίμακα, συμβάλλοντας στον μετριασμό του φαινομένου του θερμοκηπίου.

Ποια, όμως, είναι η ποικιλότητα των μικροοργανισμών του φυτοπλαγκτού με τα τρομακτικά καταστροφώματα στην Κορώνεια; Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, η ποικιλότητα είναι εξαιρετικά χαμηλή και αποτελεί βασικό πρόβλημα της λίμνης. Διότι τα λιγοστά είδη που έχουν απομείνει, είτε είναι ανθεκτικά σε τοξικό περιβάλλον, είτε μπορούν να παράγουν τοξίνες για τους άλλους οργανισμούς. Η εξαιρετικά χαμηλή ποικιλότητα συνδυάζεται και με υπέρμετρη αύξηση των λιγοστών ειδών φυτοπλαγκτού. Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό των οργανισμών αυτών είναι ότι διατηρούν στο ίζημα της λίμνης ανενεργά κύτταρα για δεκάδες-εκατοντάδες χρόνια τα οποία πολύ γρήγορα (σε λίγες ημέρες) μπορούν να ενεργοποιηθούν σε κατάλληλες συνθήκες.

Στην Κορώνεια, η υπέρμετρη αύξηση του φυτοπλαγκτού, που συνέβαλε στην κατάρρευση του τροφικού πλέγματος (αφανισμό ψαριών, μεγάλου ζωοπλαγκτού, θάνατο πουλιών), ανατροφοδοτήθηκε και ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο από την κατάρρευση αυτή. Η υπέρμετρη παραγωγή φυτοπλαγκτού, απουσία καταναλωτών, μετέτρεψε

Εικ. 1: Μικροφωτογραφίες κυανοβακτηρίων (Α, Β σε διαφορετικές μεγεθύνσεις) από τη μικροσκοπική ανάλυση του φυτοπλαγκτού σε δείγμα νερού από τη λίμνη Κορώνεια (Σεπτέμβριος 2007).

τη λίμνη, όχι μόνο σε έναν βιολογικό αντιδραστήρα παραγωγής του, αλλά και σε ένα απέραντο νεκροταφείο φυτοπλαγκτού. Ταυτόχρονα, οδήγησε σε συσσώρευση τεράστιας ποσότητας νεκρού φυτοπλαγκτού στον πυθμένα της λίμνης (λάσπη νεκρού υλικού), όπου διατηρούνται και ανενεργά κύτταρα.

Στο εργαστήριο, προσθήκη νερού βρύσης σε ξηρό νεκρό υλικό από τον πυθμένα της λίμνης, που τοποθετήθηκε σε κωνικές φιάλες, οδήγησε σε αναβίωση καλλιέργειας κυανοβακτηρίων και μικροφυκών (εικ. 2), δηλαδή ταχύτατη ενεργοποίηση των ανενεργών κυττάρων του φυτοπλαγκτού από τον πυθμένα της λίμνης. Το πείραμα αυτό δείχνει, σε μικρή κλίμακα, πόσο αναποτελεσματική για τη βελτίωση της οικολογικής κατάστασης της λίμνης μπορεί να είναι η μεταφορά νερού στη λίμνη δίχως την προηγούμενη απομάκρυνση του συσσωρευμένου νεκρού υλικού από τον πυθμένα. Βέβαια, η ενέργεια αυτή προϋποθέτει τη διερεύνηση της ποσότητας του συσσωρευμένου νεκρού υλικού και της δυνατότητας ή μη απομάκρυνσής του.

Παρόλ' αυτά, με βάση την τεκμηριωμένη γνώση για τη ραγδαία επιδείνωση της κατάστασης της λίμνης, είναι απαραίτητο να αξιολογηθούν τα νέα δεδομένα και να απαντηθούν τρία ερωτήματα. Έχει σημάνει τέλος χρόνου για τη *Βιώσιμη Αποκατάσταση* της λίμνης; Μπορεί να μας επιφυλάσσουν και *Νέες Εκπλήξεις* οι μικροοργανισμοί που βρίθουν στη λίμνη; Μήπως είναι η αρχή για ένα *Μνημείο Οικολογικής Καταστροφής* στην Ευρώπη; Ωστόσο, οι προσπάθειες για τη σωτηρία της Κορώνειας συνεχίζονται. Ένας λόγος παραπάνω για να προστατέψουμε με κάθε τρόπο τη γειτονική της λίμνη Βόλβη. Η αφύπνιση της κοινής γνώμης μας δίνει την ελπίδα ότι μπορούμε να διαφυλάξουμε και να κληρονομήσουμε στα παιδιά μας αυτά τα πράσινα, καφετιά και γαλαζοπράσινα μάτια της γης, τις λίμνες της χώρας μας.

Εικ. 2: Στάδια του πειράματος αναβίωσης καλλιέργειας φυτοπλαγκτού (νηματοειδή κυανοβακτήρια και σφαιρικά μικροφύκη). Στο κόκκινο πλαίσιο της πάνω-αριστερά φωτογραφίας φαίνεται η θέση απ' όπου λήφθηκε λάσπη και ξηρό νεκρό υλικό από τον πυθμένα της λίμνης Κορώνειας, τον Φεβρουάριο του 2008. Κάτω-αριστερά φαίνεται η κωνική φιάλη όπου τοποθετήθηκε μικροποσότητα νεκρού υλικού και νερό βρύσης και αναβίωσε η καλλιέργεια φυτοπλαγκτού, προσδίδοντας το πράσινο χρώμα στο νερό. Στις δύο φωτογραφίες δεξιά (μικροφωτογραφίες σε μικροσκόπιο) φαίνονται οι οργανισμοί του φυτοπλαγκτού σε δύο στάδια ανάπτυξης της καλλιέργειας.

Θεσσαλονίκη, οδός Βίκτωρος Ουγκώ, Δεκέμβριος 2008.

Για πόσο ακόμη θα έχουμε το προνόμιο να συναντούμε τέτοιες εικόνες στο κέντρο της πόλης !

φωτογραφία: Άρις Γεωργίου

από τον Γιώργο Αναστασιάδη

«... Κάθε φορά που προσεγγίζω αυτή την πόλη, είτε μέσα από εθνικές οδούς είτε από σταθμούς σιδηροδρόμων και αεροδρόμια, αλλά πιο πολύ από τη μεριά της θάλασσας, γαντζωμένος στην κουπαστή του “Ναυτίλου”, της “Ευδοκίας” ή της “Λευκής”, νιώθω πως κάποιες σκιές αγαπημένες με αποδέχονται και με παραστέκουν και δεν με αποχωρίζονται. Και τότε κλείνω τα μάτια μου και εκ της τέφρας μου αναγεννώμαι μέσα από νεφέλες άλλων ευτυχισμένων καιρών. [...] Την ξέρεις κι εσύ τη διαδρομή της πόλης. Πάνω στα ίδια ηχοχρώματα πατάς. Στους ίδιους θεόπνευστους ποιητές της, αποδίδεις την εγρήγορσή σου. [...] Η πόλη μας θα είναι πάντα εδώ με τις απύθμενες μνήμες της, προσφερόμενη για διολισθήσεις στον χώρο και τον χρόνο.»

Αλμπέρτος Ναρ

«Η Θεσσαλονίκη επιμηκύνει γενναιόδωρα κάποια χρόνια μας, μα ύστερα προσποιείται πως δεν έχει να δώσει τίποτε άλλο. Γι' αυτό πράττουν σοφά όσοι παίρνουν τα δοσίματά της και έγκαιρα αναχωρούν. Εκείνη βέβαια υπάρχει όπως ακριβώς την ήξερες, ωστόσο κρύβεται από σένα. Σου γυρνά την πλάτη, μα την ίδια ώρα εξακολουθεί να σφραγίζει την υπόλοιπη ζωή κάποιων άλλων, συντηρώντας τον μύθο της. Αν μείνεις με τις αναμνήσεις, η πόλη πάντα θα σε ακολουθεί. Όποιος όμως κάνει το λάθος να ξαναγυρίσει για να συνεχίσει τη ζωή που άφησε, εκείνη θα τον διώξει. [...]

Πανούργα πόλη. Χαράζει το κορμί κάποιων ανθρώπων ανεξίτηλα. Φεύγουν, κι αυτή ακολουθεί όπου κι αν πάνε. Εκείνοι ξέρουν ότι έχουν τα σημάδια της επάνω τους, όμως δεν υποπτεύονται ή δεν θέλουν να πιστέψουν πως πρόλαβε εν τω μεταξύ να σημαδέψει τη ζωή τους κι επιστρέφουν ανύποπτοι...»

Δημήτρης Μίγγας

«... Η Θεσσαλονίκη έχασε την ιστορική της συνέχεια. Αλλιώς δεν εξηγούνται ορισμένα περίεργα πράγματα. Για παράδειγμα, η συμπεριφορά απέναντι στα μνημεία. Έχω δει υπέροχες εκκλησίες να σκεπάζονται από πολυκατοικίες. Πανέμορφα κτίρια κατεδαφίστηκαν. [...] Η ιστορική μνήμη είναι συνδεδεμένη με τις πέτρες, τα κτίρια, την καθημερινότητα. [...] Το ζήτημα είναι να αποφασίσει η Θεσσαλονίκη τι θέλει να γίνει όταν μεγαλώσει ...»

E. Pezaro

«... Νομίζω ότι θόλωσε λιγάκι η μορφή της Θεσσαλονίκης και αλλοιώθηκε το περιεχόμενό της. Έγινε περισσότερο δήθεν. Μια πόλη παραδομένη στη λατρεία του Ι.Χ.. Ευτυχώς η Πλατεία Αριστοτέλους (έστω και με τη βαβούρα της), το Βυζαντινό Μουσείο (έστω και κρυμμένο πίσω από το Δημαρχιακό Μέγαρο) και κυρίως η θάλασσα (έστω και βρώμικη και χωρίς караβάκια) είναι ακόμη εδώ. [...] Η Θεσσαλονίκη είναι μια πόλη αραχτή, τάχα χαλαρά, σ' ένα τεράστιο υπαίθριο καφενείο, με αγριεμένους οδηγούς και αφηρημένους πεζούς να κινούνται άναρχα μέσα σε μια υγρή και τσιτωμένη ατμόσφαιρα. Και δυστυχώς πλατείες με τραπεζοκαθίσματα και νέους που παίζουν τάβλι, τις ώρες που θα 'πρεπε να γεμίζουν τις αίθουσες, τα εργαστήρια και τις βιβλιοθήκες των παρακείμενων Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων. [...] Τίποτα δεν μπορεί να γίνει χωρίς κεφάλτους Θεσσαλονικείς. Το στοίχημα για να βελτιώσουμε την πόλη μας συνοψίζεται στο πώς θα αντικαταστήσουμε αυτή τη διάχυτη μελαγχολία – και κυρίως την απογοήτευση – με κοινωνική συνοχή και κυρίως ευρεία συμμετοχή. Νομίζω πως μια πόλη πράσινη, με λυμένα το κυκλοφοριακό και την καθαριότητα, ίσως μαλάκωνε λιγάκι την επιθετικότητα και την αδιαφορία μας. [...] Να φροντίζουμε τα μνημεία της πόλης, αλλά όχι να τα απομονώνουμε από τη ζωή μας. [...] Η εικόνα που έχω πλάσει στο μυαλό μου για τη Θεσσαλονίκη του αύριο, θυμίζει μια πόλη ανθρώπινη και ζωντανή: όμορφα караβάκια στον Θερμαϊκό (να μεταφέρουν κόσμο από την Καλαμαριά στο Λιμάνι), ελαφριά τραμάκια (να διασχίζουν την Όλγας και τη Νέα Εγνατία), μικρά πούλμαν (να ανεβοκατεβαίνουν από τα κάστρα), λεωφορεία με ανθρώπινο πρόσωπο (να μεταφέρουν μαμάδες με καροτσάκια, νεαρούς με ποδήλατα και ανήμπορους υπερήλικες), πράσινοι δρόμοι (για να αναπνέουμε), ελεύθερα πεζοδρόμια (για να περπατάμε). [...] Εικόνες που δυστυχώς δεν μπορούν να ανταγωνιστούν μεγαλομανείς υποθαλάσσιες λύσεις και υπόγειες ηλεκτροκίνητες διαδρομές ...»

Χρύσα Παλιαδέλη - Σασασόγλου

από τον Γιώργο Αναστασιάδη

Εφημεριδογραφήματα Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2008

Θραύσματα της ιστορικής μνήμης της Θεσσαλονίκης και του καθημερινού της πολιτισμού αναδύονται μέσα από την καταγραφή των πιο σημαντικών δημοσιευμάτων του τύπου (: εφημεριδογραφήματων) στο δίμηνο Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2008.

Διασώζονται και αναδεικνύονται έτσι ψηφίδες του «εφήμερου» λόγου, τεκμήρια και «εικό-νες» μιας εποχής και ειδικότερα: οι τρόποι πρόσληψης και αντιμετώπισης των σύγχρονων προβλημάτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2008

Το οδοιπορικό της ανάγνωσης αρχίζει από τα αφιερώματα στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης (Δ.Ε.Θ.) που, κατά τα καθιερωμένα, δεσπόζουν στα φύλλα της 7ης Σεπτεμβρίου. Αναφέρω ορισμένα:

- Χρ. Ζαφείρης, «Η 3η Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης το 1928, πριν από 80 χρόνια, στο Πεδίο του Άρεως» (Αγγελιοφόρος).

- «Η Δ.Ε.Θ. όπως τη θυμόμαστε» (Ελεύθερος Τύπος της Κυριακής).

- Γ. Αναστασιάδης, «Η Δ.Ε.Θ. εντός μας» (Μακεδονία).

- Στρ. Σιμπιτζής, «Η Δ.Ε.Θ. της νιότης μας» (περ. «Επιλογές»).

Βλ. επίσης και Β. Βασιλικός, «Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης» (Ελευθεροτυπία, 6/9) και Α. Τερζή, «Από τα πρώτα της εγκαίνια το 1926, η Δ.Ε.Θ. έχει πολλές ιστορίες να διηγηθεί» (Τα Νέα, 6/9).

Στη Μακεδονία (7/9) ενδιαφέρον κείμενο του Λ. Ναρ, «Είσαι το καμάρι της καρδιάς μου, Θεσσαλονίκη όμορφη γλυκιά».

«Κατέστρεψαν τα βυζαντινά τείχη», διαβάζουμε στα Νέα (8/9) και στον υπότιτλο: «Οι εργασίες του Δήμου Θεσσαλονίκης στον περιβάλλοντα του Λευκού Πύργου χώρο, που καταγγέλλθηκαν ως “αντιαισθητικές” από βουλευτές, κατέστρεψαν και βυζαντινά κτίσματα, σύμφωνα με αναφορά της Εφορείας Αρχαιοτήτων».

Με το δημοσίευμα «Επτά αιώνες μνήμης σε 1.141 τάφους, ο Αγγελιοφόρος (12/9) μας πληροφορεί για τους τάφους που έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη, στους σταθμούς του μετρό στο κέντρο της πόλης.

Η Μακεδονία (12/9) αναφέρεται στην «ημέρα μνήμης» για το «Μπλόκο της Καλαμαριάς», όταν, στις 13 Αυγούστου 1944, δεκάδες πολίτες της Καλαμαριάς έπεσαν θύματα των συνεργατών της ναζιστικής κατο-

χής, και επισημαίνει ότι για πρώτη φορά ακούστηκε στην εκδήλωση το άγνωστο στο ευρύ κοινό τραγούδι του Β. Τσιτσάνη: «Ο Μπλόκος».

Στα Νέα της 13ης Σεπτεμβρίου διαβάζουμε κείμενο συνέντευξης του Ευ. Λιβιεράτου με τίτλο: «Η Θεσσαλονίκη μπορεί να γίνει ποδηλατούπολη».

Στο ίδιο φύλλο, ρεπορτάζ της Ηρ. Μαυρίδου για μια «ρομαντική βόλτα στον Θερμαϊκό», με τα «πλωτά μπαρ» («Κλειώ», «Αργώ», «Αραμπέλλα»...).

Στον Αγγελιοφόρο (14/9), η Ρούλα Αλαβέρα φιλοτεχνεί ένα ενδιαφέρον πορτρέτο για την «τολμηρή» ποιήτρια Μάτση Χατζηλαζάρου.

Στο ίδιο φύλλο, ο Χρ. Ζαφείρης γράφει για την «χαμένη για τα τραμ μάχη με τους λεωφορειούχους της δεκαετίας του '50».

Τα φοιτητικά χρόνια του '60 στη Θεσσαλονίκη θυμάται και αναπλάθει ο Γ. Αναστασιάδης (Μακεδονία, 14/9).

Στο ίδιο φύλλο, ο Στ. Κούκος γράφει για το «βαρύ κλίμα» της πόλης (αξίζει να παραθέσουμε την πρώτη φράση του κειμένου του: «Ξέρεις τι είναι», ρωτάει ο Ν. Α. Ασλάνογλου, «να περνάς 50 χειμώνες στη Θεσσαλονίκη»).

Διαβάζουμε, τέλος, στο ίδιο φύλλο, ρεπορτάζ της Β. Ζούκα για την περιήγηση στη Θεσσαλονίκη με το «πολιτιστικό λεωφορείο». Σε «“ανοικτό μουσείο” (έτσι τιτλοφορείται και το σχετικό ευρωπαϊκό πρόγραμμα) φιλοδοξεί να αναδείξει – τους προσεχείς μήνες – ο Δήμος της πόλης την περιοχή του ιστορικού και εμπορικού κέντρου».

Στον Αγγελιοφόρο (15/9) το ρεπορτάζ της Β. Ντούνια: «Σβήνει το “Μοναστηράκι” της Θεσσαλονίκης. SOS από το Μπιτ Παζάρ».

Στο ίδιο φύλλο, εμπεριστατωμένη έρευνα του Τ. Τασούλα με τίτλο «Τρία αγκάθια για τους Θεσσαλονικείς:

Το κυκλοφοριακό και η ατμοσφαιρική ρύπανση, Η έλλειψη πρασίνου,

Η ποιότητα του πόσιμου νερού.

Στη Μακεδονία (18/9), εκτενές και ενδιαφέρον ρεπορτάζ της Φ. Σοβιτολή με τίτλο «Δώστε τα στρατόπεδα στους πολίτες»: «Τα στρατόπεδα που στήθηκαν στη Θεσσαλονίκη από την εποχή του Εμφυλίου Πολέμου (Καρατάσιου στην Πολίχνη, Μεγάλου Αλεξάνδρου στους Αμπελόκηπους, Παύλου Μελά στη Σταυρούπολη, Ζιάκα στο Ελευθέριο-Κορδελιό και Νταλίπη στην Καλαμαριά), αν και θα 'πρεπε ήδη να είχαν αποδοθεί στην πόλη ως χώροι πρασίνου και αναψυχής, παραμένουν σε νεκρή κατάσταση».

Ο Χρ. Ζαφείρης (Αγγελιοφόρος, 21/9) γράφει για την περιπέτεια του ηλεκτροφωτισμού τον 20ο αιώνα στη Θεσσαλονίκη και για τις γεννήτριες πλοίων που ανέλαβαν στα χρόνια του '40 την ηλεκτροδότηση της πόλης.

Στη Μακεδονία (21/9) ο Γ. Αναστασιάδης εξιστορεί τη γέννηση και τη δράση της «Εθνικής Αμύνης», το 1916.

Στο ίδιο φύλλο, διαβάζουμε ρεπορτάζ της Β. Ζούκα για τη «δωρεάν δημοτική συγκοινωνία στο ιστορικό κέντρο της πόλης, με τα 5 ηλεκτρικά λεωφορεία που παραχώρησε στον Δήμο Θεσσαλονίκης το υπουργείο Μεταφορών».

Στα Νέα (23/9) διαβάζουμε για τον καθολικό ναΐσκο που βρίσκεται στο γαλλικό τμήμα του συμμαχικού νεκροταφείου Ζέιτενλικ, με εικόνες της Θεσσαλονίκης του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. «Πρόκειται», επισημαίνει η Όλγα Τραγανού-Δεληγιάννη, «για ένα μνημείο μοναδικό, γιατί συνδυάζει τη μνήμη των στρατιωτών με την ιστορική μνήμη της ίδιας της πόλης».

Ο Αγγελιοφόρος της 24/9 μας πληροφορεί ότι ο ανδριάντας του Κωνσταντίνου Καραμανλή θα τοποθετη-

θεί μεταξύ του Ξενοδοχείου «Ηλέκτρα» και του «Ολύμπιον» στην πλατεία Αριστοτέλους.

Στο κείμενο του Π. Θεοδωρίδη, «Πόλη χωρίς μυαλό» (Αγγελιοφόρος, 15/9), ξεχωρίζω τη φράση: «Στη Θεσσαλονίκη η έννοια “πόλη χωρίς αυτοκίνητο” σημαίνει “πόλη χωρίς μυαλό”: οι Θεσσαλονικείς έμοιαζαν να απολαμβάνουν την παράδοση της πολιτείας, εγκατεστημένοι στα αγαπημένα τους κατοικίδια, δηλ. τα αμάξια τους».

Στο ίδιο φύλλο, στο κείμενο του Μ. Βοϊτσίδα, υπογραμμίζω τον επίλογο: «Εδώ και 30 χρόνια όλες οι ευρωπαϊκές πόλεις, μικρότερες ή μεγαλύτερες από τη Θεσσαλονίκη, έχουν πεζοδρομήσει ευρύτατα τμήματα των κέντρων τους. [...] Ακόμη και στην Αθήνα, οδοί που παρήκμαζαν, όπως η Ερμού και η Αιόλου, μεταμορφώθηκαν μετά την πεζοδρόμησή τους. Στη Θεσσαλονίκη, από τη μια θρηνούμε την παρακμή του εμπορικού κέντρου και από την άλλη αποφεύγουμε να το αποκλείσουμε από τα Ι.Χ.. Θέλουμε και τους εμπόρους ικανοποιημένους και τους ΙΧήδες. Δυστυχώς και τα δύο μαζι δεν γίνονται».

Διαβάζουμε στη Μακεδονία (25/9) ότι άρχισε η «συζήτηση» για τη «Θεσσαλονίκη 2012» («100 χρόνια μετά την απελευθέρωσή της, η πόλη στερείται βασικών υποδομών και αναζητεί ακόμη τη δική της ξεχωριστή και σύγχρονη ταυτότητα»). Σε σχετική εκδήλωση, που έγινε στις 29/9, εισηγήσεις ανέπτυξαν οι Π. Αβραμόπουλος, Σπ. Βούγιας και Γ. Τούλας).

Ο Αγγελιοφόρος (27/9) μας πληροφορεί ότι μέσα στο 2009 ολοκληρώνεται το νέο κτίριο περιοδικών εκθέσεων δίπλα στο διατηρητέο κτίριο του Λαογραφικού Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας-Θράκης.

Στη Μακεδονία της 27ης Σεπτεμβρίου διαβάζουμε για τον «Ιταλό Σίντλερ της Θεσσαλονίκης», με αφορμή τη μουσικοθεατρική παράσταση «Salonico 43» στο Μέ-

γαρο Μουσικής της πόλης (το 1943, ο γενικός πρόξενος της Ιταλίας Γκουέλφο Ζαμπόνι, ως άλλος Σίντλερ, καταρτίζει τη λίστα σωτηρίας για περισσότερους από 100 Εβραίους, όχι μόνο ιταλικής καταγωγής, εξασφαλίζοντάς τους έγγραφα με τα οποία θα ενταχθούν στην υπό ιταλική διοίκηση Αθήνα, αντί του στρατοπέδου συγκέντρωσης).

Ο Χρ. Ζαφείρης γράφει στον *Αγγελιοφόρο* (28/9) για το ξενοδοχείο του ιταλού Κολόμπο και τα μνημεία της περιοχής Κολόμβου.

Στο ίδιο φύλλο διαβάζουμε, σε ρεπορτάζ της Χ. Σκανδύλα, για τη σημαντική διάκριση που απέσπασε στις αρχές του καλοκαιριού το αναστηλωμένο ανάκτορο του Γαλέριου, από την Πανευρωπαϊκή Ομοσπονδία Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Στη *Μακεδονία* (28/9) ο Γ. Αναστασιάδης γράφει για τη σύγχρονη ιστορία της πόλης και το «εντευκτήριο»-μουσείο των ιστορικών τεκμηρίων της.

Στη *Θεσσαλονίκη* (29/9) διαβάζουμε ρεπορτάζ με τίτλο «Από τα βακούφια στο εργοστάσιο Φιξ», σχετικό με τους άγνωστους «θησαυρούς» στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2008

Στον *Αγγελιοφόρο* (3/10) το ρεπορτάζ της Ευτ. Βατάλη μας πληροφορεί ότι «ολοκληρώνονται οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης στο διατηρητέο της οδού Αναγεννήσεως, στη δυτική είσοδο της πόλης, σχεδόν απέναντι από το δικαστικό μέγαρο».

Διαβάζουμε στο ρεπορτάζ της Φ. Σοβιτσή (*Μακεδονία*, 4/10) ότι «σε εστίες βρομιάς και μόλυνσης, λόγω της εγκατάλειψης και της συσσώρευσης απορριμμάτων και μπαζών, έχουν μετατραπεί περίπου 400 ερειπωμένα σπίτια και ξέφραγα οικόπεδα στην πόλη».

«Τίμησαν τον Μακεδόνα καρδιοχειρουργό Παναγιώτη Σπύρου. Βραβεύτηκε από τον Γ. Παπανικολάου» (Τοπικός Τύπος, 4/10).

Ο *Αγγελιοφόρος* της 5ης Οκτωβρίου (ρεπορτάζ της Χρ. Νάνου) υποστηρίζει ότι «οι αρχαιολόγοι δεν θα εγκρίνουν την τοποθέτηση του ανδριάντα του Κ. Καραμανλή σε σημείο του προστατευόμενου χώρου της Πλατείας Αριστοτέλους».

Στο ίδιο φύλλο, ο Χρ. Ζαφείρης γράφει για το πρώην ιταλικό νοσοκομείο και τα ιδρύματα για λοιμώδη νοσήματα της πόλης.

Στη *Μακεδονία* (5/10) ο Γ. Αναστασιάδης γράφει για τον Οκτώβριο, «τον μήνα της πόλης, τον φορτωμένο επετείους».

Στο ίδιο φύλλο διαβάζουμε:

- Λ. Ναρ, «Η δεύτερη ευκαιρία της Θεσσαλονίκης» (δημιουργείται από τη μετεγκατάσταση της Δ.Ε.Θ.).

- Γ. Κύρου, «Η Δ.Ε.Θ. εξορίζεται» (με ενδιαφέρουσες και τεκμηριωμένες προτάσεις για την αξιοποίηση του χώρου της).

- Αντ. Ανδρικάκης (σε συνέντευξή του στην Κυρ. Τσολάκη): «Το Φεστιβάλ Τραγουδιού Θεσσαλονίκης έχει ακόμη πολύ δρόμο».

Στη *Μακεδονία* (9/10) διαβάζουμε ότι βραβεύτηκαν για την προσφορά τους, από το σωματείο «Φίλοι του Κέντρου Ιστορίας», οι Ν. Μέρτζος, Απ. Παπαγιανόπουλος και Αιμ. Αντ. Ταχιάος.

Στο πλαίσιο των 43ων Δημητρίων, διοργανώθηκε από τις 12/10 ως τις 12/11/2008 έκθεση ντοκουμέντων και κειμηλίων από την Θεσσαλονίκη στην περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (Τοπικός Τύπος, 12/10).

Ο Χρ. Ζαφείρης γράφει στον *Αγγελιοφόρο* (12/10) για τα πρώτα χρόνια της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Στο ίδιο φύλλο:

- Δισέλιδο ρεπορτάζ της Ν. Κεφαλά για τα παιδιά που «ανακαλύπτουν γνώσεις στα μουσεία της πόλης» (Αρχαιολογικό, Φωτογραφίας, Βυζαντινού Πολιτισμού κ.λπ.).

- Ρεπορτάζ της Ελ. Αποστολίδου για την κρίση που χτυπάει και τα καφενεία, σβήνοντας τα «παραδοσιακά στέκια» της πόλης.

- Ρεπορτάζ της Ελ. Μιχαηλίδου για τις «προεκτάσεις της ιδιωτικοποίησης του Σταθμού Εμπορευματοποίησης του Οργανισμού Λιμένος».

Στις «Επιλογές» της *Μακεδονίας* (12/10) κείμενο της Μ. Μπέλλου για την Πλατεία Ναυαρίνου με τίτλο: «Ανατλασμένη ναι, Αναβαθμισμένη;» (ενδιαφέρουσα η επισήμανση ότι: «η Πλατεία Ναυαρίνου παραμένει ο μοναδικός δημόσιος χώρος στην πόλη που συγκεντρώνει τόσους πολλούς, αλλά κυρίως διαφορετικούς μεταξύ τους ανθρώπους»).

Ο *Αγγελιοφόρος* (15/10) μας πληροφορεί ότι «από τύχη γλύτωσε από την πυρκαγιά το ιστορικό «Château mon bonheur» στην οδό Βασ. Όλγας.

Στον *Αγγελιοφόρο* (17/10) δισέλιδο ρεπορτάζ του

Στ. Παπαδόπουλου για τα νέα πάρκα στην παραλία, που άλλαξαν το παραλιακό μέτωπο της πόλης, από το Μέγαρο Μουσικής μέχρι τον Ναυτικό Όμιλο.

Στη *Μακεδονία* (17/10) διαβάζουμε ρεπορτάζ της Έλσας Σπυριδοπούλου για το αρχαιολογικό έργο του Φωτίου Πέτσα (ήταν ο άνθρωπος που έσωσε την «αρχαία αγορά» της Θεσσαλονίκης το 1960, όταν τα υπουργεία Οικονομικών και Δικαιοσύνης σκόπευαν να αναείρουν στον χώρο της το δικαστικό μέγαρο).

Στα *Νέα* (18/10) δισέλιδο κείμενο του Αλ. Δερμεντζόγλου για την «Τέχνη» και το όραμα του Παύλου Ζάννα με τίτλο: «Η Λέσχη που μας έμαθε τον Κινηματογράφο».

Στη *Μακεδονία* (19/10) ο Γ. Αναστασιάδης γράφει για τη Νίνα Κοκκαλίδου-Ναχμία, την λογία και δημοσιογράφο που «αγκάλιασε» την πόλη.

Στον *Αγγελιοφόρο* (19/10) ο Χρ. Ζαφείρης γράφει για τα «Δύσκολα χρόνια του Μακεδονικού Μετώπου στη στρατοκρατούμενη Θεσσαλονίκη».

Στο ίδιο φύλλο, ρεπορτάζ της Σοφίας Πακαλίδου για τη «μετατροπή του πεζόδρομου της Αριστοτέλους σε χώρο "πάρκινγκ" και τα έντονα παράπονα των κατοίκων της περιοχής».

Διαβάζουμε στον *Αγγελιοφόρο* (21/10) ρεπορτάζ της Ευτ. Βατάλη για τις εργασίες ανάπλασης στο πάρκο της ΧΑΝΘ.

Συνέδριο λογοτεχνικής κριτικής: «Η κριτική και οι κριτικοί της Θεσσαλονίκης στον 20ο αιώνα», στο πλαίσιο των 43ων Δημητρίων, με συντονιστή τον Περ. Σφυρίδη και εισηγητές τους Ντ. Χριστιανόπουλο, Αγλ. Λυπουρλή, Αλ. Ζήρα, Β. Μουλά, Αλ. Αργυρίου κ.ά. (Τοπικός Τύπος, 23/10).

Δημοσίευμα στον *Αγγελιοφόρο* (24/10) για την ημερίδα που πραγματοποιήθηκε σχετικά με τον «πολιτιστικό τουρισμό» και τις προτάσεις που υποβλήθηκαν για την ανάπτυξή του και την ανάδειξη του πλούσιου αποθέματος της Θεσσαλονίκης.

«Τι είναι αυτή η πόλη», αναρωτιέται στην *Ελευθεροτυπία* της 24ης Οκτωβρίου ο Σάκης Αποστολάκης, «πέρα από τους ξεφτισμένους χαρακτηρισμούς: "ερωτική", "μητρόπολη των Βαλκανίων", "Φτωχόμάνα", κ.λπ. Να βρεθεί ο μύθος της πόλης. Η ταυτότητά της. Η οποία δεν αναλώνεται μόνο στον βυζαντινό χαρακτήρα της, αλλά και τον ρωμαϊκό και τον οθωμανικό και τον σύγχρονο... Η συζήτηση ξεκίνησε. Ήταν ένα πρώτο βή-

μα. Αρκεί να γίνουν κι άλλα...»

Ο Πάνος Θεοδωρίδης (*Αγγελιοφόρος*, 26/10), στο χρονογράφημά του «Στη γιορτή της Σαλονίκης» επισημαίνει: «Επί 50 χρόνια έχουμε όλοι παρακολουθήσει εκπληκτικές πορείες μεμονωμένων ατόμων από την πόλη, καλή τέχνη, ενδιαφέρουσα ποίηση και πεζογραφία, ανθρώπους του θεάτρου, των εικαστικών, της αρχιτεκτονικής, της οικονομίας, του καλού φαγητού, των σπουδών και του Πανεπιστημίου, νέους ανθρώπους που έδειξαν φοβερό ταλέντο. Αλλά μάθαμε να τους βλέπουμε πάντοτε εκτός πλαισίου της πόλης. Η πόλη δεν συνδέεται μαζί τους, ενώ οι ίδιοι φοβούνται τα μπλεξίματα. Μένουν στο καβούκι τους, ξειντεύονται [...] θυμώνουν και πετάνε τον θυμό τους στο πηγάδι. Άσε που ακούνε και τα σκολιανά τους. Το μόνο παρήγορο είναι ότι, όποτε τους συναντώ, γυαλίζει το ματάκι τους όταν δηλώνουν ότι είναι "από Σαλονίκη"...»

Στο ίδιο φύλλο ο Χρ. Ζαφείρης γράφει για την τραγουδίστρια της Νίκης, Σοφία Βέμπο, και τους δεσμούς της με τη Θεσσαλονίκη.

Ενδιαφέρον το ρεπορτάζ της Ευτ. Βατάλη για το «μέλλον της Θεσσαλονίκης», με τίτλο «Ας αποφασίσουμε ποια πόλη θέλουμε να φτιάξουμε» («Πολιτικές σκοπιμότητες και προσωπικές φιλοδοξίες είχαν αποτέλεσμα να μην υπάρξει ένα συνολικό σχέδιο ανάπτυξης»).

Στη *Μακεδονία* της 26/10, το κείμενο του Γ. Αναστασιάδη: «Να αναδείξουμε τη μνήμη της πόλης του 1912-1913».

Στο ίδιο φύλλο: κείμενο της Έλσας Σπυριδοπούλου για τη «συνάντηση στην Θεσσαλονίκη των Σπ. Παπαλουκά και Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα».

Τέταρτο Διεθνές, τριήμερο συνέδριο Ισπανοεβραϊκής γλώσσας, με θέμα «Ισπανοεβραϊκά σατιρικά κείμενα από και για τους Θεσσαλονικείς Εβραίους» (Τοπικός Τύπος, 26/10).

Στη *Μακεδονία* (31/10) διαβάζουμε το ενδιαφέρον ρεπορτάζ της Μ. Τερζοῦδης με τίτλο: «Όταν η διαφήμιση "καπελώνει" την Ιστορία» («Πνιγμένα τα ιστορικά μνημεία της Θεσσαλονίκης από πινακίδες και επιγραφές γύρω από τη Ροτόντα και την Καμάρα»).

Ιορδάνης Καϊσερλίδης / Νικολέτα Ξούρη

Χρυσά γενέθλια για την Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης

ΦΩΤΟ: ΝΟΝΤΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗΣ

Με τη συμμετοχή ενός μεγάλου και ενθουσιώδους κοινού της Θεσσαλονίκης δόθηκε, στις 27 Φεβρουαρίου, στο Μέγαρο Μουσικής, η εορταστική συναυλία της Κρατικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης. Το πρόγραμμα παρουσίασε ο Αλέξης Κωστάλας και συμμετείχαν ως σολίστες οι: Μαρία Αστεριάδου (πιάνο), Αλεξία Βουλγαρίδου (σοπράνο), Νεβάρτ-Βερόν Γαλιλαία (φλάουτο), Χρήστος Γαλιλαίας (βιολί), Διονύσης Γραμμένος (κλαρινέτο), Γιώργος Δεμερτζής (βιολί), Θεόδωρος Κερκέζος (σαξόφωνο), Γιώργος-Εμμανουήλ Λαζαρίδης (πιάνο), Σίμος Παπάνας (βιολί), Βάσω Παπαντωνίου (σοπράνο), Κύρος Πατσαλίδης (βαρύτονος), Δημήτρης Σγούρος (πιάνο), Αντώνης Σουσάμογλου (βιολί), Δημήτρης Τουφεξής (πιάνο), Γιάννης Τσιτσελίκης (βιολοντσέλο). Την ορχήστρα διηύθυνε ο Μύρων Μιχαηλίδης. Ν.Ξ.

Λειτουργία των θερινών θεάτρων της Θεσσαλονίκης: μια απαράδεκτη ανεπάρκεια

ΦΩΤΟ: ΝΟΝΤΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗΣ

Θα επαναλάβουμε κάτι που αναφέραμε στο πρώτο τεύχος του περιοδικού μας, του 2008, σε ότι αφορά την ανυπαρξία ευπρεπών συγκοινωνιακής εξυπηρέτησης του Θεάτρου Δάσους και του Θεάτρου Γης στις ημέρες που έχουν κάποιες παραστάσεις. Είναι επιεικώς απαράδεκτο να μην έχει προβλεφθεί η περιστασιακή εξυπηρέτηση των χιλιάδων θεατών που παρακολουθούν τις καλοκαιρινές παραστάσεις στα δύο αυτά θέατρα, τόσο με ενδεχόμενη συνεργασία με τον ΟΑΣΘ, όσο και με τις εταιρίες ΤΑΞΙ της Θεσσαλονίκης. Γιατί πιστεύουμε ότι δεν θα διαφωνεί κανείς πόσο τριτοκοσμικό είναι το φαινόμενο, ιδίως μετά την λήξη των παραστάσεων, να ταλαιπωρούνται με πεζοπορία οι θεατές μέχρι να κατορθώσουν να βρουν ένα ταξί για να γυρίσουν στο σπίτι τους. Βέβαια, καλύτερα να μη γίνεται λόγος για χρήση των ιδιωτικών αυτοκινήτων, αφού εκ των πραγμάτων δεν υπάρχουν επαρκείς χώροι για στάθμευση αντίστοιχων αυτοκινήτων. Ελπίζουμε το καλόπιστο αυτό σχόλιό μας να τύχει της δέουσας προσοχής από κάθε εμπλεκόμενο στη λειτουργία των θεάτρων. Ι.Κ.

Μουσική στα μουσεία

ΦΩΤΟ: ΝΟΝΤΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗΣ

Στις 24 Ιανουαρίου 2009 πραγματοποιήθηκε μια πολύ ενδιαφέρουσα μουσική εκδήλωση σε χώρο του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Το Σύνολο Μπαρόκ Μουσικής LE RONDEAU, από το Βέλγιο, ερμήνευσε, με όργανα εποχής, έργα Antonio Vivaldi, Giovanni Benedetto Platti, Johann Sebastian Bach, Georg Philip Telemann, Johann Friedrich Fasch, Antonio Lotti/Telemann. Η εκδήλωση έγινε σε συνεργασία με τον Σύνδεσμο Αποφοίτων Ωδείου Θεσσαλονίκης και άφησε τις καλύτερες εντυπώσεις στο ακροατήριο. Αξίζουν θερμά συγχαρητήρια στη Διεύθυνση του Α.Μ.Θ. για την επιλογή της να απολαμβάνουμε μουσική σε περιβάλλον μουσείου.

Ν.Ξ.

Με κόκκινο ή με λευκό

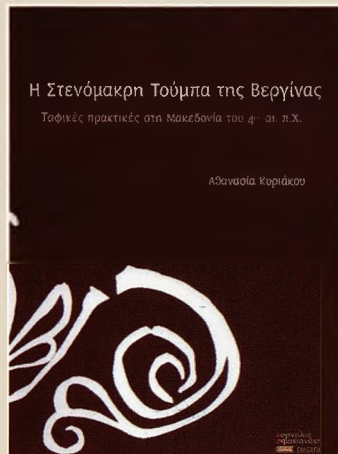
ΦΩΤΟ: ΝΟΝΤΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗΣ

Μια πρωτότυπη έκθεση, «μικρή το δέμας» αλλά ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, παρουσιάζεται σε αίθουσα του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης. Τίτλοφορείται «Με κόκκινο ή με λευκό» και αποτελείται από μπουκάλια κρασιού φιλοτεχνημένα από γνωστούς καλλιτέχνες. Σε σχετικό σχόλιό της, η πρόεδρος του Μ.Μ.Σ.Τ., κα Ξανθίπη Σκαρπιά-Χόιπελ σημειώνει: «Τα έργα, μπουκάλια του κρασιού, πεδίο εικαστικής δημιουργίας, έξω και έσω αισθητικής και γευστικής έκφρασης, είναι τα κύρια αντικείμενα της ιδιόρρυθμης έκθεσης «Με κόκκινο ή με λευκό». Αν η γευστιγνωσία και το συμπόσιο είναι πολιτισμικοί δείκτες, ο οίνος είναι εκ των ων ουκ άνευ του συμποσίου, το δε περίβλημά του ο θεματοφύλακας, αυτός που προϊδεάζει και προσκαλεί.

Και δεν πρόκειται για παραγγελίες με ειδική θεματολογία, όπως «παγκόσμια αρμονία», «υγιής κόσμος», των Κινέζων Jiang Hua, Xiao Xue, ή τη συνειδητή γλυπτική μορφή των μπουκαλιών του Giorgio Morandi, αλλά για μπουκάλια που στις επιφάνειές τους εξελίσσονται μοναδικά εικαστικά θέματα, αφιερώσεις διακεκριμένων ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών προς τον συλλέκτη. Είναι μπουκάλια-αφιέρωματα, που κρύβουν μέσα τους τον θαυμαστό κόσμο του οινοπνεύματος, δηλαδή μιας μακρόχρονης έρευνας σε γευστικές διαδρομές. Στα εικαστικά αυτά αφιερώματα στηρίζεται και η ιδέα της συλλογής, που αποτυπώνει με εξαιρετική σαφήνεια την ταυτότητα του συλλεκτικού συναισθήματος, αλλά και την αγάπη και τη φιλικότητα των καλλιτεχνών πάνω σε σκληρό γυαλί.»

Ι.Κ.

Γιώργος Αναστασιάδης / Λέων Ναρ /
Ιορδάνης Καϊσερλίδης

Αθανασία Κυριάκου
Η στενόμακρη Τούμπα της Βεργίνας.
Ταφικές πρακτικές στη Μακεδονία του 4ου αι. π.Χ.
Εκδ. Κορινθία Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη, 2009.

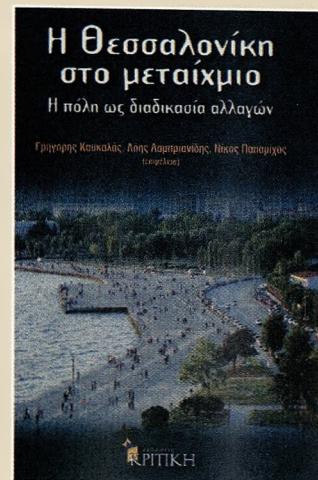
Η στενόμακρη Τούμπα, από τους μεγαλύτερους ταφικούς τύμβους στο νεκροταφείο των Αιγών, της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων, ξεδιπλώνει τα αρχαιολογικά της μυστικά... Τρεις τάφοι, ορισμένοι από κυκλικούς περιβόλους και καλυμμένοι με επιμήκη ταφικό λόφο – διαχωριστικό όριο για τους αρχαίους Έλληνες ανάμεσα στη ζωή και τον θάνατο. Συλλημένοι ήδη από την αρχαιότητα, με τα ευρήματα ωστόσο από τις νεκρικές πυρές να εντάσσουν εύγλωττα τους νεκρούς με ταξύ των Εταίρων του μακεδονικού βασιλείου: εξαιρετικά όπλα, επίχρυσα στεφάνια, χαλινάρια από τη θυσία αλόγων, ταφικά αγγεία με κόκκινα και γαλάζια σχέδια ... Περίτρωτο σημάδι της κοινωνικής θέσης της οικογένειας το επιβλητικό ταφικό μνημείο, κάποτε ορατό από την πόλη, στους πρόποδες των Πιερίων.

Πάνος Τσολάκης
Οθωμανικά διοικητήρια στον ελλαδικό χώρο 1850-1912
University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2008.

Τα διοικητήρια αποτελούν μια κατηγορία αστικών κτιρίων, που μαζί με τα άλλα διοικητικά κτίσματα, όπως παλάτια και δημαρχεία, ξεκίνησαν να δημιουργούνται από τα Μεσαιωνικά χρόνια και μετά, σε Δύση και Ανατολή. Ως κέντρα άσκησης της εξουσίας, είχαν συνήθως κεντρική θέση στον αστικό ιστό και μέγεθος, όπως και μορφή, που τα έκαναν να ξεχωρίζουν. Από τα τέλη του 19ου αιώνα άρχισαν να δίνουν τη θέση τους στα βουλευτήρια, τα υπουργεία, τις νομαρχίες και τα υπόλοιπα σύγχρονα διοικητικά κτίρια.

Η παρούσα μελέτη αναφέρεται στα οθωμανικά διοικητήρια, τα οποία χτίστηκαν από το 1850 μέχρι το 1912 στις τουρκοκρατούμενες ακόμη περιοχές του ελλαδικού χώρου. Σχεδόν όλες οι πόλεις των περιοχών αυτών, που αποτελούσαν τότε διοικητικές έδρες, απέκτησαν διοικητήρια, όπου στεγάζονταν οι αρχές της οθωμανικής διοίκησης. Αρκετά από τα κτίρια αυτά διατηρούνται μέχρι σήμερα και στεγάζουν δημόσιες λειτουργίες, όπως νομαρχίες ή δικαστήρια, άλλα, όμως, έχουν καταστραφεί από διάφορες αιτίες.

Καυκαλάς Γρ., Λαμπριανίδης Λ., Παναμύχης Ν. (επιμ.)
Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο.
Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών.
Εκδ. Κριτική, 2008.

Το συλλογικό αυτό έργο, διαρθρωμένο σε δύο ενότητες (Διαδρομές και Μετασχηματισμοί της Θεσσαλονίκης και Σχεδιασμός και Πολιτικές της Αστικής Ανάπτυξης), διερευνά τους ιστορικούς μετασχηματισμούς της πόλης, συμβάλλοντας στην ανάδειξη των βασικών διλημάτων που αντιμετωπίζει η Θεσσαλονίκη στη σημερινή συγκυρία, που ερμηνεύεται τόσο ως αποτέλεσμα προηγούμενων επιλογών και παραλείψεων, όσο και ως υπόβαθρο των μελλοντικών προοπτικών της.

Το βιβλίο, που εμπλουτίζεται από χρήσιμους πίνακες και διαγράμματα, περιέχει και ενδιαφέρουσες μελέτες των Ε. Swynghedow, Α. Καραδήμου-Γερόλυμπος, Β. Χαστάογλου, Γ. Αγγελόπουλου, Λ. Λαμπριανίδη, Α. Κουρτέση, Α. Καμάρα, Μ. Dunford, Ρ. Healey, Αθ. Γιαννακού, Μ. Πιτσιάβα-Λατινοπούλου, Ε. Ανδρικοπούλου, Ε. Σεφερτζή, Ελ. Θωΐδου, Γρ. Καυκαλά.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ
Σύγγραμμα Περιοδικών της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών.
Τόμος 36ος, 2007.

Θέματα με ειδικό ιστορικό ενδιαφέρον περιέχει ο 36ος τόμος του περιοδικού της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών: *Μακεδονικά*, Θεσσαλονίκη, 2007.

Ο Ε. Ν. Τσιγαρίδας και η Β. Χ. Παπαδημητρίου γράφουν για τις «θαυματοουργικές εικόνες της Μονής Βατοπεδίου και τα αντίγρατά τους. Το κείμενο της Α. Τζιτοπονα αναφέρεται στην «Επένδυση της εικόνας Παναγίας Οδηγίτριας από τη Μονή της Παναγίας Εικοσιφοίνισσας του Παγγαίου».

Ο Θ.Ν. Παζάρας γράφει για τις «Γύψινες ανάγλυφες διακοσμήσεις τις μεσοβυζαντινής εποχής στο καθολικό της μονής Ιβήρων».

Ο Μοναχός Πατάπιος Καυσοκαλυβίτης ασχολείται με τα «Τοιχογραφημένα παρεκκλήσια της Σκήτης των Καυσοκαλυβίων», Μέρος Α' (17ος-18ος αι.).

Ο Αν. Κ. Βαβούσκος γράφει για την «Νομοκανονική θεώρηση του καθεστώτος κανονικής δικαιοδοσίας της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος».

Στη «Βιβλιοθήκη Δημοσθένους Θωμά Κεραμιντζή της Κορυτσάς» αναφέρεται το κείμενο των Π. Ελευθέριου Καρακίτσου-Ν. Β. Κεραμιντζή.

Ο Σπ. Σφέτας αναλύει τις «Όψεις των Ελληνο-βουλγαρικών πολιτικών σχέσεων μετά το Συνέδριο του Βερολίνου και την αποτυχία μιας Ελληνο-βουλγαρικής προσέγγισης» (1878-1900).

Ο Ευστρ. Θ. Βουχάρογλου γράφει για τη «Λειτουργία της εν Θεσσαλονίκη Δημοτικής Σχολής Κουφαλιωτών» (1907/1908-1913/1914).

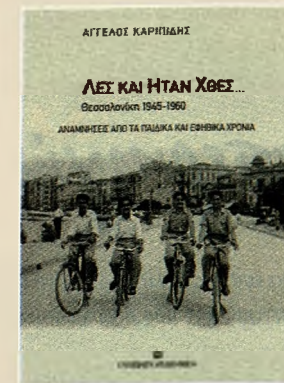
Η «Μυστική διπλωματία και τα εθνικά συμφέροντα: Το ταξίδι του Νικόλαου Λυράνδου στο Λονδίνο / Φεβρουάριος 1939), είναι ο τίτλος της μελέτης του Ι. Μιχαηλίδη.

Στην «Ίδρυση του Φιλολογικού Συλ-

λόγου Φλώρινας «Αριστοτέλης», στη Φλώρινα την περίοδο της κατοχής» αναφέρεται το κείμενο της Σ. Ηλιάδου-Τάχου.

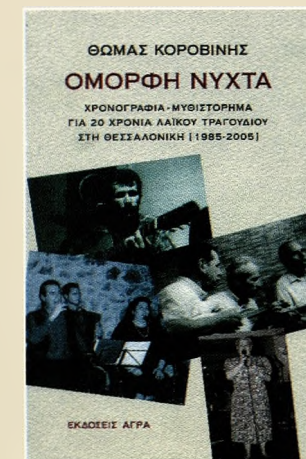
Η Ευθ. Αγγελίδου γράφει για την «Γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά από τον Σοχό Θεσσαλονίκης».

Στο περιοδικό δημοσιεύονται, τέλος, εννέα βιβλιοκρισίες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κριτική του Ιω. Τουλουμάκου για το βιβλίο του Μ. Mazower, «Θεσσαλονίκη, Πόλη των Φανατισμάτων, Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι, 1430-1950» (2006).

Άγγελος Καριπίδης
Λες και ήταν χθες ...
Θεσσαλονίκη 1945-1960
Αναμνήσεις από τα παιδικά και εφηβικά χρόνια.
University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2008.

Στις σελίδες του βιβλίου ζωντανεύει η ζωή των Θεσσαλονικέων, στο κέντρο της πόλης, στα δύσκολα χρόνια 1945-1960 και ξετυλίγονται αναμνήσεις από τη γειτονιά (γύρω από την οδό Ι. Κούσκουρα), τα μαγαζιά, τα παιδικά παιχνίδια, τα νεανικά πάρτι του '50, τα γήπεδα, τα στέκια των νέων («Εκάλη», «Πεταλούδα», «Φλόκα» κ.λπ.), τα θέατρα και τους κινηματογράφους. Μια ακόμη ενδιαφέρουσα αναμνησιογραφία της πόλης.

Θωμάς Κοροβίνης
Όμορφη Νύχτα
Χρονογραφία – Μυθιστόρημα για 20 χρόνια λαϊκού τραγουδιού στη Θεσσαλονίκη (1985-2005)
Εκδ. Άγρα (2008).

Ο Θωμάς Κοροβίνης, φιλόλογος, που έχει ερευνήσει όσο λίγοι σημαντικά κοινά στοιχεία του ελληνικού και του τουρκικού λαϊκού πολιτισμού, και συγγραφέας βιβλίων με ιδιαίτερο ενδιαφέρον (Τουρκικές παροιμίες, Κανάλ ντ' Αμούρ, Το χτικιό της Άνω Τούμπας, Οι Ζεϊμπέκοι της Μικράς Ασίας, Αφιέρωμα στον Στ. Καζαντζίδη, Στον αδελφό Γιώργο Ιωάννου που λείπει 20 χρόνια στη καταπακτή κ.ά.), συνθέτει με αυτό το βιβλίο ένα απολαυστικό αφήγημα γύρω από πρόσωπα, παρέες, γεγονότα και την ατμόσφαιρα μιας εποχής (κυρίως από το 1985 μέχρι τα πρώτα χρόνια του νέου αιώνα), με άξονα το μαγαζί «Όμορφη Νύχτα», αναπλάθοντας έτσι με λόγο, «εικόνα» και «ήχο» την ανθρωπογεωγραφία, τους τόπους και τις νοοτροπίες μιας εποχής σε μια Θεσσαλονίκη πολύ διαφορετική από τη σημερινή.

Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ)
Ο Μωρίς της Τέχνης» και της τέχνης.
Μνήμη Μωρίς Σαλτιέλ.
Επιμ. έκδοση: Δημ. Ιωάννου, Παν. Πίστας, Ελ. και Σίμος Σαλτιέλ, 2008.

Εξαιρετική έκδοση από το ΕΛΙΑ, που διασώζει και αναδεικνύει την προσωπικότητα και την προσφορά του Μωρίς Σαλτιέλ στον πολιτισμό και την τέχνη της Θεσσαλονίκης και μαζί του έναν ολόκληρο κόσμο προσώπων και εκδηλώσεων που συνδέθηκαν με τη διαδρομή του. «Με πέντε ανθρώπους» – παρατηρεί εύστοχα ο Γ. Σκαμπαρδώνης – «του δικού του πάθους και τις νοοτροπίες μιας εποχής σε μια Θεσσαλονίκη θα ήταν 50 χρόνια μπροστά».

Πέννυ Δίκα-Κορνέτι

Χωρίς Τίτλο, 1995. Μικτή τεχνική, 150x120 εκ.

[Από την αναδρομική της έκθεση στο Συνεδριακό Κέντρο της Τράπεζας Πειραιώς, Μάρτιος 2009]

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ – ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ – ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ –
ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ – ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΘΕΑΤΡΟ – ΜΟΥΣΙΚΗ – ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ –
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΙΒΛΙΑ

ΓΙΝΕΤΕ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
Ετήσια συνδρομή 30 € (4 τεύχη)

Παραγγελία ατομικής συνδρομής

Επιθυμώ να γραφτώ συνδρομητής στο «Θεσσαλονικέων Πόλις» για ένα έτος (= 4 τεύχη) πληρώνοντας μαζί με τα ταχυδρομικά τέλη την προνομιακή τιμή των 30 € (συνδρομές για την Ευρώπη 50 €, για την Αμερική 60 €). Παρακαλώ αρχίστε τη συνδρομή μου από το τεύχος Νο.: _____

Όνομα / Επώνυμο (παρακαλούμε συμπληρώστε με κεφαλαία)

(Επωνυμία εταιρίας ή οργανισμού)

(Οδός και αριθμός)

(Περιοχή / Ταχ. Κώδικας / Πόλη)

(Τηλέφωνα)

(Α.Φ.Μ.)

(Δ.Ο.Υ.)

Παραγγελία συνδρομής για δωρεά

Επιθυμώ να χαρίσω μια συνδρομή του «Θεσσαλονικέων Πόλις» για ένα έτος (= 4 τεύχη), πληρώνοντας μαζί με τα ταχυδρομικά τέλη την προνομιακή τιμή των 30 € (συνδρομές για την Ευρώπη 50 €, για την Αμερική 60 €). Παρακαλώ αρχίστε τη συνδρομή από το τεύχος Νο.: _____

Η διεύθυνση του παραλήπτη:

Η δική μου διεύθυνση:

(Όνομα)

(Όνομα)

(Επώνυμο)

(Επώνυμο)

(Επωνυμία εταιρίας / Οργανισμού)

(Επωνυμία εταιρίας / Οργανισμού)

(Διεύθυνση)

(Διεύθυνση)

(Ταχ. Κώδικας / Πόλη)

(Ταχ. Κώδικας / Πόλη)

(Τηλέφωνα)

(Τηλέφωνα)

(Α.Φ.Μ. / Δ.Ο.Υ.)

☐ Θα πληρώσω με έμβασμα ή κατάθεση που θα κάνω στην Τράπεζα Πειραιώς στον λογαριασμό σας 5237 – 011001 – 350

☐ Θα πληρώσω με ταχυδρομική επιταγή

☐ Επιθυμώ απλή απόδειξη

☐ Επιθυμώ τιμολόγιο

Στο έντυπο το οποίο θα συνοδεύει τα αποστέλλόμενα τεύχη επιθυμώ να αναγράφεται:

Το τεύχος αυτό είναι μια δωρεά του κυρίου ή της κυρίας ή της εταιρίας _____

(Συμπληρώστε το όνομα που επιθυμείτε να αναγραφεί)

**ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΦΟΡΜΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ ΚΑΙ ΣΤΕΙΛΤΕ ΤΗΝ
ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ ΣΤΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΥ ΘΑ ΒΡΕΙΤΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ**

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ	
PORT PAYE	
Κ.Τ.Θ. 20 Αρ.Αδ. 136	
ΕΛΛΑΣ-HELLAS	

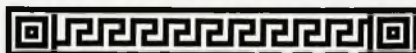
A

PRIORITY

ΕΛΤΑ

Hellenic Post

© ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΑ (ΕΛΤΑ)

ΑΠΑΝΤΗΤΙΚΟ ΔΕΛΤΑΡΙΟ

Αριθμός Πελάτη 4106-0015

(Ταχ. Κώδικας Ταχ. Γραφείου-Πόλη)
54012 Θεσσαλονίκη

**ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ**

**ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ
ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ**

